

SALAZAR

BÉKÉS

FORRADALOM



ATHENAEUM

ELŐSZÓ.

Oliveira Salazart én kértem, hogy engedje meg magyarrá lefordítanunk ezt a könyvét. Fontosnak tartottam, hogy a magyarság is ismerje meg közelebbről ezt a nagy és komoly férfiút és következetes országépítő munkásságát. Fontosnak tartottam, hogy a világnak ebben a nagy átalakulásában, a magunk nagy feladatai előtt állva, minél több ország és nemzet párhuzamosan hasonló problémáit, törekvéseit és egyaránt vezérférfiait és irányító munkásságukat ismerje meg a magyarság. Ebből nemcsak azt a nagy elvet és igazságot tanuljuk meg, hogy minden nép, minden nemzet a maga jellege és jellemvonásai szerint formálja sorsát és hogy vezérlőférfiai is a népi jellegből merítik erejüket és cselekedeteik igazságát; de sok más tanulságosat is meríthetünk a részletekből. Mert amilyen önmagát rövidesen megbosszuló hiba volna

más ország, más nép berendezkedéseit másolni, époly sokat tanulhatunk azok teljesítményeiből és kísérleteiből egyaránt. És Salazar munkássága épp azt mutatja, miként igyekszik egy kis nemzet a maga sajátos egyéniségét, jellegét, gondolkodását megóvni, megőrizni és fejleszteni. Nekünk különösen hasznos egy kis ország példáját is megismernünk, az új életre berendezkedés szemeink előtt álló nagy példái mellett.

Hálás köszönetet mondok Oliveira Salazar-nak, amiért engedélyével lehetővé tette, hogy nagy tanítását a magyaroknak átadhatom és erős a reményem, hogy nagy haszonnal fogják azt magukba szívni vezetőik és vezetettek egyaránt.

TELEKI PÁL

I.

Antonio de Oliveira Salazar.

Az utolsó húsz esztendő hallatlan gazdagsággal termelte öt világrész államaiban a jelentékeny egyéniségeket, akiknek példátlan akaratereje nemzetük hatalmát megsokszorozta, jellemét megacélozta és normális teherviselő képességükkel tulajdonképpen arányban nem álló feladatok elvégzésére alkalmassá tette. Talán, valóban a »fascio« jelképezi legtökéletesebben valamely népi, faji, társadalmi egység egész erejének és akaratának összefogását egy kitűzött nagy cél érdekében. Portugália polgári diktátorának személye, aki sok olyan különleges tulajdonsággal és karakterisztikummal rendelkezik, amely nem engedi meg, hogy őt kategóriába sorozzuk, az emberi személyiség titokzatos megnövekedésének ilyen tüneménye. Már maga a tény, hogy az a kis állam, amelynek sorsát — bár csak hét éve áll a kormány élén — már tizenkét éve intézi és amely közel egy évszázada példátlan hanyatlás jeleit mutatta, ma, éppen annyira az ő személyisége, mint tevékenysége által a világválság ellenére, őt kontinens művelt rétegei érdeklődésének

központjába tudott kerülni, reflektorszerű fényt vet az ő emberi jelentőségére.

Hiszen alig van újságolvasó az egész földtekén, amelyet a portugálok segítettek felfedezni, aki legalább is egy könyvet el nem olvasott volna erről az aszkéta-életű, póz- és hiúságnélküli kiváló államférfiről, ő az, aki felrázta alvó cs bomlásnak induló országát, ő ébresztette új életre és alakította át, úgyszólván íróasztala mellől, fejlődő, virágzó állammá. Kétségtelenül a legvonzóbb témák egyike, mégis csaknem félve nyúlok hozzá, mert a publicista, aki témájába a rendelkezésére álló szűkreszabolt keretek miatt nem merülhet bele, erősen ki van téve annak a veszélynek, hogy csupán sokszor elmondott, közhellyé vált dolgot ismétel meg. Jgy hát csak arra vállalkozhattam, hogy visszafelé az alkotásból következtessenek az egyéniségre és azt a benyomást kíséreljem meg visszaadni, amit az alkotó és alkotása rám gyakorolt.

Sokat hallottunk róla, mégis milyen enigma ez az ember, aki tulajdonképpen csupán belső életet él, nemzetével szemben felismert kötelességét teljesíti, csak akkor beszél és csak annyit, amikor és amennyi feladatának teljesítéséhez és elgondolásának megvalósításához szükséges. Amit mond, soha sincs a tömegnek szánva. Mély gondolkodás cs hosszas tanulmány gyümölcse minden beszéde, de szinte kizárólag az intellektushoz szól, nem az érzelmekhez. Anekdotakor nem vagy csak alig fűződik személyéhez; egy-két bizonytalan körvonalú, bár kétségbe nem vonható tényre alapított legendát hallunk ugyan hozzáférhetetlenségéről, puritanizmusáról, igazságszeretetéről, emberszeretetéről

és emberkerüléséről. Arról, hogy hogyan mentek érte kétszer is Coimbrába, ahol a pénzügytan tanára volt, kérve, vállalná el Portugália zilált pénzügyeinek rendezését és arról, ami az emberre legjellemzőbb, hogy, amikor másodszor is eljött Lisszabonba és a ráváró feladatot vállalta, kijelentette, ha még egyszer elmenne, soha többet nem esz hajlandó visszatérni és hivatalt vállalni. Kormányzásának első idejében a Portugáliában utazó újságírók körében — egyszerű, de kedves anyagias gondolkodásukhoz mérten — az keltett különösen fel-tűnést, milyen kicsiny miniszteri fizetése van a kormányfőnek, aki az állami költségvetés deficitjét egy csapásra megszüntette. Szenvtelen mosollyal jegyezte meg egy eziránt érdeklődő riporternek: »Azt hiszem, találhat rólam valami érdekesebb megírni valót is.« Átütő sikerének és vitathatatlan tekintélyének egyik legnyilvánvalóbb oka — és ez ugyebár nem is meglepő — hozzáférhetlensége, kátéi jelleme. Különösen olyan államban gyakorolnak ezek a mindenütt ritka tulajdonságok fokozottan nagy hatást, amelynek népe hozzászokott ahhoz, hogy azoknak a férfiaknak, akik adókat róttak ki reá, főcéljuk saját meggazdagodásuk volt. A portugál állampolgár ma sem fizet sokkal több adót, mint tizenhárom évvel ezelőtt, csak az adóterhek igazságosabban vannak elosztva és az adófizető tudja, hogy filléreit kizárólag az állam részére, azaz végeredményben az ő saját érdekében használják fel.

Salazar politikai és állambölcseleti elvei már fiatalabb korában a coimbrai alma mater falai között tartott előadásaiban, régi írásaiban, beszédei-

ben fellelhetők. Az államférfi aztán ugyanazokat a doktrínákat és gondolatokat fejtette ki azokban a politikai beszédeiben, amelyeket mint kormánytag és kormányfő tartott és ezeket valósította meg alkotásaiban is. A következőkben idézem Salazar egyes gondolatait, kristálytisztá megállapításait: »Az igazi kultúra feladata nem abban áll, hogy megtömje az agyat ismeretekkel, hanem abban, hogy a szellemet formálja. Az államnak mindent el kell követnie, hogy egységes gondolkodásmódot teremtsen, hogy így a magaalkotta doktrínát elfogadtassa.« — »A demokrácia megbukott, amint előjogokat juttat valamely osztálynak a többi rovására.« — «Liberalizmus a szó abszolút értelmében nincs és nem is volt soha: filozófiai szempontból nézve badarság, az élet politikai rendjében pedig hazugság — «Szemben állunk a parlamentarizmussal, a demokráciával, a liberalizmussal: korporációs államot akarunk teremteni. Rezsimünk alapvető vonása a korporációs szervezet, beleillesztve a tekintély! államba, amelynek tekintélye azonban nem az erőszakon alapszik, jóllehet az erőre támaszkodik, de alapja főleg a józan ész, a jóság, a közérdek és az egész rendszer erényeinek öntudata.»: És megadatott neki, anélkül, hogy erre becsvágya vitte volna, vagy hogy ezért küzdött volna, egyszerűen saját belső értékénél és képességeinél fogva, csupán mert tudta, hogy mit akar és hová akar eljutni, legyőzhetetlen akaraterővel, hozzáférhetetlen egyéni integritással, megadatott neki, hogy hatalomra jusson, mindent elérjen és fenntarthasson, amit hazája érdekében szükségesnek vélt és ami a portugál nép érdekeinek valóban meg is

felelt. Portugália, tudjuk, nem totális, de teldntélyállam, amelyben minden hatalom az állam- és kormányfő kezében egyesül. A nagy államférfiú, Salazar mögött, ott áll Carmona tábornok, a nagy katona, az integer, méltóságteljes, okos és belátó férfiú, aki az állam tekintélyét képviseli kifelé és befelé s barátjának, akit ő választott és nevezett ki kormányfőnek, koncepcióját és terveit egész erejével támogatja és előbbre viszi. A nemzetgyűlés és a korporációs kamara kizárólag tanácskozó és képviseleti testületek, amelyek használhatna ζ de a végrehajtó hatalom munkáját soha sem akadályozhatják.

A korporatívizmus portugál felfogása, éppen úgy, mint a fasizmusé, visszautasítja az osztályharc fogalmát: a sztrájkjogot természetesen épp oly kevéssé tűri, mint a munkáskizárást. Minden mozgalom és társadalmi doktrína tilos, amely a korporációs statútumban lefektetett elvekkel nincs összhangban. A tulajdonjogot persze elismeri, de csak abban a mértékben, amelyben ez a közérdekkel összeegyeztethető. A korporációs szervezetek egész sora fennáll és mind az őstermelés terén, mind az ipari centrumokban egyaránt símán működik: a korporációs állam felépítése fokozatosan megy végbe a tekintély és szabadság, törvény és egyéni kedvezményezés, egység és sokféleség elvei alapján.

Salazar külpolitikailag is emelte hazájának tekintélyét és helyzetét mind az európai kontinensen, mind koloniális téren erősen felfokozta. Nagy tapintattal és diplomáciai ügyességgel sikerült neki a tekintélyállamokkal és rendszerekkel fennálló saját ideológiai kapcsolatait összhangba

hozni Portugáliának Nagybritanniához kapcsolódó évszázados szövetségi politikájával. Valóságos mestermű azonban a portugál kormányfő és külügyminiszter spanyol politikája. Amióta a burgundi fejedelem fia Alfonzo castiliei király törvénytelen leányával kötött frigye útján a mai Portugália északi tartományait hűbérbe kapta, Portugália 800 éves történetében ez az első eset, hogy az ibériai félsziget két állama őszinte barátságban él egymással már évek óta. Salazarnak éppen a legkritikusabb időben sikerült ezt elérnie, amikor Portugália — a vörösökkel rokonszenvező Nagybritannia szövetségese — a Caudillo ellenforradalmár Spanyolországot támogatta.

Milyen is az a férfiú, aki mindezt véghezvitte. A benyomás, amit az emberre tesz, mély és tartós: egyben megragadja és megnyeri azt, aki a közelébe jut. Markáns, finomrajzú fej, átható, nyugodt, meleg tekintet, okos, kifejező száj, magas homlok, enyhén hullámos, a halántékon erősen szürkülő haj, keresetlen, egyszerűen természetes előkelőség, leg-tökéletesebb udvariasság: ez a külső benyomás. Kifejezés módja beszédeiben, épp úgy, mint a társalgásban is precíz, józan és mégis hajlékony, érezhető rajta a gondolkodó elmélyülése épp úgy, mint az ismeretek sokasága és sokoldalúsága. Csak az, aki beszédeit, manifesztumait, cikkeit és diplomáciai levelezését ismeri, van abban a helyzetben, hogy egy különleges képességét felismerje: Salazar úgylátszik nem csak egy stílust tud használni, de (megvan az az úgyszólván egyedülálló képessége, hogy irányát tökéletesen az alkalomhoz tudja hozzáformálni.

Az elgondolás világosságán és az akarat szilárdságán, mély keresztény-katholikus hitén kívül jellemző még személyiségére a helyes arányok éles megérzése és szinte megfoghatatlan mértéktartása is.

Politikai megalkuvást nem ismer. Ha olyan terve van, amelyet az ország érdekében helyesnek tart és minden részletében pontosan mérlegel és kidolgoz, akkor azt a legcsekélyebb változtatás nélkül végre is hajtja. Megtörtént már, hogy az ország egyik leghatalmasabb szervezete és érdekcsoportja megkísérelte, hogy szembehelyezkedjék akaratával. Salazar nem alkudozott, csak ennyit mondott: «Lcgyen a ti akaratotok szerint. De én akkor visszamegyek Coimbrába s a következményekért nektek kell vállalnotok a felelősséget.» Ám Portugáliában sem egyetlen ember, sem sokakból álló csoport nincs, mely ezt a felelősséget magára merné vállalni.

II.

A portugál pénzügyi csoda.

A portugál propagandatitkárság, *Secretariado de Propaganda Nacionál* igen értékes munkát végez: annak, aki Portugália múltjáról, az utolsó tizenkét év teljesítményeiről, mai helyzetéről, az ország szépségeiről és kincseiről képet akar kapni, az érdekes és tetszetős munkák egész sorozata áll rendelkezésére. Vonzó könyvek jelentek meg a portugál diktátorról, amelyek részben beszédei, részben vele folytatott beszélgetések, részben összefoglaló tanulmányok formájában igyekeznek megvilágítani az emberek számára kissé elvont személyiségét. Mindegyikben van egy fejezet, amely a pénzügyi rekonstrukcióról szól. De meg kell vallanom, bármennyit tanulmányoztam mindezeket, valahogy a kielégületlenség érzése maradt meg bennem: hiányzik egy olyan monográfia, amely igen alapos tanulmányok és helyszíni kutatások segítségével megmagyarázná a pénzügyi, gazdasági és lélektani okait annak az úgynevezett Sala-

sar-féle csodának, hogyan sikerült a combrai egyetem élettől idegennek látszó professzorának egyik évről a másikra eltüntetnie a költségvetésnek krónikus deficitjét, amelyhez pedig a portugálok már úgy hozzászórtak, hogy egy ideig szinte sajnálkozva tekintettek utána, össze kellene hasonlítani tételről tételre a Salazar előtti utolsó évtized költségvetését az ő általa alig három hónapi munkával összeállított új költségvetéssel. Ezt az összehasonlítást azonfelül néhány évre tovább kellene vinni úgy a kiadási, mint a bevételi oldalon. Analizálni az adórendszert, a Salazar által bevezetett emeléseket, és végrehajtott kiegyensúlyozást; az évi költségvetési többlet felhasználásának módját és annak közgazdasági hatását, a kereskedelmi mérleget 1928 előtt és után, kiindulópontul véve a kormánynak a nemzeti termelés emelését, a kereskedelmi tengerészet fejlesztését, a kolóniákkal való kapcsolatok szorosabbávonását és a kolóniák költségvetésének kiegyensúlyozását célzó intézkedéseit.

Csak egy ilyen minden részletre kiterjedő szorosán tudományos tanulmány, amelynek háttéréül természetesen mindig Salazar személyiségét, akaratát és szuggesztív erejét kellene állítani, tudná felfedni azokat a hézagokat, amelyeket a megfigyelőben az eddigi magyarázatok hagynak. Maga a reform pénzügyminisztere bemutatkozó beszédében felállította a feltételeket, — számszerint né-

gyet, — amelyeknek követését feltétlenül megkívánta és amelyeket egy mondatba lehetne összefoglalni: az állam bevételeinek és kiadásainak teljhatalmú öre a pénzügyminiszter, aki mindent megállapít és akitől minden változás függ. Ezentúl — mondja Salazar maga és magyarázza legérdekesebb kommentátora, Antonio Ferro — tulajdonképpen nem csinált egyebet, mint amit min en jó háziasszonynak meg kell tennie: összeadott, ldyont, szorozott és osztott; megállapította, mennyi a portugál állam, illetve az adófizetők teherviselőképesége s a kiadásokat ehhez alkalmazta.

Kritikusait legyőzte azzal, hogy nem vett tudomást róluk, nem argumentált velük, nem szállt szembe érveikkel; végezte kötelességét. Népének bizalmát pedig megnyerte azzal, hogy ő maga még egyszerűbben élt, mint ahogy igen szerény miniszteri fizetése is megengedte volna; hozzáférhetetlen maradt s jszuggesztíve bizonyította s bizonyítja ezzel is, hogy csak a nemzetösszesség érdekét szolgálja. 1933-ban még voltak bírálói; amint ő magyarázza, ha húsz ember közül tizenkilenc az ő adóreformja után igazságosabban kevesebb adót fizetett, az hallgatott; de ha a huszadik, éppoly igazságosan több adót fizetett, mint amennyire köztartozásait előzőleg, mint helyi törzsfőnöknek — Salazar kacikának nevezi — sikerült magának leszorítania, ez lármázott a többi tizenkilenc helyett is az az elégedetlenség benyomását keltette. A kiegyensúlyozás sikere,

a tény, hogy öt év alatt a leírhatatlanul rossz úthálózat helyébe a költségvetési többletekből, amelyek, volt olyan év, hogy másfél millió font sterlinget (kb. 40 millió pengőt) tettek ki, Európa egyik leggondosabban kiépített úthálózata lépett, ami az egyes állampolgárnak is könnyebbséget és gazdagodást jelentett (azt mondják, hogy 1928 előtt egy gépkocsi gummikerék 7000 kilométer után használhatatlanná vált s ma 35—40.000 kilométert fut), a munka és sikere előtti meghajlásra kényszerítette Salazar kezdetben nagyszámú ellenzékét.

A diktátor gyűlöli a publicitást, nem keresi a népszerűséget, gyakorolja, de nem élvezzi a hatalmat, azonban államférfiúi okossága belátta, hogy a végzett munkát meg kell magyarázni, az eredményt közelebb kell hozni a polgárhoz, aki csak azt látja, ami a közelében van és kis helyi hibákkal könnyen megtéveszthető. Amikor 1933-ban, mint miniszterelnök a propagandatitkárság szervezetét átadta hivatásának, ennek a szervnek a feladatkörét a következőképpen határozta meg: Elmondom, hogy nekünk, akik a dolgokról hosszan szoktunk gondolkozni és azután elhatározásainkat konokul végrehajtjuk, akiknek gondolataink, meggyőződéseink és terveink sokkal szilárdabbak, mint az őszi szél által felkavart falevelek, mi az elgondolásunk erről a szervről. Ez nem a kormány dicsőítésére szolgáló hivatal, hanem kormányzati eszköz.

Hiszen politikailag csat az létezik, aminek a létezéséről a közönségnek tudomása van: a tények, a szolgálatok, a tényleges javítások nem ismerése sokszor egyik főoka az elégedetlenségnek, a lelkek hidegségének, a hazafias büszkeség hiányának és megszünteti a bizalmat és az életörömet. A dolgok hiányos vagy szándékosan deformált képének szükségessé váló megjavítására kell, hogy legyen egy olyan szervezet, amely mindenről értesül és mindent az állam s a köz érdekének szempontjából tud megvilágítani és megbírálni.

Ez a feladatköre a komoly nemzeti propagandának — befelé, kifelé pedig az a célja, hogy a külföld megbocsájtható tudatlanságát vagy informálatlanságát helyrehozza. Annak, aki Portugáliáról meg akar valamit tudni, rendelkezésére kell tehát bocsátani elegendő dokumentációt, nehogy «öntudatlanul megváltoztassa az igazságot.

A titkárság ügyköre nincs sem a belső, sem a külső politikai propagandára korlátozva. Mindenre kiterjed, ami a nemzet kulturális és gazdasági életének élénkítéséhez és ismertetéséhez szükséges: ügyköre felöleli az idegenforgalmi- és fürdőpropagandát, a színházi kultúra emelését, az analfabétizmus elleni küzdelem propagandisztikus részét, az irodalomfejlesztést, az ország egyes vidékeinek egymással való megismertetését — tehát a belső vendégforgalmat — és az egész filmpropagandát. Együttműködik a nemzeti rádióval, de ma még,

úgy tudom, nem organikus ez az együttműködés, pedig a belső propagandának valószínűleg hátrányára van, ha a propaganda az ismeret- és gondolatterjesztésnek ezt a legközvetlenebb eszközt nem tudja teljes mértékben saját céljai és átgondolt programja szolgálatába állítani.

Természetesen a centenárium és a lisszaboni történelmi kiállítás nagyszerű háttérrel adott ebben az évben a propagandatevékenységnek. Ízléses, szellemes kivitelű röpiratok és könyvek állnak a belföldinek portugál, a külföldinek spanyol, francia, angol s német nyelven rendelkezésére. Nagy gonddal létrehozott külön kis illusztrált füzetek ismertetik meg az érdeklődő utazót Portugália egyes városaival, illetve emlékműveivel s azok történetével. A helyi korporációs szervezetek s a nemzeti unió — a Salazar által alapított mozgalmi szervezet — helyi osztályai állnak a központnak rendelkezésére a belső propaganda és ismeretterjesztés közvetítésére és megkönnyítésére. Ez a nemzeti unió — jelvénye az egyenlőszárú, tompa, úgynevezett Aviz-kereszt, az Aviz lovagrend keresztje — Salazar legsajátabb teremtménye: a diktátor hevesen tagadja, hogy ez párt lenne, és feladatának nem jelöl ki mást, mint a köz szolgálatát, a hozzátartozó egyén számára minden előny és haszon nélkül. Sem állami hivatalban, sem másutt, — mondja Salazar nagy emfázissal, — előmenetelben vagy más privilégiumban nem részesül az, aki az

»Unione«-hoz tartozik, mert a feladata az, hogy »áldozatos szellemmel, önzetlenül és semmi közvetlen személyes előnnyel nem számolva« szolgálja az államot.

Antonio Ferronak, aid a Propagandatitkárság igazgatója, régebben aktív újságíró volt s Portugália egyik legkiválóbb publicistája, Salazarról, Portugália vezéréről szóló könyve angol kiadásának legérdekesebb, szinte drámaian mozgalmas része az 1938-ban ehhez a kiadáshoz hozzáírt új bevezetés — az eredmények alapján folytatott beszélgetés a diktátorral. A könyvhöz 1935-ben Sir Austen Chamberlain írt előszót, aki az angol liberalizmus emlőin felnőtt parlamenti férfi szemével nézte és jóindulattal elismerte azt, amit az európai diktatúrák alkottak: «Mussolini, Hitler és dr. Salazar — úgymond Chamberlain — mindegyik azt tűzte ki célul magának, hogy egy nép lelkét újra formálja. Az angol ember úgy érezhetné, hogy az ár, amit ezért fizettek, túl magas volt.» Ez a pont, ahol Salazar szembeszáll az angol államférfival, Portugália példáján rámutatva arra, hogy a választó nem vesztette el választási jogának szabadságát, csak nincs kitéve »alacsonyrendű pártküzdelmeknek, hanem csak arra kell gondolnia, hogy szavazatát a nemzet érdekeinek egészséges képviselote irányában adja le«. Hiszen természetes, hogy egy forradalom, mint a Salazar-féle portugál forradalom, átformálta a nemzet lelkét, de egyben az egyén jogait

meghatározta és azok fennmaradását biztosította. Nem túlzás, mondja Salazar, ha azt állítom, hogy a liberális kormányzás a portugál nép alapvető szabadságjogait eltaposta, ellopta, vagy szétzúzta.

Szerintem magának Salazamak is alig van olyan kijelentése, amely ily világosan jellemezné politikai elgondolását cs forradalmának célját. Lényegében ugyanaz, mint az Európa közepén végbemenő két nagy forradalomé, de hozzásimul saját fajtája jelleméhez, annak hajlamait és impulzív természetét veszi tekintetbe. Hiszen talán Salazar hatásának legmélyebb titka az, hogy mélyen ismerve ezt a természetet, önmagában kontrasztot épített fel hozzá s ezzel a jellembeli ellentéttel dominálja népét. Austen Chamberlain azt hiszi, hogy Ferronak talán nem lett volna szabad alakját dramatizálnia, hanem — Salazar jellemének megfelelően — nyugodtabb tónusokkal kellett volna megfestenie. Az angol szemüveg itt is érvényesült, de Ferronak nyilván igaza van, éppen ezt az elvont és hozzáférhetetlen diktátort kellett ellenkezőleg azzal a meleg fénnel megvilágítania a szerzőnek saját népe számára, amely benne izzik, de amelyet ő büszke elzárkózásában eltakarni igyekszik. Csak így kerülhetett ismét közel népehez — s a cél ez volt — az a férfiú, aki népében és népéért él, dolgozik és alkot.

*

Minden művelt embernek, aki a mai politikai rendszerek között ki akarja magát ismerni, és még inkább annak, aki ezek filozófiájába el akar merülni, ismernie kell Salazar beszédeit: csak ezek tárják fel — Mussolini beszédeihez és Hitler Mein Kampf-jához hasonlóan — az ő sajátos elképzelésének belső rugóit, végső elgondolásait. Megkísértem, amennyire közelebbi, de persze nem teljesen részletes tanulmány alapján és egyetlen személyes találkozás, egyórás eszmecsere segítségével lehetséges, az embert és alkotót idevetíteni az olvasó elé, hogy úgymondjam útmutatóul ehhez a mélyen járó könyvhöz.

Ottlik György.

Előszó.

I. E könyv kiadásának okai. — II. A jelenlegi portugál politikai helyzet előzményei. — III. A pénzügyi újjászervezés. — IV. A gazdasági újjáépítés alapelvei. Állam és közgazdaság. Korporatív rendszer. — V. A szellem politikája. — VI. A politikai és szociális reform alkotmányjogi elvei. Az 1933-as alkotmány. — VII. Futólagos tekintés más politikai és szociális rendszerekre. — VIII. Az új portugál állam.

I.

Sokáig gondolkoztam, mielőtt elhatároztam, hogy megjelentetem ezt a könyvet e különösen mielőtt franciaországi kiadásához hozzájárultam,* mert biztos vagyok benne, hogy mindama mesterek közül, kik gondolkozásomra hatottak, a franciáknak köszönhetek legtöbbet; nem nekik köszönhetem-e szerény műveltségem irányát? Azok, kiknek semmi új mondanivalójuk nincs, de mintegy kár-

* Salazar ezt az előszót beszéd gyűjteményének francia kiadása elé írta.

pótlásul abban a helyzetben vannak, hogy hasznos dolgokat vihetnek véghe, mindig alaposan megfontolják, mielőtt egy új könyvet vetnének bele az amúgy is zsúfolt könyvforgalomba.

Ha mégis rászántam magam e könyv megjelentetésére, annak az az oka, hogy a könyv nem tiszta gondolatokat tartalmaz, hanem gondolatnak és cselekvésnek keverékét, végbevitt és alkalmazott tanulmányokat, vagyis olyanokat, melyek konkrét valóságokká lettek s országunk történetének részét alkotják, tényeket, melyek egyformán mutatkoznak meg minden szemlélő előtt. Meg kell vallanom, hogy értek egy kicsit egyszerre zavaros és termékeny korunk történetéhez; körülbelül kilenc év óta miniszter vagyok s még mielőtt átvettem volna a miniszterelnöki tisztelet, már közöm volt az országunkat érintő legfontosabb eseményekhez s azóta a lehető legbensőségesebben megismertem a politikai életet, mely addig teljesen ismeretlen volt előttem, az okok ismeretében támaszkodhatok tehát a tényekre. Ami a kormányzati eszméket, elveket és rendszereket illeti, e tekintetben is igyekszem gondolataimat pártatlanul fejezni ki.

Sok mindent feláldoztam, de egyet mindig féltékenyen megőriztem: ítéletem függetlenségét az elvekkel szemben, amelyeket kimondok, a rendelkezésekkel szemben, amelyeket elhatározok és az eseményekkel szemben, melyek elhatározásaimból következnek. Elvonatkoztatom magam személyes művemtől — bármennyire kifejlődött is az már — s igyekszem elfelejteni, hogy szerzője és színésze vagyok ennek a komoly színjátéknak, megvédem magam az előtörő eszmékkal s elszabadult

érzelmekek szemben, melyeknek folyama elsodorhatna s elvehetne minden kezdeményező és önellenőrző erőmet. A nemzet érdekeinek hideg munkása vagyok, hívek és pártok nélkül, nyugodtan törekszem kibogozni a politikai cselekvés okait és hatásait, s szenvedélyek nélkül hasonlítom össze az elméletek eredményét a kormányzati módszerek gyakorlatával.

Szükség van itt erre a mesterkéletlen valloásra, hogy jelezze a szerző szellemi magatartását. Csak annyit szeretnék még észrevétni, hogy az államférfinak, — minthogy a pártemberek mindig rabszolgái maradnak a csoportosulás közepszerűségének, — mindig újból végig kell tekintenie saját eszméin mert igen kínos lenne, — az országra nézve pedig egyenesen tragikus, — ha kormányzati ténykedésében valódi észbeli tehetségének színvonala alá süllyedne. Képzetek, melyeknek semmi közük többé a dolgok valóságához, kész mondatok, melyek családi örökségként nemzedékről nemzedékre szállnak, ez a lényege a mai dicstelen, haszontalan, sőt nem egyszer értelmetlen politikai működésnek. Még a mostani időkben is, amit az ember sok államban olvas és hall a szabadságról, a demokráciáról, a parlamentről, a nép jogairól, s a világtestvériségről, az olyan mértékben egyformára gyártott, hogy éppen úgy forgalomba lehetne hozni, mint a szerelmi levelezőket s a minden alkalomra használható szónoklatokat ajánló beszédgyűjteményeket szokás. Mindennek ellenére azonban sem a személyi biztonság, — mely kétségtelesen a szabadság legnagyobb értéke, — sem a nép törvényes jogai nem találnak több védelmet

azokban az országokban, melyek demokratikusnak tekintik magukat, mint azokban, melyeket diktatúráknak nevezünk: sok szocialista azt hitte, hogy kisajátíthat magának bizonyos követeléseket s abból dicsfényt vonhat feje köré, mintha különösen értékes hódításokról lenne szó, pedig azok együgyűségükkel és kísérleteik félénkségével ma már végelemzésben nevetségesek. Kezdeményezőknek hiszik magukat, pedig máris késlekedők.

Ami Portugáliában történik, az is kísérlet, s oda kell állítani azok mellé, melyek Európában mindenféle a megvalósulás útját keresik, azt remélve, hogy megoldják korunk politikai és szociális kérdéseit. Egyesek még ma is azt hiszik, hogy csak pénzügyi bajok gyógyításáról van szó, melyek Portugália sajátos helyzetéből adódtak; pedig valójában meg sem lehetne érteni, hogy pénzügyi reform lehessen egy forradalom legfőbb célja s különösen, ha az olyan méretű, mint a miénk, mely új portugál rendszer kialakulásához vezetett. Meg kell tehát magyaráznom, miért kellett a nemzet talpraállítását ezzel a reformmal kezdeni.

II.

Az államkormányzatnak egyetlen kérdését sem lehetett volna megoldani, sem a szociális és erkölcsi reformot véghezvinni, azok között a politika feltételek között, melyek az 1926. év Portugáliájában voltak. Az 1911-ből való Köztársasági Alkotmány keretei között éltünk, melynek későbbi módosításai sem tettek mást, csak az alkotmány parlamentáris jellegét erősítették. De lényeges, hogy megvilágítsuk,

milyen volt valójában ez a politikai rendszer, hogy rámutassunk az akkori alkotmány hibáira s az akkori intézmények működésére.

Ha nem is tekintünk a számos forradalomra. — melyek a Köztársaság 1910 októberében való kikiáltásától a hadsereg 1926 májusában bekövetkezett fölkelése közé eső időszakban törtek ki, — mégha a közéletnek a forradalmakra való hajlamosságból következő zavart állapotát sem vesszük figyelembe, nézzük, milyen volt a sorsunk a parlamentáris köztársaság évei alatt. Bizonytalanság és gyöngeség nyilvánult meg az állam legfőbb magisztraturájában; kormányzati ingadozásnak és tehetetlenségnek kellett következnie abból, hogy a kormányokra a képviselőház alkotmányos mindenhatósága nehezedett, a kormányok nem kormányozhattak ott, ahova a képviselőház nem engedett beleszólást. A képviselők két háza mögött, illetve inkább fölöttük, ott ültek a különböző politikai pártok s igazgató-bizottságaik, amelyek a választók tömegeire támaszkodtak, csakhogy a választókat hatalmaskodó, érdekelt, egyáltalán nem ideálista helyi vezérek irányították, mint az állam hatalmának végső forrásai. Ilyen körülmények között nehéz azt állítani, hogy néha mégis voltak szabad képviselőválasztási küzdelmek s hogy a választásokkor megkérdezett választók egyáltalán megértették volna, hogy mire vonatkozóan nyilvánítják akaratukat.

Távol legyen tőlem az a gondolat, hogy nem lettek volna a pártokon belül, vagy a pártokon kívül erkölcsileg és észbelileg nagyértékű férfiak,

kiket hajtott a vágy, hogy használjanak a nemzetnek, csak annyit akarok mondani, hogy politikai intézményeinknek és a portugál politikai élet feltételeinek végzetszerűen meg kellett semmisítenie minden értékes erőfeszítést.

Így vált szükségessé, hogy valamilyen, ha kell, időleges politikai megoldást találjunk, csak azért, hogy bárminemű kormányzati működés lehetővé váljék. A megoldást a hadsereg hozta meg, mikor 1926 május 26-án felállította a nemzeti diktatúrát. Ez a diktatúra megelőzte — ez a helyzet politikai logikájából következik — az újjáépítés munkáját a legkülönbözőbb területeken, a pénzügyeken kezdve s a következőkben nyilvánult meg: becsukta és feloszlatta a képviselőházat, feloszlatta a pártokat, erős és független kormányzatot létesített s elrendelt néhány szükséges megszorítást a sajtó és a gyülekezési szabadság területén. A múlt tapasztalata megmutatta, hogy megengedni a gyepelőt, az egyet jelent azzal, hogy a régi pártoknak megengedjük a közvélemény megmérgezését, e eltűrjük, hogy párthíveik s a nekik behódolt hivatalnokok segítségével minden eredményes munkát megakadályozzanak.

De senki sem látott sem elbocsátott hivatalnokokat, sem bebörtönzéseket, sem kényszermunkára szóló ítéleteket, vagyis semmiféle fajtáját az erőszakos megszorításoknak és az üldözésnek, melyek a békés munkát akadályozzák, vagy megkisebbitik a tegnapi legyőzöttek egyéni szabadságát, mert politikai bosszúra természetesen nem gondoltunk, A forradalom, mely leglényegében volt

nemzeti, egyformán folyamodott minden portugál jóakaratahoz. Ebben az új politikai rendben már lehetségessé vált dolgoznunk s meg is kezdtük a munkát a pénzügyi reformmal. Hogy miért éppen azzal, azt szándékozunk most elmondani.

III.

Mindannak ellenére, amit pénzügyi téren végbevittünk, nekem — a pénzügyminiszternek — az a véleményem, hogy aligha beszélhetünk e téren újsága vagy alapelvei miatt jelentős alkotásról. A Portugáliában végrehajtott pénzügyi reform sokkal kevésbé eredeti és sokkal kevésbé forradalmi, mint napjaink némely másutt végrehajtott kísérlete. Munkánknak legfőbb jellemzője éppen klasszicizmusa. De ennek ellenére nagyjelentőségű győzelmet jelentett s valósággal Hercules munkáival ért fel.

Azt állítani, hogy a gazdasági válság ellenére, mely a világot végigpusztította, költségvetésünk nyolc éve egyensúlyban van és hogy hét év pénzügyeinek mérlege jelentékeny követelésekkel zárult, ez majdnem nevetséges dolgokkal való kérkedésnek tetszene, ha nem kellene így lennie. Igaz, hogy közigazgatásunk története olyan állandó egyensúlyhiányt fed fel, hogy egy egész évszázad folyamán is nagy munkába kerülne három évet találni, melynek egészséges költségvetése volt. A deficit valósággal meggyökeresedett intézmény lett s éppen ezért egyre nehezebb volt kiküszöbölni. A költségvetési tervek nélkülözték a szükséges komolyságot,

a költségvetések sorozatosan kiegyensúlyozatlanok voltak, az adók kicsik, káosz és bizonytalanság uralkodott a pénzügyi politikában, mely így vég-eredményben hatástalan lett. Mindezt megmagyarázza gazdasági életünk gyöngesége, a kormányzat erőtlen volta, a politikai zűrzavar s a közigazgatás rendszertelensége, mely belőlük következett, végül az állhatatlanság s kitartáshiány — népünk főhibája — egy meghatározott terv keresztülvitelében. Mindezt számításba kellett venni, ha biztosítani akartuk a pénzügyi reform politikai sikerét.

Ha az egyensúly egyszer létrejött s ha elértük, hogy jelentékeny követeléseink vannak, megvolt a lehetősége, hogy ne forduljunk többet a Portugál Bank bank jegy kibocsátásainak eszközéhez, sem kincstári jegyek állandó aláírásához, sem a Letétek központi pénztárának letétjeihez, melyek eddig folyó adósságaink főforrásai voltak, hanem megkezdhattuk azok visszafizetését. A külső folyó adósságot hamarosan visszaváltottuk s belül a kincstár mindennemű kötelezettségét (adósság a Portugál Banknál, rövidlejáratú kölcsönök) fokozatosan megszüntettük. A kamatlábakat 11^o/o-ról 33/4^o/o-ra vittük vissza s az adósságainkat mindig önként, fokozatosan konvertáltuk s az ingó javak árfolyamaiban jelentékeny értéktúljegyzés állott be.

Nyilvánvaló, hogy sok más reformra is szükség volt a pénzügyi egyensúly megszilárdítására, így az adózás, a könyvelés, a hitel, a Portugál Bank e a Letétek központi pénztára újjászervezése. Így biztosítottuk a pénzérték állandóságát, szabályoztuk a bankjegyforgalom rendszerét, s me-

zőgazdasági és ipari hitelt létesítettünk, amennyiben ez az állam kötelessége volt.

Nyolc év óta ugyanaz a szellem dolgozik e munka megtervezésén és ugyanazok a kezek hajtják végre a rendelkezéseket. Rendkívül egyszerű, józan elveken, kikezdhetlen becsületességen és szigorú takarékoszágon nyugszik művünk s eddig szembe tudott szállni minden kritikával s különösen szembe tudott szállni az eseményekkel, melyek a világban másokat, erősebbeket is tönkretettek.

A költségvetés s az elszámolás olyan tiszta, hogy egyetlen homályos pontot sem hagy, mely kétséget kelthetne az adókból befolyt összegek helyes felhasználása iránt. Vannak mégis elégedetlenek, s különösen azok, akik nem tudják, hogy milyen nagy az adók súlya külföldön. A kérdés alapján arra vihető vissza, hogy az állam mögött olyan múlt áll, melynek folyamán az — helyes közigazgatás és anyagi eszközök híján — lényeges funkcióiról lemondott: utak, kikötők, távíró, telefon, közmunkák és nevelésügy, minden megállt. Viszont a kamatláb nagysága, az adózás egyenlenségei, vagy enyhe volta egyesek számára a magánéletet igen könnyűvé tették. Most, hogy az elvesztett időt a nemzet eszközeivel igyekszünk visszaszerezni, az állam nagy kiadásokra kényszerül s arra, hogy megterhelje — mégpedig jobban, mint kellene, ha berendezkedésünk modern lenne — a magángazdaságot, különösen ha élősdi jellegű; viszont a jelenlegi helyzet kedvezőbb azok számára, akik a termelésben közvetlenül vannak érdekelve. Az elégedetlenségek mélyén az van, hogy a közérdek egyesek egymérdekeivel-ellenkezik.

IV.

Semmi haszna sem lett volna a pénzügyek állami újjászervezésének, ha elhanyagoltuk volna a magángazdasági életet, mely azt táplálja. Gazdasági újjáépítésünknek néhány alapelvére akarok rámutatni.

Az Új Portugál Állam közreműködik az egyénekel az ország gazdasági helyreállításában. Mindenekelőtt azt kell azonban hangsúlyoznunk, hogy tévesnek tartjuk azt a modem törekvést, mely határtalanul igyekszik kiterjeszteni az állami beavatkozást. Nem kétséges, hogy korunk sajátos gazdasági föltételei és különösen néhány állam politikájának a mi ügyeinkre gyakorolt hatása rákényszerít bennünket, hogy beavatkozzunk s mélyebben, mintsem szeretnénk. Mindamellet úgy véljük, ha egy állam elfoglalja az egyének helyét, az megfojtja minden magánkezdeményezés teremtő erejét, ebből pedig csak későbbi kellemetlenségek, zavarok keletkezhetnek.

Van a kötelezettségeknek s terheltnek egy olyan tömege, amelyek az államra alkotmányánál fogva nehezednek s megtörténik, hogy az állam rákényszerül, hogy az egyének helyébe álljon, ha azoknak nincs meg a szükséges pénzügyi erejük, technikai tudásuk vagy a kívánatos tekintélyük. A beavatkozás területe annál nagyobb, minél inkább elhanyagolták a nemzetgazdaság legsürgetőbb kérdéseit. A pénzügyi reform megteremtette a föltétlenül szükséges kereteket s különösen hét év óta alkotó munka folyik. Most kerül megvalósításra a tizenöt év alatt végrehajtandó nagy terv

első része: a földi, légi és tengeri védelem kifejlesztése, utak, vasutak, kikötők építése, gazdasági segítség, nemzeti villamossági hálózat, távíró és telefon kiépítése, a gyarmati közlekedés és hitel megteremtése, közművek és iskolák felállítása. A kiszabott időszak végén, ha nem távolodunk el a kitűzött ösvénytől, megváltozik az ország arculata s az állam eldicsekedhet vele, hogy komolyan hozzájárult a nemzet gazdasági újjáépítéséhez. De mindez még csak a munka anyagi föltétele.

Ma már nincs a világon olyan ország, mely azt állíthatná magáról, hogy a szabadkereskedelem elveit megtartja, a mienk azonban azok közé tartozik, melyeknek védvámrendszere a legmérsékeltebb. A kíméletlen védvámrendszert súlyos tévedésnek tekintjük, mely egyre jobban fejlődik mindenütt s eltörli a föld színéről a népek létének természetes föltételeit s erővel megváltoztatja — néha az emberiség jelszava alá rejtőzve — a különböző nemzetek gazdálkodásának sajátos jellegét. Ahelyett, hogy a pillanatnyilag felmerülő kérdéseket megoldaná, az autarchikus közgazdaság megteremtése, melyre most a nemzetek legtöbbször törekszik, — ha csak védekezésépp is más autarchiák ellen, vagy katonai védelmük megszervezése céljából, — nem eredményezhet mást, minthogy a jövőben új, nehéz problémák merülnek fel. A körülmények ilyen súlyos összeszövődésében, amennyire lehetséges, ellenállunk a megszorításoknak, a vámtarifaemelésnek, a kontingentálásnak, a devizagazdálkodás korlátozásának és ezt a politikát igyekszünk folytatni egyetértően néhány más országgal, a föld azon csekély részével, ahol a be-

vitel, kivitel és a devizakereskedelem szabadságát még tiszteletben tartják.

Gazdasági újjászervezésünknek egyik alapvető elve, hogy az anyaország és a gyarmatok gazdasági életének ki kell egészítenie egymást s egység felé kell törekednie. Ez a politika, melyet alkotmányjogilag az 1930-ban hozott Gyarmati Okmány állapított meg, nem okozhat csodálkozást. Egyébként a gazdasági közösség elve birodalmunk határain belül nem más, mint politikai közösség Portugáliában hagyományos elvének kiterjesztése az anyaországról a gyarmatokra, melyek tengerentúli tartományaink. Ebből az elvből következnek a sajátos vámviszonylatok az anyaország és a gyarmatok között s gyarmatok között egyenként. Ez az elv teszi egyébként lehetetlenné, hogy gyarmataink valamelyikét is, a nagyobb egység hátrányára, melybe tartozik, idegen gazdasági rendbe tartozónak tekintsék: vagyis a külföldieknek a portugál gyarmatokon folytatott kereskedelmi tevékenysége csak a mi nemzetgazdaságunk hasznára szolgálhat.

Ennyi tartozik az államra, de a gazdasági újjáépítés — legalább is nálunk — nem lehet csupán közügy, sokkal inkább az egyének erőfeszítésével kell lennie, melyet korporatív szervezetben kell egyesíteni. A gazdasági, társadalmi és politikai téren a korporatív rendszer szolgál alapelvül. A portugál köztársaság tehát már meghatározása szerint is testületi, érdekképviselői állam, ami természetesen nem jelenti még azt, hogy a testületi rendszert mindenütt megteremtették volna, ahol megszerzése lehetségesnek és hasznosnak ismerhető el. Ellenkezőleg, a gyorsított menet helyett a

lassú, de biztos haladás hívei vagyunk, mintha olyan rendszerrel kísérleteznénk, mely oly általánosan sohasem volt még végbevívve, hogy a legnagyobb óvatosság nélkül bánhassunk vele.

Annak ellenére, hogy eddig egyetlen korporeációt sem alkottunk meg teljesen, a korporatív szellem lassanként mégis áthatja a portugál nemzetgazdaságot és rendszerünk győzelme szempontjából csak ez a fontos. Néha az is megtörténik, hogy prékorporatív kísérleteket végzünk, mielőtt a valóságos korporatív rendszert megvalósítanánk, azért, hogy utat nyissunk a kívánt megoldás értelmében, s nehogy annak a veszélynek tegyük ki magunkat, hogy a rendszert kompromittáljuk a vezetők, vagy a szociális környezet készülethiányával.

A gazdasági krízis különös módon megkisebítette, ha nem tüntette el egészen, a nehézségeket, melyek olyan individualista országban, mint Portugália, föltétlenül felsorakoztak volna a testületi rendszer megvalósítása ellen. 1930 után a kereskedelmi verseny elfajulása s az árak esése olyan pusztításokat okozott, hogy a korporatív rendszer bevezetése látszott az egyedüli menekvésnek. Korporatív vagy prékorporatív szervezkedés híján, melyek a piacot szabályozhatták volna, abba a helyzetbe kerültünk, hogy lehetetlen lett eredményesen védelmezni némely nemzeti termelvényt, iparcikket, anélkül, hogy túlzott vámvédelmi eszközkhöz nyúlnánk.

A testületi rendszer előnyei valószínűleg jóval korunkon túl is érezhetők lesznek: ha a mai nehézségeket már legyőztük, talán másfélék merülnek fel, de a testületi szellem addigra a termelésben

e annak a munkával való viszonyában mástermészetű helyzetet teremt. Bizonyos, hogy az akkori ember nem akarja majd elvetni a szociális haladás egyetlen eszközét sem s ez elég lesz, hogy azoknak az érdekeknek az összessége, melyek a termeléshez fűződnek, továbbra is a testületi rendszer védelme alá húzódjanak.

A kérdést a következőképpen fogalmazhatnák meg: a világ jelenlegi feltételei mellett kétséges, hogy egyetlen állam is meglehetne-e nemzetgazdaságának megszervezése nélkül? Ha tehát nem akarjuk, hogy az állam maga szervezze meg és irányítsa a nemzet gazdasági életét, azt államgazdasággá változtatva, akkor csak egy kiút marad, a testületi szervezkedés, melynek segítségével az állam minden termelő erőt hasznosan állíthat munkába, s közben fenntarthatja a magántulajdon, az egyéni kezdeményezés és a mérsékelt kereskedelmi verseny elvét 8 tekintélyével is élhet, hogy elnyomja a visszaéléseket.

Számunkra, akik igyekszünk tiszteletben tartani azokat az elveket, melyeket kifejtettünk, mert társadalmi szempontból értékesebbnek tartjuk őket azoknál, melyeket ellenük szegeznek, a testületi rendszer, az államhatalom jóindulatú ellenőrzése alatt az önmagát kormányzó nemzetgazdasági rend típusát jelenti: biztosítja a termelés minden ágában a tőke és a munka érdekeinek szolidaritását a termelés együttesében éppúgy, mint a különböző termelési ágak egyensúlyát.

A testületi rendszer Portugáliában nem kötelező, csak néhány igen ritka esetben, hol nélküle a termelés lehetetlen lenne. Az állam arra törekszik,

hogy az egészséges verseny ösztöne azért helyet találjon, de még fontosabbnak tartja, hogy az egyéni kezdeményezés minden téren szabadon érvényesülhessen; az állam nem akarja maga irányítani a korporációkat, csak azt a jogot tartja fenn magának (sőt ezt a jogot kötelességnek tekinti), hogy a törvények megtartására ügyeljen és a közösség érdekeit szem előtt tartsa. Ennél tovább menni, véleményünk szerint csak feleslegesen terhelné az állam munkáját s előítéletet, bizalmatlanságot jelentene a társadalommal szemben...

Ha azt kérdezik tőlem, milyen eredményeket értünk el, egyszerűen azt felelem: a gazdasági tevékenység némely területén szerény szervezeteket teremtettünk, melyekre joggal számíthatunk a termelés és a kereskedelem, az árak és a munkafeltételek szabályozásában: a világválság ellenére alig ismerjük a munkanélküliség kérdését s igen rossz példák és sajnálatraméltó kísérletek csábítása ellenére szociális békesség van országunkban.

V.

Az Új Portugál Állam fejlesztett-e ki politikai ideológiát, vagyis elismeri-e valamely tanítás igazságát s kész-e annak védelmére kelni? Világosan azt felelem, hogy igen, annak biztos tudatával, hogy egyedül az állítólagos liberális állam választhatna magának ellentétes álláspontot. Márpedig a liberalizmus a szó teljes értelmében nem létezik és sohasem létezett: filozófiai szempontból értelmetlenség és a politikai rendben hazugság.

Az állam léténél fogva, bármilyen legyen is formája, politikai alkotás, mely alapvető elvek

rendszeréből ered: a nemzet képzetéből és értékéből, az emberi személynek és jogainak képzetéből, s a tekintély előjogaiból és határolt voltából. Ebből logikusan következik minden. És minthogy a hatalomnak mintegy lényege, hogy azt keresse, miképpen maradhat fenn, az elveknek kisebb vagy nagyobb részét a hatalom nem engedheti vitatni, vagyis lesznek kérdések, melyekre nézve a szabadság nem létezik. A tagadás ezzel a ténnyel szemben mit sem ér.

Ha az állam nem más, mint bizonyos tanítás, elvrendszer, mely működésben van, nem lenne észszerű, ha nem érdeklődne saját ideológiája iránt, ellenkezően minden állam abban a helyzetben van, hogy azt megvédelmezni és népszerűsíteni köteles, már csak azért is, hogy saját helyzetét megerősítse. Ha az állam bizonyos tekintetben az igazság birtokosának tekinti magát, semlegessége önmaga igazságával szemben elképzelhetetlen. A közömbösség egy elvvel szemben körülbelül egyenértékű az elv tagadásával s gyakran súlyosabb, több a hallgatás, mint a tévedés.

Egyesek azt gondolhatnák, hogy ez a gyakorlat megnehezíti a tudomány haladását és a nevelés szabadságát. Ezért kell jobban megvilágítanunk, hogy milyen álláspontot választottunk.

Ami a tudomány haladását illeti, azok az alapelvek, melyek az Új Portugál Állam ideológiáját alkotják, nem akarnak valamely politikai-jogi értekezés igényével lépni fel. Nem azt határozzák meg, ami van, hanem azt, aminek lennie kell, márpedig, az, aminek lennie kell, nem tartozik a tudomány kereteibe.

Másodsorban, Portugáliában az állam nem akarja mindenestül magára venni a nevelés feladatait. A nevelő tevékenység mindenekelőtt a család hivatása, az állam csak együttműködik a családdal s csak akkor veszi át annak szerepét, ha a gyermeknek nincs családja, vagy a család nem képes a gyermek nevelésére. A nevelésügy terén tehát a szabadság megvan s tiszteletben is tartjuk, csak azt kötjük ki, hogy a nevelő engedelmességre tartozik vagy féltucat alapvető elvnek, melyeket éppen a család érdekében és a családhoz kapcsolódó közösség érdekében alkottunk meg. Ha ez így van, nevetséges lenne, ha az állam tartózkodna attól, hogy elvrendszerét megtanítsa, átadja a fiatal nemzedéknek, vagy elismerné annak jogát, hogy az övével ellenkező elveket hirdessenek a tanító testületek, melyeket a családok nem maguk jószántából választottak s elfogadni kötelesek. Minek a nevében lenne joguk erre?

Egyébként e tekintetben sem követelünk sokat: a haza és a hazafiság fogalma és értelme; a család, mint a legtermészetesebb szociális sejt; tekintély és hierarchia; az élet szellemi értéke s az emberi személy iránti köteles tisztelet; munkakötelezettség; az erény felsőbbisége; a vallásos érzület szent jellege, — ez az, amit lényegesnek tartunk az Új Állam polgárainak értelmi és erkölcsi nevelésében.

Ellene vagyunk tehát mindennek, ami internacionális, ellene vagyunk a kommunizmusnak, szocializmusnak, liberális syndicalizmusnak, mindennek, ami megkisebbiti, szétesztja és feldúlja a családot, az osztályharc ellen vagyunk, a hazátlanok és istentelenek ellen, a munka rabszolgasága ellen,

az élet kizárólagosan materialista felfogása ellen s az ellen a felfogás ellen, mely a jog forrásának az erőt tekinti. Ellene mondunk korunk minden nagy eretnokségének, annál inkább, mert sohasem volt semmi bizonyosságunk arra vonatkozóan, hogy valaha is lett volna a földön olyan hely, ahol hasonló eretnokségek hirdetési-szabadságának jó vége lett volna. Ez a szabadság, ha a modern idők barbárainak megadnánk, nem szolgálna másra, csak arra, hogy alássa civilizációnk alapjait.

Ha azonban a szellem politikáján a szellemi értékek védelmét értik a materializmus növekvő áradata ellen, kijelenthetjük, hogy ennek a politikának mi is résztvevői vagyunk. Úgy érezzük, hogy a nemzetek útban vannak afelé, hogy elfecséreljék erkölcsi örökségüket s egy tál lencséért adják oda azt a nagy szellemi örökséget, melyet az elmúlt századok rájuk ruháztak.

Az erkölcs és a vallás egysége, sajnos, sehol sincs már meg, de minden nemzetnek van valamilyen érzelmi tartaléka, amelynek nemességét most kellene felnövelnie, hogy el ne veszítse. Az az elit, mely ezeket az érzelmeket leginkább hordozza, napról napra kisebbedik napjaink örületében, midőn az anyagi élvezetek vágya s az erkölcsök szétziláltsága megrontották a gazdagságot és forrásait, a munkát és alkalmazásait, a családot és annak szociális értékét.

Ha a világra nem következik az idealizmusnak, a szellemiség tiszteletének, a polgári és erkölcsi erényeknek új, hosszú korszaka, nem hiszem, hogy lehetséges lenne legyőznünk korunk nehézségeit.

VI.

Bárha mindenképpen szükséges volt, hogy a cselekvés terére lépjünk, a Nemzeti Diktatúra, melyet 1926-ban létesítettek, csak átmeneti politikai megoldás lett.

Ennek ellenére olyan eseményeket eredményezett s olyan tendenciákat vetett fel, amelyeknek előnyei sokkal világosabbak voltak, hogysesem az 1933-as Alkotmány ne vette volna ezt tekintetbe. Ez az alkotmány, melyhez a Gyarmati Okmányt kell csatolnunk, magában foglalja az új politikai és társadalmi szervezet alapelveit. Ennek következtében tehát azon államok közé tartozunk, melyeknek írott és szigorú alkotmányuk van, azaz oly alkotmányuk, melyet a rendes törvényhozó hatalom nem változtathat meg, csak az államfő adhatja meg e testületnek az alkotmányozó országgyűlés hatalmát, ha a változtatást szükségesnek ítéli.

A portugál alkotmányt mindenesetre az jellemzi, hogy van egy tisztán dogmatikus része. Nem elégszik meg azzal, hogy meghatározza az állam szervezetét és megjelölje a polgárok jogait, hanem kimond bizonyos alapelveket, amelyek a politikai, gazdasági és szociális reformot irányítják. És mindenkinek tudnia kell még, hogy ezt a részt tekintjük fontosabbnak, fontosabbnak, mint azokat a fejezeteket, ahol az állam szerveinek illetékességéről és megalkotásuk módjáról van szó.

A portugál alkotmány sokkal inkább ideológiai részében különbözik a többitől, mint politikai felépítésében. Ebben az ideológiai részben van a cse-

lekvő nemzet és állam gondolata, míg a többiben csak néhány politikai szervezeti formula található, melyeket szükség szerint lehet és kell módosítani, abban a mértékben, amint a közösségi tudatot jobban áthatják az alapelvek és értelmüket vesztik azok a rendelkezések, melyek engedményeket tartalmaznak bizonyos, egyelőre még igen elterjedt lelkiállapotokkal s bizonyos intézményekkel szemben, melyek kétségtelenül végüket járják.

A portugál alkotmány vizsgálatában egyébként is fontos, hogy meg tudjuk különböztetni a látszatot az igazi valóságtól. Mert mit is tudunk meg, ha felületesen átolvassuk ezt az alkotmányt? Kévs dologtól eltekintve, majdnem semmi mást, mint amit a legtöbb országban: van egy nyílt szavazással megválasztott államfő, két képviselőház, melyek közül az egyiknek tagjait szintén nyílt szavazással választják, van kormány, melyet a köztársasági elnök nevez ki s amely nem függ a nemzetgyűlés szavazataitól és vannak bíróságok, melyeknek teljes függetlenséget biztosítottunk. Csak-hogy emögött a homlokzat mögött van alkotmányunknak sajátságos szelleme, mely az intézményeinknek és állami szerveinknek másféle jelleget ad, mint amilyent általában nekik tulajdonítani szokás.

Parlament-ellenesek, demokrácia-ellenesek és liberalizmus-ellenesek vagyunk s testületi államot akarunk létrehozni. Az ilyenféle kijelentések alkalmasak rá, hogy megremegtessenek bizonyos népeket, — egyesekben egyenesen borzadást keltenek, — kik szívesebben javítják ki társadalmi berendezkedésük erényeivel politikai rendszerük hibáit, mint-

hogy hajlandók lennének szembenézni azzal, hogy ugyanezek az intézmények miféle bajokat okoztak másféle felépítésű országokban. De őszintén szólva, nincs itt miért remegni, végeredményben mi is ugyanarra törekszünk, amire ők, csak hogy olyan módszerekkel, melyek jobban megfelelnek a mi létformáinknak. Azt szeretnénk, hogy intézményeink legnagyobb érdeme az legyen, hogy portugál eredetük nyomát magukon viselik.

A tizenkilencedik század egyik legnagyobb tévedése az volt, hogy úgy tekintett az angol parlamentárizmusra és az angol demokráciára, mintha azok minden európai népre alkalmazhatók lennének. Most látszik, mi lett az eredmény: a parlamentáris demokrácia mindenütt bizonytalan helyzetre, rendtelenségre vezetett vagy éppen bizonyos pártoknak az igazi nemzetre nehezedő elnyomó uralmává lett. Kivétel legfeljebb Svájc és néhány északi ország, ahol az élet és a történelem sajátos adottságai lehetővé tették, hogy a demokratikus intézmények meghonosodjanak és jól működjenek. Másutt mindenfelé diktatórikus kormányzat kerekedett felül, mihelyt a bajok már tűrhetetlenek lettek, helyreállították a rendet, újjászervezték az életet, helyrehozták a hibákat s aztán kezdődhetett minden előről.

A kontinens demokráciái általában nem tették meg a nép érdekében azt, amit nem demokratikus kormányzatok megtehettek volna; az sem igaz, hogy ezek a liberálisnak tekintett kormányzati formák valóban gondot viseltek volna a polgári szabadságra. Mi antiliberálisak vagyunk, mert biztosítani akarjuk az emberi szabadságjogokat, míg a liberaliz-

mus néha azt is elvette tőlünk, amink volt, s képtelennek mutatkozott rá, hogy biztosítsa számunkra azokat, melyeket megszerezhettünk volna. Demokrata-ellenesek vagyunk, mert a mi demokráciánk, mely látszatra a népre támaszkodott s azt állította, hogy azt képviseli, eljutott addig, hogy csak a választások napján emlékezett vissza a népre.

De mi fel akarjuk emelni ezt a népet, meg akarjuk védeni, nevelni, s kiragadni a plutokrácia rabszolgaságából.

Másrészről azt képzelni, amint sokan teszik, hogy a polgári szabadság hozzá van kötve a demokráciához vagy a parlamentárizmushoz, az annyi, mint nem venni számításba minden idők politikai és szociális életének legnyilvánvalóbb tényeit.

Hogy a nép gondja szívünkön fekszik s hogy védelmezői vagyunk szakadatlan emelkedésének anyagi és erkölcsi téren egyaránt, semmiesetre sem jelenti számunkra, hogy kötelességünk azt hinni, hogy a tömegben van a hatalom eredete, hogy a kormányzat a sokaság műve lehet s nem egy elité, amelynek kötelessége, hogy irányítsa a közösséget s feláldozza magát érte. Aki biztosítani akarja a szabadságjogokat, melyeket elengedhetetleneknek tart a társadalmi élet és az emberi méltóság megőrzése szempontjából, még nem vette magára azt a kötelezettséget, hogy a szabadságot mintegy alapnak tekintse, melyre szükségképp kell ráállítania az egész politikai építményt. A liberalizmus beleesett egy szofizma tévedésébe: *nincs szabadság a szabadság ellen*. Mi pedig, az ember lényegével és az élet valóságával egyetértésben azt

mondjuk: *csak a közérdek ellenében nincs szabadság.*

Könnyen meg lehet érteni az idegen megfigyelő meglepetését, némely törvényünk és intézményünk láttára, melyek tagadják bizonyos ártalmas kiváltások törvényességét, ahelyett, hogy megelégednének vele, hogy könnyen megkerülhető büntető rendelkezéseket állapítanak meg, amint az szokás, a visszaélések és bűnök ellen. Pedig ez csak azt jelenti, hogy mi nem felejtkezünk meg róla, hogy a megelőző vagy megtorló módszerek hatásossága és kormányzati alkalmazásuk hasznossága a népek szociális alakulásától, kultúrájától, létformáiktól függ. Rendelkezések, melyek hatástalanok lennének olyan individualista berendezésű országban, mint amilyen Anglia, elkerülhetetlenek, ha olyan bomlásban lévő »közösségi« népről van szó, mint a mienk. Ha hasznos munkát akarunk végezni, hinnünk kell a politikai intézményeknek az emberre gyakorolt nevelő erejében s remélnünk kell, hogy azok megjavítják, ha elveszük tőle bizonyos benne lakozó bűnök kielégítésének lehetőségét.

Azok után, amit itt kifejtettünk, nehéz lenne a portugál rendszernek a *tekintélyi demokrácia* elnevezést adni, amint azt az olasz kormányfő tette a fasiszta rendszerrel (hisz mégha a demokrácia kifejezés nem is vesztette el egészen hitelét, értelme eléggé megváltozott ahhoz, hogy használatáról lemondjunk). A mi rendszerünk alapvető jellegzetessége a testületi rendszernek egy olyan államba való bekebelezése, melynek van tekintélye, mely nem az erőből táplálkozik, de arra támaszkodik s méginkább támaszkodik az igazságra, a

jóságra, a közérdekre s a rendszer erényeinek általános öntudatára. Mérsékletünk a kormányzati ténykedésekben nem gátolja sem határozatainkat, sem szükséges erőfeszítéseinket céljaink elérésében, semmit sem áldozunk felszentelt eszméknek, csak ha azokat igazsággal telítetteknek és gyakorlati haszonnal járóknak ismertük el, egyedüli korlátozóink azok a magasabb elvek, melyek az életet is irányítják: az igazság és a felebaráti szeretet, melyel minden embernek tartozunk és a nemzet java.

Ha a testületi szervezkedés az élet minden területére kiterjed, — gazdasági, intellektuális és erkölcsi térre is, — államunk akkor, különböző szervei révén — teljesebb és tökéletesebb módon, mint ma — annak kiáramlása, vagy tükörképe lesz s mindez anélkül, hogy erős, az erkölcs és jog által határolt állami jellege bármiben is módosulna.

VII.

Kifejtettük az első fejezetben az Új Portugál Állam néhány jellemző vonását. De úgy érezzük, hogy lényegét jobban megértethessük, össze kellene hasonlítanunk egyrészt azokkal a rendszerekkel, melyekkel általában összetévesztik a mienket, vagyis a diktatúrákkal és az európai tekintélyi államokkal, másrészt az olyanféle államformákkal, aminő az angol parlamentárizmus, mely a mienkkel határozottan szembenállónak tűnik fel. Hogy pontos ítéletet mondhassunk, az természetesen hosszabb tartózkodást követelne mindeme államokban, az intézmények működésének helyben való megfigyelését, ismeretét azoknak a férfiaknak, kik azokat

mozgatják, vagy akiknek ideológiája azok megteremtését előidézte. Politikában megtörténik, hogy ugyanazok a szavak jelölnek igen különböző valóságokat és hasonló dolgoknak ellentétes nevük van. Úgy gondolom, hogy néhány vonással mégis felvázolhatom ezt az összehasonlítást, ilyenformán:

Kezdetől fogva félretehettük az orosz szovjetet. Azt hiszem, hogy ennek nincs semmi kapcsolata egyetlen más politikai rendszerrel sem. Sok ember azt képzei, hogy a kommunizmus az emberiség jelenlegi állapotában a haladást képviseli, rám inkább a visszavonulás benyomását teszi. Különböző korszakokban a világ nem egy kommunista kísérletet élt át, s bizonyos értelemben azt mondhatni, hogy a szerzetesrendek most is egy ilyen kísérlet állapotában élnek.

A történelem azt bizonyítja, hogy a kommunizmus csak kevésbé kifejtett és kevésbé differenciált gazdasági étellel egyeztethető össze s vagy erős és elnyomó hatalomra van szüksége, mint Oroszországban, vagy pedig magas erényekre, melyek a szerzetesrendekben ma is biztosítják fennmaradását. Ez érteti meg, hogy az emberiség akarhatja a kommunizmust; de ugyanakkor már lehetetlen akarnia a kommunizmust és a szabadságot. Ez Oroszországban sem lehet meg, de mégha legalább szabadság híján a munkásosztály sorsa jobbá lett volna, a szabadságnak ez az elvesztése megkapta volna kiengesztelését és ellensúlyát! Sajnos, úgy látszik, hogy nem ez a helyzet. Az elnyomás, az egyenlősködés, valamint kezdeményezéshiány és gyakorlathiány miatt az orosz gazdasági rendszernek nem jó a terméseredménye.

Nem szándékom tagadni a szovjetállam alkotásait, a nagy gyárat és a hatalmas építkezéseket. De emlékezzünk rá vissza, hogy az új Oroszország nem ismerte el nemzetközi és köztartozásait, melyek a forradalom ideje előtről valók. Ha pedig megvizsgáljuk egy hasonló állásfoglalás következményeit, bármelyik európai állam szempontjából, nem jutunk-e arra a belátásra, hogy ilyen körülmények között, minden rendszerváltozás nélkül, minden állam pillanatnyilag csodákra lenne képes. Ha a kérdést így állítjuk be, az elvégzett munkát jóval kisebbnek kell találnunk.

Valójában az orosz kommunizmus nem jelent ma sem politikai rendszert, sem gazdasági szisztémát: doktrína ez, filozófia, erkölcs vagy vallás. Apostolai és forradalmi ügynökei révén az a törekvése, hogy az egész világon újakkal cserélje ki azokat az elveket, melyeket a civilizált népek többsége többé vagy kevésbé egyenes úton Rómától és a kereszténységtől kapott. De úgy látszik, hogy kevesen adnak számot maguknak arról, hogy az egyiknek és a másiknak az elvei mennyire összebékíthetetlenek. Valójában Németország és Itália határozottan kommunistaellenes állásfoglalásától eltekintve, a többi állam mintha el akarná hitetni velünk, hogy türelmüket e felforgató propagandával szemben, vagy éppen hallgatólagos beleegyezésüket csak a más népek politikai intézményei iránti köteles tisztelet parancsolja rájuk.

Noha a kommunizmus nem vált be Oroszországban, ma is vannak, akik arra törekszenek, hogy saját országukban bevezessék, azzal az ürüggyel, hogy a demokráciát, a szabadságot, a

békét és a társadalmi igazságosságot kell megmen-
teni vele, — ami végeredményben arra a meg-
állapításra kényszerít bennünket, hogy vagy az em-
berek szelleme ködös túlságosan, vagy nyilatko-
zataik cinikusak.

*

A fasizmus és a nemzeti szocializmus, melyek
a kommunizmustól gazdasági elveikben és szellemi
igényeikben különböznek, a totális állam koncep-
ciójában hasonlítanak hozzá. Mind az egyik, mind
a másik szempontjából a párt lett az állam, s
annak céljai érdekében irányítják polgáraik min-
den tevékenységét. Az emberek nem léteznek más-
képp, csak az állam nagyságáért és dicsőségére. Ha
pedig egy államnak önmagában van a célja és lét-
oka, nem létezhet sem külső szabály, mely az állam
működését korlátozza, sem valamilyen rajta kívül
álló jog. A jogok, melyeket az állam meghatároz,
vagy megad, csak azok, melyek saját céljainak
megvalósítására szükségesek.

Ha gyakorlatban s az esetek nagyobb részé-
ben az ilyen rendszer is úgy viseltetik az egyének-
kel szemben, mint más rendszerek, az csak a sze-
rencsés érdekérintkezések esetében lehetséges, s
semmiképp sem jelenti azt, hogy az így felállított
elvek nem vezethetnek s nem is vezetnek néha
jelentékenyen különböző következtetésekre és ered-
ményekre. Aki távolról szemléli a nemzeti szo-
cializmust, úgy látja, hogy a mozgalom naciona-
lista oldala sokkal erősebben domborodik ki, mint
a szocialista oldal. Bármilyen legyen is a munka
s a gond, melyet a szociális reformok megvalósi-
tására fordítottak, azok azért az orthodox szocia-

lizmusnak — legalább is pillanatnyilag — nem sok jelét viselik. Éppen nem ez a helyzet a nacionalizmus szempontjából, mely igen nyíltan kifejeződik az egész nép érzelmi exaltációjában, kiterjed az egész nemzetre, mely tudatában van nagyságának és erejének, mely a politikai egységesítés következménye s jóval nagyobb és sokkal teljesebb, mintsem képzelnénk. Talán sajnálatos is, hogy ez a nacionalizmus — kétségtelenül ama sajátos állásfoglalás következtében, amelyet a mozgalom az ország belsejében volt kénytelen magára venni — faji vonásokkal oly mértékben van átítatva, hogy jogi szempontból megkülönböztetésre vezetett az állampolgár s az alattvaló között. Ez veszélyes következmények lehetőségét rejti magában.

Természetes, hogy az ennyire beolvasztó jellegű államban, minthogy minden tevékenységnek közvetlen politikai érdeke van, vagy legalább is hat a nemzeti öntudat kialakítására, az állam kezében van, vagy legalább is az állam vezetése alatt áll: nevelés, sajtó, nyilvános összejövetelek, sportszervezetek, vagy az egyszerű szórakozás is; gyakran még a vallási jellegű ténykedések sem maradhatnak meg az államon kívül s még kevésbé tűrhető, hogy az állam ellen forduljanak. Szükség esetén az ilyen erős állam még a túlzó erőszaktól sem riadna vissza s rendszerének logikájában, ahelyett, hogy az erőszakot merényletnek tekintse a jog ellen, egy magasabb jog megnyilvánulásának tekintené.

Úgy tűnik fel, hogy az angol parlamentárizmus az előbb említett rendszereknek antipódusa,

de csak három feltételnek köszönheti, hogy ilyenek maradhatt napjainkig: a királyság intézményének, az angol nép szociális alkatának s két nagy párt létének, melyek mindegyike erőt és hagyományt képvisel. Ha a feltételek valamelyike egyszer hiányozni fog, — s az utolsónak körülményei már ma sem a régié, — az angol intézményeknek is alakulniok, fejlődniök kell, lassan, amint az már az angol politikai életben szokás, de az kétségtelen, hogy valami változásnak végzet-szerűen el kell következnie.

Nem kétséges, hogy az angol népnek lehetett bizonyos szabadságot engedélyezni, — mert teljesen tudatában volt felelősségének és a közérdeknek, — olyan szabadságot, melyet más nemzeteknél korlátozni kellett, vagy szigorúbb feltételekhez kellett kötni. Az is bizonyos, hogy az angol nép hagyományos józansága, hidegvére, önmagában és vehetőiben való bizalma volt az oka, hogy a közvélemény révén az angol nép oly jelentős szerepet kapott az állam ügyeinek igazgatásában. Mint-hogy azonban a közvélemény reakciói igen lassúak, az idegen szemlélő megkérdezheti, hogy az ilyen túlzott kiszolgáltatottság a közvéleménnyel szemben — amilyen lényeges ez az elem az angol rendszerben s még ha fel is tételezzük, hogy szerepe kifogástalanul van is megalkotva — nem veszi-e el a kormányférfiaktól a cselekvésben a kezdeményezés jórészét, mely egy nagy ország életérdekeiben néha olyannyira szükséges, különösen, amikor az illető állam oly nagy szerepet játszik a világpolitika irányításában.

Azok a nagy erőfeszítések, melyekre Anglia

képes, általában késéssel jelentkeznek a közigazgatás, a közgazdaság és a politika területén. Itt kelene megvitatni, hogy dicsőséges hagyományai ellenére nem a parlamentáris rendszer viseli-e ezért a felelősséget? Tudjuk, hogy a parlament nem kormányoz Angliában, de nem akadályozza-e néha a kormányzat munkáját?

VIII.

Lehetséges, hogy fenti ítéletekben van néhány pontatlanság. De ha azok a politikai rendszerek, melyeket itt áttekintettünk, megfelelnek nagyjában a képnek, amelyet felvázoltam, az Új Portugál Állam határozottan különbözik a többi államtól, mégha sok hasonlóság közelebb viszi is a tekintélyi rendszerekhez, melyekkel sokan összetévesztik.

A rendszer filozófiai felépítése azonban nem tűr semmi zavart: valljuk, hogy az államhatalmat az erkölcs, a belső rendben a jog, a nemzetközi rendben szabadon elfogadott szerződések és meg egyezések korlátozzák. A politikai módszerek mérséklete, egészséges és támadó szándék nélküli nacionalizmus, széles erkölcsi alap a magán- és a közélet minden megnyilvánulásában, tisztelet az emberi személy és végső céljainak megvalósítása iránt, a nemzet civilizációs hivatásának hangsúlyozása, mely széles emberi együttműködésre szánja magát, a közintézmények szelleme és nevelő iránya — megannyi vonás, mely még az 1933-as alkotmány előtt lehetővé tette, hogy megkülönböztessük a katonai vagy pártiktatúrától a mienket, amelynek, ha lehetne, *az ész, vagy az intelligencia diktatúrája*

nevet adnám. A diktatúrákról szóló könyvében Bainville rendszerünket *a professzorok diktatúrájának* nevezte s azt állította, hogy a portugál diktatúra a »legbecsületesebb, legbölcsebb és legméréseltebb Európában, annak ellenére, hogy a legzártabb és legkitartóbb elvei alkalmazásában.«

A politikai intézmények területén a testületi rendszer alapvető jelentőségű. A nemzetgyűlés mellett, mely megosztja a törvényhozó hatalmat a kormánnyal, a kormány, melyet szabadon és kizárólagosan az államfő választ ki, s amely így *nem függ sem parlamenti irányítástól, sem semmiféle szavazástól*, jogilag és ténylegesen az a szerv, mely az egész politikai gépezetet mozgásba hozza, neki van a legnagyobb kezdeményezési lehetősége, ez felelős legteljesebben a közügyekért, ez a tekintélynek a legbiztosabb záloga, mert nincs erős állam, ha a kormányzat nem az. Az állam legfőbb magisztrátusának állandóságát a köztársasági elnök megbízatásának hosszúsága biztosítja s az a teljes függetlenség, melyet az elnök élvez a szuverénitás többi szervével szemben. A testületeknek és a legkülönbözőbb érdekszervezetek képviselőinek, melyek csak a nemzetben élnek, közvetlen befolyásuk van a helyi autarchiák alkotmányára és testületi kamarát alkotnak. Abban a mértékben, ahogy ez a szervezet terjed, az állam még inkább, mint ma, a nemzetet tükrözi majd, mint szerves egészet, s az egyének befolyása a szuverénitás szerveinek alakulásában egyre inkább azon fordul, hogy mi az egyén a nemzeti életben — mint családapa, mint termelő, mint ilyen vagy olyan hit követője, amint érdekelve van a nevelés, szórakozás vagy

sport valamely alkotásában: *ez a való élet politikája*. A törvényesen létrejött családnak a portugál alkotmányban politikai értéke van s a család erkölcsi megbízhatóságán nyugszik a nemzet építménye.

Ha nem is akarjuk azt állítani, hogy Portugália politikai rendszere többet vagy kevesebbet ér, mint egy másik, annyi tény, hogy a múlttal összehasonlítva, a mostani rendszer rendet, állandóságot, haladást, erőt, a nemzeti öntudat újjászületését és a nemzetek között tisztességet biztosít országunknak. Így lehetséges, hogy anélkül, hogy rendszerét akárcikre rá akarná tukmálni, Portugáliának semmi előnye sem lenne abból, ha elcserélné a sajátját más országokéval.

Korunk nyugtalanságában, ezekben az órákban, amikor mindenütt a gazdasági, szociális és politikai intézmények revízióján dolgoznak, vagy a gazdasági jólétnek, a hatalomnak, vagy egyszerűen a békének új lehetőségeit keresik, a legkevésbé sem lenne bölcs dolog nem venni figyelembe az olyan népeknél végrehajtott kísérletek tanulságait, melyek szellemi alkatukkal s civilizációjuk típusával, vagy fokával hasonlítanak az önkéhez. Miért utasítanak vissza azt a kevés fényt, amelyet mi tudunk nyújtani a jelen tragikus küzdelmének megvilágítására? Aki valamerre megy, nézhet és láthat, anélkül, hogy csodálatra lenne kényszerítve.

1936.

Oliveira Salazar.

ELSŐ FEJEZET.

A pénzügyi reform föltételei.

Az első szavak, melyeket Salazar népéhez intézett, az államtanács termében hangzottak el 1928 április 27-én, mikor Salazar átvette a pénzügyminiszteri tárcát. Ebben a rövid beszédben fejtette ki Portugália pénzügyi talpraállításának — mely azóta az egész világon osztatlan csodálatot keltett — leglényegesebb elveit.

Gyakran kérdezik, mi volt a titka ennek a talpraállásnak s miképp lehetséges, hogy egy állam pénzügyi gazdálkodása, mely oly hosszú időn át a rendetlenség példaképe lehetett volna, műit alakulhat át annyira, hogy teljes joggal a rend legtökéletesebb példaképének kelljen tekintenünk. Ez a beszéd megfelel ezekre a kérdésekre s megmutatja, milyen egyszerűek voltak a gyógyszerek, melyek gyógyíthatatlannak látszó bajt orvosoltak.

Csak néhány szót akarok szólni ebben a pillanatban, melyet önök, mint nagyrabecsült minisz-

tertársaim s néhányán mint barátaim is, különösen ünnepélyessé tettek számomra.

Köszönöm önnek, Tábornok Úr¹, mint a Minisztertanács elnökének, hogy a Minisztertanáccsal egyetértve rábízta a pénzügyminiszteri tárcát s köszönöm a szeretetteljes szavakat is, melyeket hozzám intézett.

Nem kellett volna megköszönnie, hogy elfogadtam ezt a megbízást, mert az olyan áldozatot kíván tőlem, amelyet lekötelezettségből vagy szíveségből senkinek a kedvéért sem vállalnék. Ha megteszem mégis, hazámért teszem, mint lelkiismeretbeli kötelességet, melyet egyszerűen, hidegen teljesíteni akarok.

De mindennek ellenére sem vennék magamra ilyen nehéz terhet, ha nem lennék benne bizonyos, hogy működésem legalább is hasznos lehet s ha az eredményes munka lehetőségeit nem érezném biztosítottnak. De az On jelenléte azt bizonyítja, hogy a Minisztertanács teljes egyetértésre jutott e tárgyban és bensőséges együttműködést határozott el a pénzügyminiszterrel, készen arra, hogy bizonyos esetekben még más kérdéseket is feláldozzon annak megoldása érdekében, mely ez órában ránk nehezedik: a pénzügyi kérdés érdekében.

Ez együttműködés munkamódszere a következő négy pontba sűrűsödik össze:

a) Minden miniszter kötelezi magát, hogy úgy határolja el és úgy szervezi meg költségvetését.

¹ Vicente de Freitas tábornok'

hogy az ne lépje túl azt az összeget, melyet a pénzügyminisztérium meghatározott számára.

b) A különböző minisztériumoknak olyan határozatát, melynek közvetlen kihatása van az állami bevételekre és kiadásokra, előbb meg kell vitatniuk és meg kell állapítaniok a pénzügyminisztériummal.

c) A pénzügyminisztérium tiltakozást jelenthet be a folyó és rendes kiadások minden növelése ellen, ugyanúgy a közmunkák kiadásainak növelése ellen is, ha azok számára a szükséges hitelügyleti műveleteket nem bonyolították le.

d) A pénzügyminisztérium kötelezi magát, hogy együttműködik a többi minisztériummal a kiadások csökkentésére s a bevételek emelésére irányuló munkájukban, hogy azt a lehetőség szerint egyöntetű irányelvek szerint lehessen megszervezni.

E szigorú elvek, melyek közös munkánkat irányítani hivatottak, mutatják Elnök Úr szilárd elhatározását, hogy egyszersmindenkorra rendbehozza pénzügyi életünket s azzal együtt a nemzet gazdasági életét.

Csakhogy hiába remélné valaki, hogy a portugál élet körülményeit egyszerre megváltozni láthatja, csodálatosan, mintegy a varázsló botütésére. Igen szegényes eredményeket érnénk is el, ha az ország nem hajlana minden szükséges áldozatra s ha nem határozta volna el, hogy követ engem, teljes bizalommal intelligenciám és becsületességem iránt, teljes, de derült és nyugodt bizalommal, melyből hiányzik a túlzott lelkesedés és a hirtelen el-lanyhulás. Fel akarom világosítani az országot az út tekintetében, amelyet választottam s mindazon cselekedetek oka és jelentősége felől, melyek ma-

guktól nem világosak. A népnek mindig rendelkezésére áll majd minden, ami szükséges, hogy megítélhesse a helyzetet.

Jól tudom, hogy mit akarok és hová megyek, de azért senki se követelje tőlem, hogy elérjem a célt néhány hónap alatt. Egyébként az ország tanuljon, tegyen megjegyzéseket, követeljen és vitatkozzék, de engedelmeskedjen, ha eljött a pillanat számomra, hogy parancsoljak.

A pénzügyminisztérium munkája egyelőre majdnem kizárólag adminisztratív jellegű lesz s a Hivatalos Lapnak nem nyújt majd elég munkát. Ne higye azonban senki, hogy hallgatagnak lenni munkátlanságot jelent.

Köszönetét mondok mindazoknak, kik szívesek voltak megjelenni hivatalba léptem alkalmából. Legyenek meggyőződve róla, hogy megbízásomból nem csinállok hiúsági kérdést, nem húzok belőle dicsőséget, de értékelni tudom azt az együttérzést, mellyel vállalkozásomba elkísérnek s hogy úgy tekintem azt, mint külön biztatást a munkára, melyet elkezdek.

MÁSODIK FEJEZET.

Az igazság politikája. — Az áldozat politikája. Nemzeti politika.

Az itt következő beszédben Salazar Portugália városi képviselőtestületeinek válaszolt, kik 1929 október 21-én eljöttek hozzá, hogy az ország városai és községei nevében pénzügyminiszteri minőségében elvégzett fontos munkáját megköszönjék.

Kemény a válasz: az áldozat szó alapjára helyezi az elvégzendő adminisztratív, gazdasági és szociális munkát. Vele Salazar a portugál politikai életben a hivatalos igazság nyelve helyett az igazság hivatalos nyelvének használatát kezdeményezte.

Az egyes ember emlékezete gyorsan elenyésczik a történelem előtt s kiesik a népek emlékezetéből. A politikában nem is célszerű egyetlen egyéniséggel azonosítani, bármilyen nagy és hatalmas legyen is az, egy kollektív mű jövőjét — hisz a körülmények gyakran megkövetelik, hogy

az egyén feláldoztassék —, különösen, ha egy nemzet eljutott már helyzetének teljes tudatára s nyilvánította szilárd akaratát, hogy sorsának útját kövesse. Meg vagyok győződve róla, hogy a könnyűség, amellyel bizonyos események bekövetkeztek s az elért eredmények gyorsasága megmutatják, hogy én csupán lefordítottam, — szavakkal és tettekkel, talán nagyobb tökéletességgel, mint mások, hála helyzetem kedvező körülményeinek, — az ország reformjának és megújulásának irányát, törekvéseit és szellemét.

Egy kormányzati rendszerben, ahol a világosságnak és az őszinteségnek hiánya uralkodott, az első pillanattól kezdve láttam, hogy az igazság politikájára van szükség. A társadalmi életnek olyan rendszerében, ahol csak a jogok számítottak a kötelességek ellensúlya nélkül, ahol a kellemesség és könnyűség mutatkoztak a legjobb életszabálynak, rámutattam az áldozat politikájára, mint üdvünk szükséges föltételére. Az államban, melyet darabokra osztottunk, vagy legalább is túrtuk, hogy darabokra oszolják s még hozzá vissza nem illeszthető darabokra, melyek a nemzet értelmét és egységének erejét veszélyeztetik, én a romok és a belőlük származó veszélyek között egy nemzeti politika szükségességét védtem.

Az igazság politikája, az áldozat politikája s nemzeti politika, erre törekedtem s úgy hallom, hogy ennek igazságát ismerik el most üdvözlő-beszédeikben. De ha megengedik, azért szélesebben is kifejttem közös gondolatunkat.

Az igazság politikája.

Mint a társadalmi élet, a politika és az adminisztráció is az igazságon kell, hogy alapuljon. Vérmérsékletemnél fogva, meggyőződésemmél fogva s lelkiismeretem parancsát követve a kormányzásnak és az adminisztrációnak ezt a módját védlemezem. Az igazság politikája kötelezi a kormányzót a nemzettel szemben, kötelezettségeket rak a nemzetre a kormányzókkal szemben, kötelezettséget ró a törvényhozóra a törvények megalkotásánál s a végrehajtó hatóságokra azok alkalmazásánál.

A kormányzó szervek kötelességei a nemzettel szemben.

A diktatúrákat nem szokás közvéleményre támaszkodó kormányformának tekinteni, mert hiszen nem a közvélemény ad nekik erőt, sem létüknek nem az az oka s fejlődésükben sem a közvélemény alakulását követik. De van közük és kell, hogy közük legyen a közvéleményhez abban az értelemben, hogy mintegy kötelességük azt jól formálni, jól megvilágítani, helyesen irányítani s semmit sem hallgathatnak el előle, mely a közösségi élet vagy a nemzetet érdeklő kérdések megoldása szempontjából fontos. A diktatúrának mégkevésbé van szüksége mesterkedésre és hazugságra, mint bármely más kormányzati módszernek: nagyobb könynyebbsége az erők felhasználásában csak még jobban megköveteli tőle a teljes őszinteséget.

Ami egyenesen engem illet, azt hiszem, kevés olyan korszakon mentünk át, melyben a pénzügyek irányítását az ország több figyelemmel és kitartással kísérte volna, amelyben annyi helyzetanulmány anyagát hozták volna tudomására vagy kifejtették volna előtte olyan széles alapon, hogy miféle célt igyekszünk elérni s hogy miféle utak vezetnek bennünket a pénzügyi megújulásra. És ha vannak bebizonyított tények, azok közül való az a különös vonzás, amit az állítások egyenessége és a számítások igazsága gyakorolt a lelkekre, kiket annyi maszlag miatt kiábrándultaknak hittünk.

A nemzet kötelessége a kormányzat iránt.

A kormányzat iránt a nemzetnek is legelső kötelessége, hogy az igazságot fejezze ki.

Jelentésekben, kérvényekben, panaszokban és felszólalásokban a nemzetnek az a kötelessége, hogy sem ne túlozza, sem meg ne kisebbítse az igazságot, ne szélesítse ki, ne általánosítsa el az egyéni eseteket, össze ne tévessze őket a közösség érdekeivel s pontosan mutasson rá azokra a tényekre, melyek a kormányzatnak a nagy kérdések megoldására törekvő munkáját megkönnyítik. Neveltetésünk egyik jellegzetes hibája folytán a tárgyilagosság érzéke hiányzik legtöbbszörünkben, tételeinket sokkal inkább a magunk ítéletével véljük igazolhatni, mint az élet valóságából elvont tényekkel. Pedig minden esetben, ha nem is az élet tényeire kell építenünk, de legalább is össze kell hasonlítanunk a tényeket ítéletünkkel és vágyainkkal s

arra kell gondolnunk, hogy a nemzet, ha nemlétező bajok miatt panaszkodik, ha nem tesz meg egy jelentést, melyet kértek tőle, vagy téved a számokban, melyek felől tőle érdeklődnek, megszűnik együttműködni a kormánnyal s közvetlenül felelős az elkövetett tévedésekért és a rossz adminisztrációért.

Az igazság az állam kormányzatában.

Bizonyos kérdésekkel szemben ugyanennek a határozott igazságnak politikája kényszerít ránk meghatározott értelmi és erkölcsi állásfoglalást. Az összeköttetés hiánya az intézmények és tárgyaik között, az elvek látszata és mély valósága, a törvény és annak alkalmazása között országunk kormányzati működését egyetlen hatalmas hazugsággá tették.

Ha a rendes fizetések mellett ott látjuk a kárpótlások és napidíjak tömegét, akkor ez a javadalmazások hazugsága.

Ha a bizonyos munkára szánt hivatalnokok egyrésze a szolgálatból kilépve várja, hogy nyugdíjazzák s ez a nyugdíjazás nem történik meg, az a tisztviselői keret hazugsága.

Ha a tisztviselőnek hivatali munkáján kívül is van elfoglaltsága s emiatt nem érkezik meg idejében, nem dolgozik lelkiismeretes buzgalommal a hivatali idő alatt s ha távollétét sem nem ellenőrzi, sem nem büntetik, az a hivatali fegyelem hazugsága.

Ha valamelyik adónak meghatározott mértéke van s ezt a mértéket túllépjük kikerekítésekkel, pótlásokkal, az az adózás hazugsága.

Ha valamely adósság kifizetésére kitűztünk egy határidőt s ezt a határidőt aztán szabályosan meghosszabbítgatjuk, az a határidők hazugsága.

Ha a költségvetés egyensúlyban van, de a bevételeket túlértékeljük és a kiadásokat mesterségesen az alá az összeg alá szorítottuk, amelyet el kell érniök, ez az előrelátás hazugsága.

Ha a költségvetésen kívül vannak kiadásaink, de eltitkoljuk őket, vagy elkendőzzük kincstári messterkedésekkel, lesz talán egyensúly, vagy bevételi többlet, de ott van a számviteli hazugság is.

Hogyha az állami üzemekben nem vesszük számba azokat a fizetéseket, melyeket közvetlenül a kincstár utal ki, ha nem számítjuk fel a befektetett tőke kamatait, sem az adókat, miket fizetni kellene, de nem fizetnek, könyvviteli hazugságot követünk el s így következik be az ipari állam hazugsága.

Ha a hadsereg nem kerüli el s nem bünteti a rendetlenséget, ha az iskolák nem tanítanak, ha bíróság nem a tények gondos feltárásával ítélkezik s nem szabályosan és pontosan alkalmazza a törvényeket, az a nemzet erejének hazugsága, az iskoláztatás és bíraskodás hazugsága.

Mindezekből az összetorlódó, megsokszorozódó, egymással összekeveredő hazugságokból következnek azok a bajok, melyekben az ország szenved s melyekből ki kell gyógyulnia.

Az igazság politikája a dolgok ilyenén való

állapotának radikális megváltoztatását követeli, s hogy a pénzügyeknél maradjunk, elég rendelkezést adtunk ki, melyek egyszerre vagy lépésenként, amint a különböző esetek megkívánták, ebből a gondolatból indulnak ki s ennek a célnak elérésére törekednek. A bevétel és kiadás költségvetési reformja, költségvetési felügyelőség szervezése, a könyvvitel közeli reformja, a statisztika megszervezése és tökéletesítése, amelyet, ha egyszer elkészül, a diktatúra egyik legnagyobb és legérdekesebb művének tekinthetünk, az adóügyi reform számos rendelkezésében, a vámformaságok egyszerűsítése, a kivételezések megszorítása, mindmennyi rendelkezés, amelyek mind ugyanannak az alapvető gondolatnak szerves részei.¹

De a törvényhozó működésénél is fontosabb a szellem határozott állásfoglalása, az a meggyőződés, hogy a közigazgatás egésze, a tettek és határozatok éppúgy, mint a végrehajtó szervek tökéletesen alkalmazkodjanak az elérendő célhoz, és eleven, pontos kapcsolatuk legyen a valósággal, melyet tükröznek. Ha meggondoljuk, hogy az államon kívül, de szoros kapcsolatban vele fejlődik ki a gazdasági és pénzügyi élet, melynek egészségére és tökéletes működésére az államnak kell ügyelnie, láthatjuk csak igazán, hogy mint szélesedik ki a végrehajtandó reformok hatalmas területe az igazság és őszinteség politikája által.

¹ Ezeket a reformokat azóta végrehajtották. A Nemzeti Statisztikai Hivatal pedig — mint megteremtője előrelátta, — az Új Portugál Állam alapvető szerve, hogy úgy mondjuk, szintézise lett.

II.

Az áldozat politikája.

Minden pénzügyi politika kettős egyensúlyon nyugszik: azon, mely a közterhek viselését elosztja a jelenlegi és a jövő nemzedék között és azon az egyensúlyon, mely a jövedelmeket, vagyis az alakulásban lévő vagyont, és a tőkét, vagyis a kialakult vagyont illető korlátozások között fennáll. Az első az adók és államkölcsonök egymásra - vonatkoztatott hatásának eredménye, a második a jövedelmekre és a fogyasztásra kivetett adókból, a vagyondézmából s különösen a pénzérték mesterséges csökkentéséből származik.

A mostani nemzedék áldozata.

Hogy milyen mértékben forduljon a kormányzat az adóik vagy a kölcsönök eszközéhez, arra vonatkozóan nincs határozott, számtani, egyöntetű szabály. Ez nagyrészen a kormányzók egyéni szempontjain s a népek életképességén fordul meg. De azon a ponton, ahova a dolgok Portugáliában jutottak, egészséges ítélőképességgel bíró ember nem helyeselhetne, hogy továbbra is éljenek és visszaéljenek a hitel lehetőségeivel a folyó kiadások fedezésére, s ezt nemcsak azért, mert ez a rendszer régen meghaladta a szabályos kereteket s tovább nem volt folytatható, de méginkább azért, mert ha továbbfolytatták volna, a jövő nem-

zedékek jövedelmét terhelték volna adósságokkal s talán örökre elvették volna tőlük a lehetőségét annak, hogy koruk követelményeinek megfelelően megteremthessék a nemzeti haladás feltételeit.

Természetesen következett ebből a szempontból, hogy a hitelhez való folyamodást egyszersmindenkorra befejezettnak kellett tekinteni mindenben, ami nem általános hasznossági! befektetés mind a mi, mind a jövő nemzedékek számára. Köztartozásaink nem jelentősek s bevételeinknek csak egy százalékát emésztik fel, ami egyáltalán nem túlzott, ha adósságainkat a többi nemzetekéhez hasonlítjuk. De hazánk gazdasági elmaradottsága igen nagy s hogy betölthessük az ebből az elmaradottságból származó hiányokat, féltékenyen kell örködnünk minden hiteltartalékunkra: eggyel több ok, hogy a mostani nemzedék egyedül vállalja az államkormányzat rendes kiadásait.

Az első jelentése tehát az áldozat politikájának, hogy egy nemzedéket fel kell áldoznunk a haza jövőjéért s ez éppen ~~a mi~~ nemzedékünk.

A jövedelem hozzon áldozatot, ne a tőke.

Hogyan érjük el a második egyensúlyt, a jövedelmek és a tőke megadóztatásában?

Ha az események egymásutánját ■megfigyeli az ember, s különösen az utolsó tíz év alatt, úgy látja, hogy az állam, tudatosan vagy nem, a portugál termelők védelmének politikáját követte az adózás szempontjából, csak hogy, amíg ugyanez idő alatt nem törődött vele, hogy a kiadásokat is csök-

kentse, mint ahogy bizonyos határon túl azok nem is csökkenthetők, módot talált arra, hogy kisajátítsa a tőke egy részét, hogy így teremtsse elő azt, ami sem adóból, sem kölcsön útján be nem folyt. Több mint tízmillió livre-sterlingre tehető annak a tőkének az értéke, ami köztartozások címén, egyéni hitelként, ipari vállalatok részvényei és kötelezvényei révén, a fizetések lecsökkentésében, külön szolgálati javadalmazásokban, ingó vagyonoknak magán és közüzemi ingatlanokba való túlzott befektetése révén a pénzürték lecsökkentésekor elveszett, az egyik birtokosról a másikra szállt s jó részben elpocsékolódott, abban a hitben, hogy csak jövedelmekről van szó, mikor pedig az a valószínűségben a nemzeti vagyon jelentékeny részét alkotta.

Ha a népességet két nagy csoportba osztjuk, hitelezői vagy adósi minőségük szerint, s az egyik csoportba vesszük a földbirtokosokat, a részvénytulajdonosokat, a tőkéseket, a hivatalnokokat és a munkásokat, kik szintén hitelezőknek tekinthetők utólagosan fizetett munkabérük alapján s a másik oldalra a kereskedelmet, ipart, földművelést, melyek általában hitelt vesznek igénybe, tehát adósok, megállapíthatjuk, hogy ha a pénzürték egymásrakövetkező csökkentései kedveztek is az egyik csoportnak, annál inkább ártottak a másiknak, tehermentesítették ugyan a termelést, tehát helyzetét pillanatnyilag megkönnyítették, de vég eredményben fejlődésének lehetőségeit rombolták le s piacainak vásárlóképességét tették tönkre.

Szükségesnek látszott tehát, hogy ezentúl ne a tőkét áldozzuk fel —hisz az a jövő gazdasági

haladásának alapja és eszköze —, hogy inkább védelmezzük s a szükséges áldozatvállalást a nemzeti jövedelmekre hárítsuk. Ebből következett kettős célunk: biztosítani, amennyire lehet, a pénzérték állandóságát s elejét venni a további-értékcsökkenésnek; aztán felemelni az adót arra a szintre, amelyet az állam valódi szüksége követel meg. Az áldozat politikájának ez tehát a második jelentése: a nemzet különböző osztályainak egyikét sem szabad feláldoznunk a másikért s minden társadalmi osztályt egyformán kell alávetni azokna a megszorításoknak, melyet a nemzet közös-üdve kény - szerit ránk.

Nyilván kitetszik fájdalmas oldala az ilyen politikának, ha megfigyeljük közvetett vagy közvetlen visszahatásait a társadalomban: sem harácsolás, sem spekuláció, sem könnyebbségek, de mindenki egyformán áll szembe a múlt terheivel, melyek most már állandók s az új terhekkel, melyek az állami költségvetés egyensúlyát hivatottak biztosítani. Ebből a helyzetből egyetlen kiút kínálkozott: szigorú takarékoság a jelen en s a munkának és termelésnek növelése a jövőben. Az állam mutat példát: napiparancsa a takarékoság. A takarékoság politikája csak egy változata az áldozat politikájának: takarékoskodni kell, hogy a nemzetet sújtó terhek ne legyenek elbírhatatlanok; takarékoskodni kell, hogy a portugálok munkája ne fecsérelődjék el, takarékoskodni kell, hogy a közüzemek megújítása új adózási megerőltetés nélkül lehetséges legyen: ez az igazság és az áldozat politikája.

III.

Nemzeti politika.

Mi is hát az a nemzeti politika? Miféle alapokon nyugszik? Milyen kötelességeket ró a kormányzatra és a nemzetre?

A kormányzók nacionalista álláspontja.

A nemzeti politika legelső követelménye s egyúttal a kormányzók első kötelessége is, hogy felismerjék és átérezzék a portugál nemzet objektív valóságának mély érzését az anyaországnak, a szigeteknek és a gyarmatoknak egész területi kiterjedésében, a népesség teljes egészében, történeti és szociális valóságában. Beletartoznak és érte élnek az egyének, a családok, a köz- és magán-szervezetek. Annak az egységnek szempontjából pedig, mely ezek érdekeinek — néha látszólag elmentéses — mély összeszövődöttségében rejlik, nem szabad őket sem szétválasztani, sem egymással szembeállítani, hanem alá kell rendelni munkájukat a közösség — érdekeinek. *Semmit a nemzet ellen, mindent a nemzetért.*

Minél mélyebb a nemzeti valóságnak ez az érzete, annál szükségesebb, hogy ne legyünk tekintettel a szervezkedésekre, pártokra, csoportokra, melyekhez az egyének véletlenül vagy a körülményektől kényszerítve odasodrótak. Így aztán nincs többet pártpolitika s nincsenek többé csoportok, melyek arra törekednek, hogy a magukét össze-

keverjék a nemzeti politikával, vagy hogy annak nehézségeket okozzanak. Két jótétemény származik ebből, a nemzet számára az, hogy egyedüli tárgya lett a kormányzat munkájának, s a kormányzók számára az, hogy egy ragyogó szabadság részesei: nem kell szolgálniok mást, csak a nemzetet.

A kormányzottak nacionalista kötelességei.

A nemzeti politika kötelességeket ró a kormányzatra s a kormányzati politikával szemben a kormányzottakat is határozott állásfoglalásra, nemzeti érzésre kötelezi, vágyat kelt bennük, hogy a nemzetért dolgozzanak s hogy megbecsüljenek és szeressenek mindent, ami portugál. A műveltek, a munkások, a gazdasági és pénzügyi szakemberek kötelessége, hogy nyitott szemmel nézzék az egész világot, de a szívük forduljon Portugália felé és így elkerüljék azt, hogy félreismerik a mi ügyeinket s nem értékelik eléggé legfontosabb érdekeinket. Akarnak két kis példát erre az állásfoglalásra gazdasági téren? Hol kezdjük? Hol helyezzük el a tőkénket?

Megszüntettük a nemzetközi kereskedelem megszorításait s azt lehet mondani majdnem semmi sem akadályozza többé az árucikkek forgalmát. Ez kötelességünk volt, mint olyan államnak, amely a lehető legszelesebb együttműködést kívánja magának a nemzetek versenyében. De mint portugáloknak kötelességünk volt, hogy jobban-szeressük a nemzeti munka terméseit — még ha ez pillanatnyilag áldozatokat követel is —, olyan kezdeményezés ez, melyet senki sem vethet szemére az

olyan államnak, mely két és félszer többet \ ásárol külföldön, mint amennyit elad.

A köz- és magánvagyon szabad forgalma felétörekszünk s csak az kényszerít ránk bizonyos megszorításokat, hogy a helyzetet még nem tudtuk teljesen módosítani. Igen helyes, ha az országnak idegen címletekből jelentékeny tartaléka van, de ezek halmozása is elszegényíti a nemzetgazdaságot, ahelyett, hogy gazdagítaná s arra kényszerít bennünket, hogy megkérdezzük, miért nincsenekl a portugálok teljes bizalommal hazájuk iránt, mikor azt a bizalmat a külföldi államok sem tagadják meg már tőlünk.

Nemzetközi tekintetben szélesre tárt szellemmel és nyitott lélekkel várunk minden hasznos együttműködésre, de egyre jobban azt látjuk, hogy a világban olyan ideológiák terjednek el, melyek lehet, hogy naivak, de éppen nem ártatlanok s ellenükben nemzeti tisztánlátásunk felébresztésére van szükség és határozottan nemzeti politikára, ogy az ország életérdekeinek romlását elkerülhessük.

A nemzet az alkotmányos határozatokban.

A diktatúrára várt az a feladat, hogy új alkotmányjogi határozatokat adjon az országnak s ezzel új politikai rendet teremtsen. Ez az a gondolat, ez az a szükségesség, melynek minden nép engedelmeskedett, ha a diktatúra eszközéhez nyúlt, mint a nagy bajok végső gyógyszeréhez.

Ama erkölcsi és anyagi romhalmaz előtt, melyet a forradalmi individualizmus hordott össze s a közérdeknek új értelme előtt, melyet a romok látványa

korunk szellemében mindenütt fölkelte, a portugál haza legfelső szükségletei előtt az állam alkotmányjogi újjáépítésének biztos, okos, békülékeny nacionalizmusra kell támaszkodnia, mely biztosítani igyekszik a társadalom minden természetes, hagyománytisztelő és haladó elemének közös és szabályos munkára való összefogását. Ezek között az elemek között különösen számítunk a családra, az erkölcsi és gazdasági korporációkra, az egyházközségekre és a polgári községekre. Úgy látom, hogy ezeknek az elsőrendű tényezőknek politikai garanciáit szentesíteni kell az új portugál alkotmányban, olyan módon, hogy közvetett vagy közvetlen befolyásuk legyen legfelső testületeink kialakulására. Csak ekkor lesz az állam a közösségi élet valóságában igazi jogi kifejezése a nemzetnek.¹

De míg az alkotmányjogi reform hasznosságának eljöttét várjuk, a hatalom letéteményeseinek nem szabad elfelejteniük, hogy a diktatúra nem felelőtlen rendszer, hanem az erős és becsületes törvényesség rendszere.

Az igazság -politikája, az áldozat politikája, nemzeti politika.

A diktatúra ennek a gondolatnak szolgálatába állította, mindazt, ami rendszerében lényeges: a hatalom központosítását, a cselekvés gyorsaságát, az erő biztonságát. És ez a politika olyan igaz és olyan hasznos, a kormányzati működés o yan

¹ Az új Portugál Alkotmány 1933. március 19-én került népszavazás elé. Azokra az elvekre épül, amelyet Salazar ebben a beszédében — még mint pénzügyminiszter — fejtett ki.

eredményes, hogy az elért eredmények szólnak védelmére és az egész ország tapsol neki.

Mi hiányzik még? Hogy működésük és hatásuk kiszélesedjék s erősebbé válják a szociális élet minden területén s hogy sugallatuk alatt újfajta gondolkozás, új közszellem alakítása legyen lehetséges. Csak ezen a módon lehet biztosítani az elkezdett munka folytonosságát: ennek biztosítéka nélkül mindaz, amit eddig tettünk, körülbelül haszontalan lenne.

IV.

Pénzügyi és gazdasági újjászervezés.

Ha ennyit időztem annál, hogy kifejtsem Önöknek, hogy miféle gondjai voltak adminisztrációnknak, ha tökéletes és megbízható felvilágosítást kellett volna nyújtania, ezt szándékosan azért tettem, hogy aztán megkímélhessem önöket a számításoktól és a nagy számoktól, melyek olyan elvakító részei minden pénzügyminiszteri beszédnek s azért is, hogy felmentsem magam az alól, hogy újra beszélnem kelljen arról a munkáról, melyek önök ismernek, melynek alapvonalait helyesnek tartják s amelytől a külföld államai sem tagadták meg dicséretüket.

A költségvetés védelme.

A költségvetés egyensúlyba állításával, az államszámvitel őszinteségével, a szerződéskötések egyenességével s azzal a felfogással, hogy az állam minden körülmények között «úriemberként» viselkedjék, megteremtettük a pénzügyi újjáépítés biz-

los alapjait, melyre a hitelélet támaszkodik, mind nálunk, mind külföldön. Hasonló erőfeszítést vittünk végbe, mint Anglia, Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Németország, Olaszország, Belgium cs Franciaország — szóval az összes országok, melyek hozzáálltak, hogy fölemelkedjenek a háború hagyta romok közül — s Európa kénytelen volt elismerni, hogy valóságos heroizmussal vittük végbe művünket.

Védelmeszni kell állhatatosan és erővel a költségvetés egyensúlyát, hogy a pénzügyi újjáépítés folytonosságát biztosítani tudjuk s elősegítsük a gazdasági élet fejlődését; ez a védelem elsőrendű szükség, mert különben felborulna az alapvető egyensúly s minden összeomolhatna. Ez volt az az elv, amelyhez Franciaországban Chéron, az akkori pénzügyminiszter egészen rövid ideje oly határozottan ragaszkodott, hogy a pénzügyi egyensúly, mely felé a Poincaré-minisztérium annyi erőfeszítéssel törekedett s amelyet oly kiváló sikerrel valószínűsített meg, állandósítható legyen. Tegyük hozzá, hogy Portugáliában a pénzérték törvényes és végleges szabályozása és a bankjegykibocsátó bank újjászervezése még nem történt meg, mert a körülmények nem engedték.¹ Ebből méginkább az következik, hogy nekünk inkább, mint bármely más nemzetnek, amelynek nagy kérdései már megoldódtak, kötelességünk a költségvetési egyensúly meg nem alkuvó fenntartása.

¹ A portugál pénzérték 1931, július 1-től állandósult. Az állambank újjászervezése még 1930-ban következett be. Hozzátehetjük még, hogy a livre sterling áruhanása napján a portugál pénzértéket már hozzáigazították.

Mínt hogy mindenütt ez a gondolat vezeti az újjászervezést, nekünk különösen ragaszkodnunk kell hozzá, nehogy hazánk magasabb érdekeivel ellenkező illúziókra ragadtassuk magunkat. Nyugodtan várhatunk azonban eljövendő könnyítésekre. S ezeket annál biztosabbaknak és közelibbeknek tekinthetjük, minél inkább sietünk az ország gazdasági újjáépítésével, amint ahogy ezt a célt a kormányzat magáévá is tette s ahogy számít ebben a nemzet más tényezőinek segítségére.

Több minisztériumban készülnek tervek különböző szükséges közmunkák megindítására, s tanulmányozzák az állam közreműködésének mértékét azokban az esetekben, ahol az a nemzetgazdaság fölemelésére szükségesnek ismerhető el, mind az anyaországban, mind a gyarmatokon. Az elkövetkező hat-tíz évben jónéhány százmilliót kell e célra elköltenünk. A magántőke veszi magára a teher egy részét, a többit az állampénztár, s mindent végrehajtunk anélkül, hogy elfelejtenénk adminisztrációnk alapvető elveit, feltéve, hogy nem veszítjük el az arányérzékünket s nem vetjük bele magunkat lehetőségeinken túl az összes kérdések egyidejű megoldásába s ha tovább folytatjuk gyakorlatban a pénzügyi diktatúra eddigi rendszerét terveinek egységével és kivitelének szigorúságával.

Pénzügyi diktatúra.

Ehhez a diktatúrához sohasem hiányzott a nemzet teljes bizalma s ennek érdeme a kormány vezetőié, kiknek nem volt más a pénzügyi politikájuk, mint a pénzügyminiszteré s a többi

minisztereké, akik személyi szempontjaikat feláldozták a haza legmagasabb szükségeinek s ezt nem egyszer jogos büszkeségük hátrányára.

Ma is, akár feladatomban megkezdésekor, gyakran érzem adminisztratív hibáink ránknehezedő nyomását, pazarlásra, könnyű pénzkidobásra való hajlandóságunkat, túlméretezett vágyainkat s üzemeink és hivatalaink titkos óhaját, hogy pénzkezelésüket kivonhassák a szigorú ellenőrzés alól. De szerencsétlenség érhet csak bennünket, ha azt hisszük, hogy a nagyobb könnyedségek útja már nyitva s hogy feleslegessé vált a kérlelhetetlenség, mellyel a portugál adózó pénzt védelmezzük: a védfalak közé szorított hullám, ha legyőzte az első nehézségeket, fáradtság nélkül rombolná szét az összes gátakat.

1929 október 21.

HARMADIK FEJEZET.

Adminisztratív diktatúra és politikai forradalom.

1930 május 28-án Salazar, ki mint pénzügyminiszter két éve van már hatalmon, előadást tart a Sala de Risco-ban, egy emlékezetes ünnepélyen, a hadsereg és a haditengerészet tisztjeinek, kik azért gyűltek össze, hogy a nemzeti diktatúra negyedik évfordulóját ünnepeljék, és mérleget állít jel a diktatúra által végbevitt munkáról.

Azt mondják, hogy a királyoknak nincs emlékezetük; úgy látszik, hogy a népeknek még kevésbé van. Ha hiszünk némely könyvnek, újságcikknek és sok kósza lármának, a diktatúra elmúlt négy éve mintha nem is létezne Portugália története számára: a helyzet megjavításának és minél nagyobb haladásnak vágyában az elszenvedett bajokat elfelejtették s ennek következtében nem látják be a jelenlegi jó helyzet igazi értékét. Idézzük vissza a múltat, hogy igazságot szolgál-tassunk a jelennek.

Mielőtt az újjáépítő munka megkezdődött volna, egyetlen szó: zavar vagy rendetlenség — határozhatta meg minden területen a portugál helyzetet.

A politikai zavarok.

A csúcson — egy kissé oka, egy kissé eredménye a többi bajnak és zavarnak — a közhatalom szabálytalan működése. Bármilyen volt ugyanis az egyes emberek értéke s szándékaik egyenessége, a pártok, párttöredékek, politikai csoportok azt képzelték, hogy jogosan képviselik a demokráciát, tehát valóságosan is gyakorolták az állam szuverén jogait, többek között a lázadások megszervezésében. A köztársaság elnökének nem volt sem ereje, sem állandósága. A parlament minduntalan az egyetnemértésnek, a tumultuózus jeleneteknek, a törvényhozásra való képtelenségnek és az obstrukcióra való hajlandóságnak látványát nyújtotta, módszereivel s munkájának alacsony értékével fölháborította az országot. A minisztériumok között hiányzott a szoros együttműködés; nem tudtak tehát kormányozni, mégha vezetőik és hivatalnokaik akartak volna is. Az államvezetés, beleértve az autarchiákat és gyarmatokat, ahelyett, hogy az állam egységét és haladó munkáját tükrözte volna, ellenkezőleg, élő szimbóluma volt az általános együttműködés hiányának, a szabálytalanságoknak, s azzal, hogy egyik része sem akarta tekintetbe venni a többi rész munkáját, éppen a legjobbak lelkében keltett szkepticizmust, közömböséget, pesszimizmust. Zavar: politikai zavarok.

Pénzügyi zavarok.

Szorosan összekapcsolva azzal a politikai rendtelenséggel, mely az egész portugál életet áthatotta, mind az anyaországban, mind a gyarmatokon pénzügyi és gazdasági rendtelenség uralkodott: ezek kölcsönösen súlyosbodva csak még teljesebbé tették a politikai zűrzavart a nemzeti bajok egymásbakapcsolódó átkozott körében. Távol áll tőlem, hogy a pénzügyi egyensúly hiányának állapotát aprólékosan elemezzem, de meg kell mondani, hogy ez a helyzet enyelte egészen a normális bevételeket, mindazokat az új adókat és új illetékeket, melyeket a parlament megszavazott, anélkül, hogy bárki is arra gondolt volna, hogy megszüntessék a deficitet, mely felfalta a Portugál Bank minden bakjegy kibocsátását, a nemzet tartalékainak a kincstári bon-ok kiadásával való feláldozását a Letétek Központi Pénztárán történt többszöri érvágás eredményét, miközben a költségvetésben, a kincstárban és mindenféle állami számadásban a törvényes vagy törvénytelen autonómiák túlságos szabad gazdálkodása, meg a kifizetésbeli, likvidációbeli, tényfelvételi és statisztikai késedelmek bizonytalanságot és kavarodást okoztak. Nem akarom önöket számokkal fárasztani, de van egy számadat, mely megérdemli, hogy idézzük. Már a háború után, érdekes, de elszigetelt kísérletek ellenére, melyek a helyzetet jobbra tenni törekedtek, az évi deficit aranyra átszámítva, körülbelül ötmillió livre sterlingre emelkedett s ez hat év alatt harmincmillió livret, azaz a mi jelenlegi pénzrendszerünkben nagyjában hárommillió *conto*-t

jelentett. Tudjuk, hogy ezekből az óriás elhasznált összegekből igen kevés szolgálta az ország igazi gazdagodását s a nemzeti követelések értékálló-ságát. Rendetlenség: *pénzügyi rendetlenség.*

Gazdasági zavarok.

A portugál állam, mely tehetetlen volt a politikai nehézségekben s nem bírt a pénzügyi bajokkal, nem növelte, hanem fogyasztotta a nemzet vagyonát, felélte, vagy felélni engedte a közösség tőkéjét, mely a múltból maradt rá s óriás összegekkel terhelte meg a jövőt. Nem volt rá gondja, de nem is lehetett rá gondja, meg a szükséges alaptőkéje sem, hogy helyreállítsa és továbbépítse a szárazföldi és tengeri közlekedési hálózatot, hogy elősegítse a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terjeszkedését, hogy megoldja a vilamosítás kérdését, hogy erős, termékeny és jól szervezett gazdasági kezdeményezéseket teremtsen az anyaországban és a gyarmatokon. S ebben semmi különös sincs, ha meggondoljuk, hogy nálunk a kamatláb, ilyen bajok mellett, a kincstári jegyekre llo/o-ra emelkedett s a 20 és 25°/o-ot is elérte a magánosok hitelügyleteire vonatkozóan. Miért csodálkoznánk ezekután rajta, hogy a nemzeti termelés nehézkes és drága volt s hogy azt a belső piacokon is legyűrte a külföldi verseny. Miért csodálkoznánk, hogy oly kevés gazdát láttunk, ki kockáztatni merté volna pénzét falusi vagy városi birtokára történő beruházásokkal? Az életnek az a feltűnő drágasága, amelyet jól ismertünk, logikus volt; végzetszerű volt a Portugália jövőjét

illető bizonytalanság, mind a mi körünkben, mind külföldön, hol hitelünk egyre jobban összezsugorodott; elkerülhetetlen volt, hogy az emigránsok egyre nagyobb számban hagyják el az országot s a népesedési arány indexe megkisebbedjék. A bankjegyek, áruk és árfolyamok forgatagában kalandor- és spekulánsszellem vette át a gondosan tanulmányozott cs pontosan végrehajtott üzletvezetés gondjai helyét, megvadult uzsora került a tőke mérsékelt és törvényes keresete helyébe, mindenféle parazitizmus lett a vagyonok keletkezésének eszköze a rendes nyereség helyett. Zavar: *gazdasági zavar.*

Szociális zavarok.

A nyomor kisebb részben, a fegyelmetlenség, a kormányzat gyöngesége, pajtáságok és kölcsönös büntársi cimboraságok nagyobb részben, azt eredményezték, hogy a gyárakban, üzemekben és az utcán az anarchia lett úrrá. Az országban a bizonytalanság, lázadások, sztrájkok és merényletek rémuralma állandósult. Ha egy kormányzat gyöngesége nem biztosítja hatékonyan a polgárok számára az egyének jogait, az egyének veszik magukra anarchikusán életük, érdekeik és javaik védelmezését, vagy tűrik, hogy legyőzze, leverje, megkötözze őket a rémuralom, melyet az olyan kisebbség használ ki céljaira, mely elég merész hozzá, hogy fenyegetések és megtorlások védelme alatt erőszakot tegyen az igazságon. Mindkét eset *zavar: szociális zavar.*

II.

A rend csatája.

Ezek voltak a leghatározottabb megnyilvánulásai a súlyos válságnak, melyen a nemzet átvergődött. Ilyenek voltak a tények, melyek megmagyarázták, hogy már a diktatúra előestéjén minden oldalról nagy erőfeszítést követelt mindenki a nemzet üdve érdekében, erőfeszítést, mely meghozná ennek a szegény országnak a munka cs gazdagodás alapvető feltételét: a rendet. Ekkor kezdődött meg a nagy küzdelem, ha nem is egyszerre minden ponton s ha nem is győzelemmel mindenütt, ahol megkezdtuk. De, hála a nép hazafiságának cs a közhatalom erőteljes támogatásának, azt határozottan állíthatjuk, hogy az xíjjászervezés művének alapját leraktuk és a legtartósabb pilléreket már fölállítottuk.

Könnyen megérthető, hogy munkánkat — melyhez békére, az utcán rendre, nemzeti együttműködésre és a pártszellem feladására volt szükség — csak úgy lehetett elkezdni, hogy valamilyen átmeneti politikai megoldást találjunk s ez volt magának a diktatúrának felállítása. Azzal, hogy felfüggesztett bizonyos jogokat, melyekkel, a nemzet valójában úgyszem élt, azzal, hogy csöndet parancsolt egyeseknek s biztosította a nyugalmat és biztonságot mindenkinek, a diktatúra megteremtette nemzeti ügyvezetésünk számára a termékeny munka szükségessé föltételeit.

A pénzügyi kérdés.

Minthogy lehetetlen volt egyszerre s azonos erővel kezdeni minden kérdés megoldásához, szükségesnek látszott egyesíteni a legnagyobb erőket ahhoz, melynek megoldása, — figyelembe véve az okok és eredmények egymás közötti összefüggését, — a legfontosabb tényező kellett, hogy legyen a többi elintézésére is, amelynek véghezvitele nélkül nem lehetett elkezdni és végrehajtani semmi nagyot, sem pedig tartósat. Ez a kérdés volt a pénzügyi kérdés.

Az évi deficitet jelentős bevételi többletté változtattuk; ha ezt nem is lehet mindig ilyen összegben fenntartani, de a pénzügyek biztos egyensúlyának feltételeit állandókká lehet vele tenni. A külső folyó adósságot teljesen kifizettük, a belső folyó adósság állandóan kisebbedik a visszafizetésekkel a konszolidáció következtében, és két vagy három év alatt teljesen kiegyenlíthetjük, ha továbbra is ezt a pénzügyi politikát folytatjuk.

A kincstárnak ma olyan kihelyezhető tartalékai vannak, amelyek megvédik a nyomasztó szükségű, hirtelen kiadások tönkrejuttató hatása elől. A statisztika azon a ponton van, hogy szabályossá váljék és aktuálissá legyen 8 a kívánt tökéletesség felé halad. Portugália hitele napról napra növekszik s mindazokat a hitelműveleti kereteket biztosítja nekünk, melyekre föltétlenül szükségünk lesz, hogy befejezhessük a pénzügyi újjáépítést, a pénzérték állandósítását s hogy biztatást adjunk a termelésnek, a közlekedés és az általános gazdagság fejlődésének.

régi adósságokat fizetünk ki, kellemetlen kérdéseket oldunk meg, melyek már évek óta húzódtak, az adóterhek jobb elosztására törekszünk, vigyázunk a kölcsönvisszafizetések és a kifizetések szabályosságára, általában megkészserezzük az ellenőrzést, hogy minden rendben és a törvényeknek megfelelően történjék. Központosítás, egység, egyszerűsítések, szabályosság, az adózók védelme, a szerződések szentsége, a törvény tökéletes és teljes uralma, ezek az alapelvei adminisztrációnknak és minden reformunknak. Reformjaink, azoktól kezdve, melyek a költségvetésre és az állami adósságokra vonatkoznak, egészen a könyvvitel reformjáig a pénzügyi rend felé vezető szakadatlan haladásunkat testesítik meg. íme, néhány sorban mindaz, ami a pénzügyi kérdéseket érinti.

A gazdasági kérdések.

A tényeknek ebből az együtteséből nyilván következik, hogy a gazdasági életnek új feltételei vannak kialakulóban, ellentétben néhány szenvedélyes összeférhetetlen ember állításaival, melyek szerint a nemzeti gazdagság forrásai kiapadóban vannak. Éppen az adminisztráció, melyet fölöslegesnek, kimerítőnek mondanak, tette lehetővé, hogy új pénzforrásokat teremtsünk az útépítések és útjavítások, a kikötőépítkezések költségeinek fedezésére és más kölcsönök felvételére, melyek újabb közmunkákat tesznek majd lehetővé, ha a rájuk vonatkozó tervek megértek. Ugyanennek az adminisztrációnak köszönhető, hogy megalkothattuk a Nemzeti Hitel Pénztárát, ezt a mezőgazdasági és

ipari bankot, s hogy városfejlesztésekre s mezőgazdasági és ipari beruházásokra százmilliókat fordíthatunk, melyeket a magánosok takarékosága bízott a Portugál Takarékpénztárra.

Minthogy az állam nem szívja fel, haszontalan kiadásokra az újonnan létrejött tőkét, a kamatláb esik a Portugál Bankban, a magánbankokban s a Letétek Főpénztáránál. Az uzsorát így saját eszközeivel küzdjük le, különösen a könnyen elérhető mezőgazdasági hitel révén. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a rendelkezés a tőke számára, mely a nemzetgazdaságban forgalomban Δ an, nagyobb kedvezést jelent, mint egy adómérséklés. Ugyanekkor a \ izierőből nyerhető villamosság kérését tanulmányozzuk a célból, hogy nem pénzügyi, hanem gazdasági értékeket teremtsünk, melyek országunk fejlődése érdekében igen fontosak, mint-hogy az ipari termelés növekedése, sőt jórészen a mezőgazdasági termelés is — az öntözőművek révén — ettől függ.

A gazdasági kérdés szempontjából tisztán látható a lényeges gondolat: a diktatúra azért dolgozik, hogy biztosítsa a termelés három lényeges feltéte ét — a gyors szállítás lehetőségét, az olcsó hitelt és az olcsó energiát — és reméli, hogy a szakemberek közreműködésével s az illetékesek segítségével az ország termelése növekedni és javulni fog.

Már is értünk el bizonyos javulást s vannak reményeink a jövőre, de egyelőre nem lehetnek eredményeink teljesek és véglegesek. A gazdasági kérdések nem olyanok, mint a pénzügyiek, melyeknek megoldásában az adminisztrációnak van a

legfőbb szerepe — sőt bizonyos szempontból kizárólagos szerepe. Az állam teremhet lehetőségeket a belső termelés számára s külső eladási alkalmakat: de mégis csak az egyének azok, akik munkával, technikával, egyesülésekkel ezeket a lehető legnagyobb mértékben ki kell használják. Nagy szervező munkára van szükség, mely igen nehéz a mi individualista hajlamaink mellett, de szükséges mindnyájunk javára — s erre a munkára annál inkább szükség van, mert a válság az egész világra igen súlyos s egyre nagyobb a különböző piacok ellenállása az idegen árucikkek befogadása ellenében — a legnagyobb mérséklet, a legnagyobb nyugalom, a legnagyobb takarékoság és óvatosság az ügyek vezetésében, a legerősebb megszorítások azon kiadások terén, melyek nélkülözhetők 'agy fényűzőit — kívánatosak, hogy a vihar elvonuljon, anélkül, hogy nagyobb veszteségeket vagy romlást okozna — s azért, hogy képesek legyünk a jövő számára biztos, kiegyensúlyozott és egészséges gazdasági életet teremteni. Íme néhány szó arról, hogy mint tekintjük a közgazdaság kérdéseit.

A pénzügyek és a közgazdaság terén ez a rendcsináló munka az anyaországról a gyarmatokra is kiterjedt s ki kellett terjednie, minthogy ehhez volt kötve Portugália léte és fejlődésének követelményei. De nyilvánvaló, hogy az olyan nagyid terjedésű átszervezés, mint amekkorát tengerentúli birtokaink követelnek, nem lesz lehetséges, csak, — mint nálunk is, — a pénzügyek rendbehozása után. A Gyarmati Okmány, történelmi, nacionalista és civilizációs szellemünknek megfelelően, bizonyos alapvető elméleteken kívül a gyar-

matok kormányzásában és közigazgatásában is a rend szükségét hangsúlyozza; a gyarmati adóságek rendezését határozza el, vagyis rendet a gyarmatok pénzügyeiben éppúgy, mint itthon; szakembereket küldtünk Angplába, hogy ott bankot — Banco do Fomento — alapítsanak, bankjegykibocsátó szerződéseket kössenek, megvalósítsák a rend követelményét az ottani gazdasági életben, melytől megkívánjuk, hogy haladó, jól megalkotott és biztos legyen. Az irányelvek ugyanazok, a kiviteli módszerek szintén: rend az adminisztrációban, rend a pénzügyekben s főleg, — ennek segítségével — rend a gazdasági fejlődésben.¹

A szociális kérdés.

Mit mondhatnék önöknek a szociális kérdésről, melybe beleértem a népegészségügy, a társadalmi segítség, a nevelés és tanítás kérdéseit is? Azt, hogy a nagy megoldások órája még nem jött el. Belátjuk késésünket, ha az intézményekről és törvényekről van szó, melyek erre a kérdésre vonatkoznak, tudomást veszünk róla, hogy milyen felelősséget ró ránk a kormányzás munkájának ez a nagy területe; akár közvetlenül, akár az ezzel foglalkozó egyének és társaságok kezdeményeinek segítségével s tudomásunk van róla, hogy mennyire nincsenek anyagi eszközeink, hogy nagyarányú munkát hajthassunk végre. Ezen túl, ami keveset tet-

¹ A pénzügyi újjáépítés munkája az anyaországihoz hasonló módon ma mar a gyarmatokon is befejeződött.

A portugál gyarmatok költségvetési egyensúlyát ma éppoly szigorúan ellenőrizzük, mint az anyaországét.

tünk s amit tenni szándékozunk, az több, mint ígéret, az program.

Nem kell a népből jönni valakinek, a munkából és a szegénységből, mint én jöttem, ahhoz, hogy élénken átérezze a portugál nép anyagi és erkölcsi életfeltételeinek alacsonyosságát, me y anynyira ellentétben áll a nyugati népek helyzetével, vagy hogy észrevegye az energiáknak új forrásait, melyek felpezsdülni készülnek, nálunk éppúgy, mint a többi modern társadalomban s amelyet egyetlen közéleti férfi sem merészel fel nem ismerni vagy lenézni.

A társadalmi keretek megújítása és újjáélesztése, minthogy azok jogilag mindenki előtt nyitva állnak, de valójában sokak előtt bezárultak, nem jöhet létre másképpen, csak hatalmas segítő és nevelő munka révén, ez, ha az egyik oldalról nagy kiadásokkal jár, megvan az az előnye is, hogy az emberi erő és tudás értékére figyelmeztet s annak eredményét növeli.

A munka világában majdnem mindenütt uralkodik az a téves ideológia, mely a munkás életfeltételeinek megjavítását olyan politikai formulákhoz köti, amelyek egymás után mutatják meg, hogy alkalmatlanok a kérdés megoldására, mikor azt az osztályharc eleve nehézzé teszi s gyöngye kormányok csak még jobban kiélezik, ha növekedni engedik a feygyelmetlenséget az egész közörség rovására. Meg kell mondanunk, hogy a diktatúrák általában különös módon tevékenyek bizonyultak olyan törvények és intézmények létrehozatalában, melyek a dolgozó tömeg életfeltételeit felemelik, igaz, hogy könnyebb is volt nekik a

rend és fegyelem alapjáról vizsgálatok ezeket a kérdéseket párt-, vagy osztályszempontok figyelembevételével nélkül, csupán a nagy nemzeti érdekeknek való teljes alárendelésében.

Amit ezen a téren tennünk kellett — *előírni és megvalósítani*, — sohasem tehetjük meg eléggé, csak ha a pénzügyek megbízhatóak és a gazdasági élet hasznot hajt; szükséges, hogy a nemzetgazdaság fejlődjék és megerősödjék, nehogy elsiessünk kísérleteket, melyek könnyen haszontalannokká válhatnak, sőt még ellenkező hatásuk is lehet, mint szeretttük volna.

Mindez nem jelenti, hogy a közigazgatás különböző ágaiban, ahol ezek az érdekek felvetődnek, vagy ezek a kérdések előbukkannak, minden erőfeszítést, célszerű ügybuzgóságot fel nem használunk, hogy az illető üzemek hasznosságát növeljük, hogy az adófillérek minél jobb és minél termékenyebb kihasználását elő ne segítsük. Nincs itt hátrálás semmiben; ellenkezőleg, javulás és előrehaladás észlelhető mindenütt. De, hogy magunkat kielégítsük, még többet kell tennünk. A feladat, melyet a diktatúra magára vállalt, továbbhaladásra kötelez. S ezt a diktatúra nem is mulasztja el.¹

A politikai kérdés.

Két szót még politikai kérdésekről.

A miniszterelnök úr² kijelentette, hogy politikai alkotmány reformja és a nemzeti szer-

¹ A szociálpolitikában végrehajtott munka Salazar e beszéde óta már igen jelentékeny. Az új testületi állam nagy vonalaiban már felépült és a szociális törvényhozás a legeredetibbnek mondható Európában.

² Domingos de Oliveira tábornok,

vezet fölállítása, melynek az a célja, hogy folytassa és teljessé tegye az ország teljes újjáépítését, az előkészítés állapotában van. A miniszterelnöknek, mint a kormányzat fejének és mint katonatisztnek, — kinek szolgálati szempontból oly kitűnő hírneve van, — tekintélye tisztán mutatja azt az állásfoglalást, mely oly jól megfelel az állam legfelső követelményeinek és mindazok gondolatának — szeretném legalább is ezt hinni —, akik a diktatúrát valódi értelmében fogják fel. Engedjék meg, hogy néhány szóval kifejtsem önöknek e bizalmam okait.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy Portugáliában azok, kik törődnek a közügyekkel, e kérdés szempontjából három különböző csoportba tartoznak s e csoportokat így lehetne röviden bemutatni:

1. A diktatúrának semmi köze a politikához.
2. A diktatúra önmagában megoldotta a politikai kérdést.
3. A diktatúrának kell megoldania a portugál politikai kérdést.

Vizsgáljuk meg ezt a három álláspontot.

Közvetlenül a diktatúrához kapcsolódó 'agy diktatúraellenes elemek védelmezik az első tételt, hogy t. i. a diktatúrának semmi köze a politikához. Szerintük a diktatúra létének egyetlen értelme, hogy szükség van közigazgatásbeli reformra. A diktatúrának tehát egyetlen célja lenne az adminisztratív munka, ha az egyszer befejeződött, nem marad más hátra, mint visszaállítani az alkotmányos rendet, melyet felfüggesztettek, vagy erőszakkal eltüntettek 1926 óta. Ha egy kicsit szemügyre 'esszük ezt az állásfoglalást, könnyű meglátni, hogy

két más tételre támaszkodik, az egyik a közigazgatásra vonatkozik, a másik ama bajok eredetét és természetét érinti, melyekben hazánk szenvedett.

Valójában, ha a diktatúrának csak az adminisztrációval kell foglalkozni s a politikával nem, ez azt jelenti, hogy az adminisztráció elválasztható a politikától. Márpedig ez nem esik össze a tények valóságával.

Lehet közigazgatási rendszert alkotni, tekintet nélkül mindenféle pártpolitikára, ez igaz, de ebben a szigorúbb értelemben is nem azt kellene mondani, hogy *lehet*, hanem, hogy *kell*. Azonban, ha valakinek a lelkében a politika szónak igazi, magas jelentése él, azt hiszem lehetetlen, hogy anélkül szervezze meg a közigazgatást s olyan közigazgatást, mely hatékony és ér valamit. A folyó ügyeken túl, egy szabály majdnem anyagi végrehajtásán túl, bátran állíthatjuk, hogy az igazi adminisztráció mindig maga mögött tudja az állameszmet, a társadalmi célszerűséget, a közhatalmat és annak korlátait, maga mögött érzi az igazságot, a vagyont és annak szerepét az emberi társadalomban, vagyis egy gazdasági és politikai tant, ha akarják egy egész filozófiát. Szerencsétlen az a kormányzat, vagy inkább az a nép, amelynek kormánya nem tud felsőbbrendű elveket határozni meg a maga számára, hogy annak rendelje alá az állam közigazgatását.

De nem ez az egyedüli tévedés, mely hatalmába kerítette azokat, akik tisztára adminisztratív diktatúrát javasolnak. Van egy másik tévedésük is s ez az, hogy minden bajt és csapást, mely

a nemzetet érte csupán azoknak a férfiaknak tulajdonítanak, akikre a hatalom terhe volt bízva s most azt hiszik, hogy ezek eltávolításával és kicserélésével a szociális kérdés is megoldódna. Ezen a módon nemzeti kérdéseink közül a legkényesebbet és a legzavarosabbat egyszerű pártcserére vélik egyszerűsíteni.

Azok közé tartozom, kik, miután hosszan tűnődtek a portugál közélet különböző eseményei felett, a múlt államférfiakat kétségtelenül súlyos felelősséggel terhelik, de kisebbekkel, mint amilyeneket általában nekik tulajdonítani szoktak, és soha sem tudtam megérteni, hogy ők maguk is jobb szeretik, hogy az emberek hozzánemértésnek, becstelenségnek és ambíciónak tulajdonítják azt, amit több okkal tarthatnának a társadalmi szervezet bünei, vagy a politika formulák tökéletlenségei következményének.

Egy dolog következik ebből, az, hogy a diktatúra, amely kormányoz és adminisztrál, az elvek és a nemzeti élet területén egyaránt nem egyszerű összefoglalása a pártok politikai életének s nem is lehet az.

*

De folytassuk. A második tétel szerint a diktatúra önmagában is már megoldása a politikai kérdésnek. Azt hiszem, hogy ez is tévedés vagy túlzás.

A diktatúra kétségtelenül politikai formula, még akkor is, ha csak úgy tekintjük, mint a törvényalkotó hatalomnak a kormányban való egyesítését, de azt már nem lehet állítani, hogy a po-

litikai kérdést tartósan megoldaná; lényegileg mindig átmeneti megoldás marad.

Minthogy diktatúrák legtöbbször abból az összeütközésből születnek, mely a tekintély és a szabadsággal való visszaélés között keletkezik, s általában a gyülekezési és a sajtószabadság megszorításának eszközehez folyamodnak, az emberek könnyen összetévesztik a diktatúrát és az elnyomást. Pedig az nem lényege a diktatúrának és ha a szabadságon minden ember jogainak legteljesebb biztosítását értjük (s ez véleményem szerint az egyedüli pontos fogalmazás), a diktatúra e tekintetben szofizma nélkül versenyezhet akárhány liberálisnak nevezett rendszerrel. A diktatúra mindenestre majdnem ellenőrzés nélküli hatalom, s ez a tulajdonsága igen kényes eszközzé teszi, mely könnyen elhasználódik s mellyel még könnyebb visszaélni. Ez az oka, hogy a diktatúrának nem keli az örökkévalóságra áhítoznia.

Így érkeztünk el a harmadik tételhez, mely véleményem szerint egyedül igaz: a diktatúrának *kell* megoldani a portugál politikai kérdést.

Miért oldaná meg? Mert a gyakorlat megmutatta, hogy azok a politikai rendszerek, melyeket eddig használtunk, a külföldről behozott exotikus virágok, nem tudták megadni nekünk a kormányzati formát, amelyre szükségünk van: hiábavaló küzdelmekbe zúdíttak bennünket egymás ellen, a gyűlölet jegyében szétszórtak minket s köbben a nemzet legnagyobb s jobb ré-

sze közömbös maradt, elégedetlen s tehetetlen lett az állam irányában.

Miért oldja meg a diktatúra a politikai kérdést? Azért, hogy reformáló munkája ne váljék haszontalanná, hanem folytatódjék, hogy a munkának és fegyelemnek szelleme megerősödjék és továbbterjedjen, hogy új közvéleményt teremtsen, mert ez elengedhetetlenül szükséges politikai és közigazgatási szokásaink megújításához, a jogi és társadalmi igazság megteremtéséhez, a közéleti békéhez és a nemzetgazdaság virágzásához.

Mint oldja meg? Nagy nevelői munka révén, mely eltörli fejlődésünk főhibáit, mely rendet teremt a mostani rendetlenség helyén s visszaviszi a nemzetet, az egész nemzetet az államba az új alkotmány segítségével.

Meg tudja-e oldani? Ha minden jóakarátú portugál, kiket most felkérünk, *akar* nekünk segíteni, akkor meg tudja oldani! Többet mondok, megmondom pontosabban: kell, hogy ez megtörténjék, mert lehetetlen elfogadni, hogy nemzetünk nyomorult létet vonszoljon két rendszer között — a demagógia és többé-kevésbé parlamentáris diktatúra között —, melyekkel szemben a nemzetnek rendszerint csak két állásfoglalása szokott lenni, a megalázkodás és a hátatfordítás, mikor mindkettő méltatlan hozzá.

Ne titkoljuk el magunk előtt, hogy a feladat nehéz és hogy a harc egyre keményebb lesz. De győzött-e valaki küzdelem nélkül?

1930 május 28.

NEGYEDIK FEJEZET.

A politikai forradalom alapvető elvei.

Ez a beszéd, melyet Salazar 1930 június 30-án olvasott fel az államtanács termében, az Új Portugál Állam alapokmányának tekinthető. Ebből a beszédből értette meg a portugál nép, hogy Salazar nemcsak a pénzügyek újjászervezésére képes, hanem az államférfi és a nemzeti vezér ereje is megvan benne. Az itt következő sorokban politikai tanításának alapja van meg s az új portugál alkotmány alapvető elveinek körvonalai bontakoznak ki.

I.

Az általános politikai válság.

A gazdasági és társadalmi fejlődés, a forradalmak, a doktrinér rendszerek, a parlamentarizmus tökéletlenségei, bűnei és visszaélései, a nagy háború szerencsétlen kihatásai, melyek a gondolkozás és cselekvés minden területén megmaradtak, mindenfelé és különösen Európában súlyos hely-

tetet teremtettek az államok alkotmányát és a népek életét illetően. Az európai államok — melyeket szervezetükben, alapelveikben és hagyományaikban támadták meg az új eszmék, a szenvedélyek, társadalomellenes és nemzetellenes törekvések —, belső életükben és nemzetközi vonatkozásban nyugtalanító {állandótlanság jeleit mutatják. Az ember azt hinné, hogy a társadalmak — történeti alapjaikban lévén megtámadva — annak a veszélynek vannak kitéve, hogy elvesztik megbízható struktúrájukat s ősi jellegüket; az ember azt látja, hogy az a politikai gépezet, mely jól-rosszul mégis működött az egész tizenkilencedik századon öt s a huszadik század elején, nem tud mély, belső átalakulások nélkül áthasonulni az államok modern életének ritmusára.

A nehézségek nyomása alatt, bizonyos cselekedetek s azok reakciói ellentétes irányzatokat fejlesztettek ki a politikai és társadalmi alakulásban, vagyis kikerülhetetlenül magukban a közösségi megnyilvánulások formáiban.

Az egyik oldalról az individualizmus, a szocializmus és a parlamentarizmus működésében egyre súlyosabb zavarokat látunk, mindegyiket nemzetközi mesterkedések zavarják s mindegyikkel szemben növekszik az állam passzivitása és a közhatalom tehetetlensége. A másik oldalon az önvédelem ösztöne nagy erőket kelt fel a nacionalizmus és az anti-individualizmus értelmében, csakhogy ezeket az erőfeszítéseket, az eszmék és események természetes lejtőjén elvi szélsőségekbe hajszolják s nyílt vagy leplezett diktatúrák keletkeznek, me-

lyek, bárhogy törvényesíti is őket a helyzet szüksége, mégis voltaképpen visszaélést jelentenek.

A idegen figyelő értelem korunk minden zavarán át a járható utat keresi s azt hirdeti, hogy a megoldás a közélet hangulati előkészítésében, átalakításában — mondjuk átszervezésében — lehet csupán, mert csak annak megléte, helyes működése esetén élhetnek egymás mellett békében és nyugalomban az összes társadalmi és politikai tényezők. Az értelem egyébként is úgy kívánná, hogy a közélet különböző megnyilvánulásai, melyeket korunk előhívott, végeredményben békés munkára kellene irányuljanak, anélkül, hogy ezért az állam erőit megkisebbsítsék, vagy megrontsák parancsoló, irányító hatalmát és közigazgatási képességét, mely annyira szükséges a nemzet haladása szempontjából. A kormányférfiak lelkében minden államban az a vágy uralkodik, hogy az új egyensúly formuláját megtalálják, bármilyen legyen is az a törvényes rendszer, vagy az a valóságos rendszer, melyben működnek.

II.

A portugál helyzet.

A portugál helyzetet a beteg, felfordult, leszegényedett, eg\ ensúly tálán Európába — mely tapogatózva keresi a jövő politikai útjait — kell belehelyeznünk. Hogy a mozgalmat, mely a diktatúrát megteremtette le lehetne kicsinyíteni, mint egyesek akarták, egyszerű «kaszárnyái összeesküvésre* — melynek csak az lett volna a célja, hogy a

katonaságnak biztosítsa a hatalomból húzható hasznot, az tévedés, az az általános válság mély okainak s korunk irányzatának félreismerése, félreismerése mindama gyöngeségeknek, a közhatalom magaelengedésének és tökéletlenségének, melyek alapokai és alapjelenségei annak, amit a »modern állam Λ álságának« szoktak nevezni.

Talán alkalmi okok is játszottak közre kibontakozásában, kétségtelenül voltak helyi színei is, melyeket kérdéseink sajátos nehézsége adott meg, voltak hangulati elemei, melyeket a portugál politikai körülményei, érzésvilágunk és létmódunk szabtak meg, de a diktatúra — ha határozatlan, tántorgó és bizonytalan is volt útjában és működésében s kezdetben inkább ösztönös érzések vezették, mint világos eszmék —, a diktatúra azért kezdettől fogva a rend felé való törekvés jele volt s azon törekvéseké, melyek a mostani időben egész Európában, parlamenttel vagy parlament nélkül, visszaadni igyekeznek a hatalomnak régi tekintélyét s erejét, hogy a rendetlenség áradatát megfékezhesse s képes legyen rá, hogy a nemzetért dolgozzék és munkálkodjék az emberek gyűlölete és viszálykodása fölött s a pártok személyi érdekein túl. Hogy ebben az irányban valaki mennyire megy el, az a nemzeti lehetőségektől függ, vagy méginkább a közszellem előkészített voltától, de semmi esetre sem jelent lényegbevágó különbséget.

Mindnyájan tudjuk, hogy honnan emelkedtünk ki — a legnagyobb zavarok egyikéből, melyet Portugáliában csak észlelni lehetett gazdasági, pénzügyi, politikai és közigazgatási téren. Belső feloszlás, kétértelmű, bűnös szolidaritás a politikában és

a közigazgatásban, egymásrahalmozódó tévedések, s vészes lanyhaság, ami társadalmi rendszerünk hibáinak helyrehozatalát illeti, állandó alkotmányjogi zavarok, egymásrakövetkező forradalmak, melyek nem javítottak semmin, elpusztították az államba, mint az egyéni erőfeszítések irányítójába és szervezőjébe vetett hitet s a közvélemény nyugtalansága mellé még valami gyanú érzését is kapcsolták, gyanút az állammal szemben, melyről nem hittek el, hogy elég erős megvédeni polgárai életét és javait. Az ország szomorúan hajolt a dicsőséges múltra, a történelmére, romjaira, a nyomorúságra, a jelen szervezetlenségére, félreismerte hatalmas lehetőségeit s a jövő biztosítékait, abba a sötét és olcsó szomorúságba zuhant, melyről a költő beszél.¹ Úgy tetszett, hogy már lemondott róla, hogy megértse a belső újjászületés nagy gondolatát s hogy megálljon azon a helyen a világban, amelyet — anélkül, hogy kihívná ezzel bárki bírálataát — elfoglalhat s el kell foglalnia.

Mindnyájan tudjuk, hogy honnan emelkedtünk Id — és hol vagyunk. A végbevitt erőfeszítés és az elért eredmények — bármilyen gyöngék legyünk is, a még meglévő bajok súlyossága miatt —, ha mást nem, a katasztrófát megakadályozták és megadják nekünk annak biztonságát, hogy a boldogulás és az emelkedés útján vagyunk.

Nem kell törődnünk azok okvetlenkedésével, akik arra kényszerültek, hogy álhíreket keltsenek a diktatúráról — legközelebb számokkal felelek pénzügeink ellen intézett újabb támadásukra —, ha

¹ Camoens.

igaz világításban vizsgáljuk meg, hogy miféle szenvedések kísérték a gyógyulást, — szenvedések, melyeket az egész háború utáni Európa megismert, — s ha helyesen mérlegeljük az 1926-os helyzetet, a mostanit és azt, melyre, hála nemzeti erőfeszítéseinknek, reményünk lehet, sőt azt a következőt vonhatjuk le, hogy — nem tekintve néhány okát az elégedetlenségnek, mely különböző fokon minden népnél közös — kimenekültünk a halálos szakadékból s biztos területen járunk, ahol a gazdasági virágzás feltételeit már nem esik nehezünkre megteremteni.

Béke van az országban, rend van, az új élet szelleme működik köztünk, van hitel és bizalom, a közigazgatásra olyan erkölcsi elveket kényszerítettünk, melyek a törvények végrehajtásában teljesebbé teszik az igazságot; az államnak olyan életterve van, mely a közösség általános érdekeire épül, (s mindenki tudja, hogy a kormányzat programja, ha egyszer megkezdettük, megvalósul); az ország, kikerülve abból a nehéz légkörből, hova a pártok összeférhetlensége juttatta, most kevésbé esik szét, s minthogy nem maga választotta eddig a képviselőit, úgy érzi, hogy közelebb jutott a hatalomhoz, több a bizalma az igazságszolgáltatásban és a kormányzat munkájában, mert azt is közelebb érzi magához.

Ide jutottunk tehát s minthogy tudjuk honnan jöttünk, szükséges, hogy meglássuk még, hova megyünk.

A forradalmi izgatás ellenére, mely azt állítja, hogy a régebbi állapotot akarja visszaállítani s amely szüntelenül megcáfolja azt, amit maga hir-

élet, bizonyos, hogy nem lehet találni olyan felelős politikustól származó, közhangulatot tükröző megnyilvánulást, mely a múltat védelmezne, azt a múltat, mely a közmegállapítás szerint nem méltó arra, hogy folytatódjék, sem arra, hogy utánozzuk, minthogy hibákkal volt terhelt s nincs eléggé erős szó elítélésére.

A kérdés e részének egyöntetű tagadó látásmódja felment bennünket az alól, hogy többet beszéljünk róla. Nagyon jól tudjuk, hogy, ha a diktatúra eltűnőben volna, hogy helyet adjon a pártrendszernek, álékor egész újjáépítés művének helyére, a fejlődés mostani lehetőségei helyébe a rendszertelenség és rombolás hajdani okai lépnének s ártó erejük csak megnagyobbodnék a növekvő fegyelmetlenségben, az újra felvillanó szenvedélyekben, az utolsó anyagi és erkölcsi ellenállás letörésével, mely a túlzásoknak még ellene szegülhetne s mindez folytatódna egészen addig, míg magának a társadalom létének feltételei is megszűnnének.

A függetlenségnek és semlegességnek az az álláspontja, melyet oly gyakran ajánlanak, s amely abban áll, hogy meg kell várni míg a politikai erők egyszerű összeütközéséből előáll az új állam, éppen nem mondható előrelátó felfogásnak, nem méltó az állam igazi vezetőjéhez, mert logika nélkül való és nem ismeri a szociális adottságokat: soha ellenkező szelek dühöngésében magára hagyott hajó nem talált csöndes kikötőt, s gyakran összetört, mikor a partok szikláin érte el a szárazföldet.

Mit tegyünk most már? Vizsgáljuk meg erős

elhatározással a múlt legértékesebb hagyományait, a jelen adottságait, a személyes tapasztalat eredményét s másokéét, azt, ami a jövőben valószínűen előrelátható, a népek jogos törekvéseit, tekintélynek és fegyelemnek szükségességét, melyet a mostani nemzedék is elfogad, s aztán építsük fel a dolgok új rendjét, mely — anélkül, hogy kiakarna zárni egyet is azok közül a lényeges igazságok közül, melyek minden politikai rendszerhez hozzátartoznak — leginkább alkalmazható vérmérsékletünkre és szükségleteinkre.

Lássuk röviden az új rend főbb támaszpontjait.

III.

A dolgok új rendjének alapvető elvei.

A portugál nemzet.

Politikai rendszerünkben az első adottság a portugál nemzet független léte, s annak birtoklási joga európai területén kívül — félszigeti örökségéhez kapcsolva a történelem kategorikus imperatívuszával, tengerentúli fölfedező és hódító tevékenységünkkel, harmóniában a többi népfaj civilizációs törekvéseivel — tengeri örökségére, arru a területi, politikai és szellemi örökségre, mely uralmának, illetve hatásának szférájában van.

Ebből az első tételből mindjárt mások következnek.

Először is a nemzet legfontosabb érdekeinek kell alárendelni, minden sajátos érdekükkel együtt

azokat a magános—vagy—közösségi-egyedet, melyek a nemzet szervezetének alkotó elemei; viszont, mintegy hogy eme áldozathozatal hatékonyságát biztosíthassuk, nyilvánvaló, hogy a nemzet nem tévesztheti össze magát egy párttal: az állam a nemzetközi életben nem alárendelt, hanem együttműködő társ. Egyszerűbb szavakkal: kötelességünk, hogy mindent föláldozzunk mindnyájunkért, de semmit sem szabad feláldoznunk egyesekért.

Olyan világosak és olyan természetesek ezek az elvek, hogy feleslegesnek tetszik bővebben fejtegetni őket. De aki ismeri azt az egyik-másik ideológiát, melynek annyi a tisztelője napjainkban, az előtt ezek a mi kiinduló pontjaink úgy tűnnek fel, mint közjogunk elsőrendű szükségletei. Belső életünkben úgy jelennek meg, mint tevékenységünk alapelvei s mint sorsunk világos ígérete; s azok is önmagunkkal szemben, kiket meggyöngített nemzeti egységünkben a pártszellem s anyagi érdekeinkben veszteségeket okozott a parazitaságnak és a részrehajló kedvezéseknek szelleme. Mint ilyenek jelentkeznek a világgal szemben is, ebben a korszakban különösen, mikor az eleven életet s a nemzetközi együttműködést különböző internacionalista és kozmopolita tanok zavarták meg, és helyes is, hogy ilyenek ezekben a fenyegetésekkel, megszorításokkal és a jogi elvek megtagadásával tele elhatározó jelentőségű pillanatokban.

Országunk szinte egy csapásra alakult ki attól a pillanattól kezdve, hogy a félsziget e részének visszahódítása befejeződött, és határainkat, melyek évszázadok óta érintetlenek, nem Európa valame-

lyik népének hátrányára hoztuk meg. Ez a lény fő ment bennünket a hódítások és a visszatorlások történelmi kötelezettsége alól — s megengedi, hogy függetlenségünk s terjeszkedésünk erkölcsi ereje még tisztábban megmutatkozzék azóta, hogy félsziget! fészkünket egyszer berendezve a tengerekre szálltunk, hogy birodalmunkat kiterjesszük s megmutassuk a világnak civilizációs tehetségünket. Ilyen tehát, ilyen természetes, velünk született annak a nacionalizmusnak az elve, mely Portugália hagyománytiszteletének, újjászületésének és haladásának lelke.

Az állam, konszolidációja.

A világ mind a belső, mind a nemzetközi rend tekintetében beigazolódottan az állam gyengeségének korszakán megy át; de az ellenhatás, mely ebből keletkezik, nem kevésbé túlzó: az állam mindenhatósága és istenítése kezdődik újra.

Mind az egyik, mind a másik túlzással, erős, de erkölcsileg határolt államot kell szembeállítani, oly államot, melynek hatalmát az emberi jogok elve és az egyéni szabadság biztosítékai korlátozzák, melyek egyben minden társadalmi szolidaritás legfelsőbb követelmények. Ennek a felfogásnak kell áthatnia a portugál államot szervezetében és működésében, hogy történelmi célját megvalósíthassa.

Portugália szereti a békét, mert az hordozza a civilizációs szellemet s az működik közre a világrend megszilárdításában; elutasítja a hódító háborút, elfogadja a döntőbírósi ítélekezést az ál-

lamok közt felmerülő ügyekben; közjogát az emberiség magasabb céljainak kereteibe illeszti; arra törekszik, hogy polgárainak tehetségét s munkarejét harmonikusan, békésen és cselekvő irányban hasznosítsa, hogy a haladás állandósuljon a nemzet belső és nemzetközi viszonylataiban is. Nevelési rendszerünkben is az erkölcsi kötelesség, a polgári szabadság és az emberi testvériség eszméinek kell uralkodniuk.

De ugyanakkor, alkotmányjogi tekintetben — tiszteletben tartva a korlátozó tényezőket, melyekre az előbb utaltunk, — meg kell erősítenünk azokat a biztosítékokat, melyeket az állam politikai és igazságszolgáltatásbeli függetlenségének fenntartása megkíván, mindazokkal a támadásokkal szemben, melyekben a túlzó individualizmus és a nemzetköziség részesíthetné. Mindnyájunk biztonságára a legteljesebb szükség van, de hogy ezt elérhessük, elengedhetetlen dolog bizonyos katonai intézmények fenntartása. Hazánk területének egysége és oszthatatlansága elengedhetetlen feltétel, ezért el kell vetnünk a regionalizmus és a politikai konföderáció minden túlzó képzelgését. Az államnak joga van rá, hogy minden nemzeti ténykedést működtessen, összehangoljon és ellenőrizhessen, anélkül, hogy minden egyéni kezdemény helyébe önmaga állna; az állam kötelessége, hogy az ifjúságot a haza és a fegyelem szeretetében s megfelelő testi és szellemi gyakorlatokban nevelje, melyek előkészítik a jövőre, az eredményes munkára s mindarra, amit a nemzet becsülete és érkei megkövetelnek tőle.

A hatalomnak egyébként minden részletére,

üzemekre, autarchiákra, egyéni és köztevékenységre, helyi életre, gyarmati ügyekre, vagyis a társadalmi élet ezer megnyilvánulására — anélkül, hogy megzavarná őket vagy megnehezítené munkájukat — az állam kiterjeszti egységének takaróját, egymás mellé rendelő szellemét és erejét: az államnak elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy erőszakosságokra ne kényszerüljön.

A végrehajtó hatalom megerősítése.

Nincs ott erős állam, ahol a végrehajtó hatalom meggyöngülése éppen a legáltalánosabb jellemzője azoknak a politikai rendszereknek, melyekben az individualista liberalizmus, vagy a szocializmus uralkodik pártszellemével s a parlamentárizmus túlzásaival és zavaraiival.

A hatalom megoszlásának, összhangjának és függetlenségének üdvös gondolatát a gyakorlatban a parlamentarizmus szokásai többnyire áthágják s ugyanúgy megszegik az alkotmányba iktatott szabályokat, melyek az elnök megválasztására, a miniszterek kinevezésére és lemondatására vonatkoznak. Valójában ezek a szabályok a végrehajtó hatalmat alávetik a törvényalkotó hatalomnak, melyet változó és alkalmi többség gyakorol — s így kiteszik a pártszavazás és pártérdekek befolyásának, mely a hatalom minden felelősségétől idegen. Márpedig alapvetően fontos, hogy ennek az elvnek valós és igazi alapot adjunk — s ha jól megfigyeljük Európában az utóbbi években történt politikai eseményeket, melyeket a körülmények kény-

szerítő ereje, egymásbakapcsolódása kikerülhetetlenné tett, nyugodtan állíthatjuk, hogy minden akörül forog, hogy megtalálják azt a rendszert, mely a végrehajtó hatalomnak függetlenséget, állandóságot, tekintélyt és erőt biztosíthatna.

Bármilyen legyen a képviselőházak összetétele s kialakulásuk módja, egyetlen feladatukul azt kell elismernünk csupán, hogy ellenőrizzék a kormányzatot, az állam politikai életének általános irányzatát megadják és törvényeket hozzanak.

Ebben a tekintetben semmi elvi nehézség sem merül fel, csak hogy az egyik oldalról a törvényhozásnak szakadatlanul bőségesek a modern szükségletei, más oldalról pedig az olyan összetett szervek, mint amilyen a képviselőház, munkájukban lassúak s ez előbb-utóbb — s ebben biztos vagyok — nagy átalakulásokat kell hogy eredményezzen a parlamenti munkamódszerekben. Az az érzésem, hogy a parlamentek, még ha nem is lesznek a jövőben csupán politikai szervekké s ha nem is távolodnak el a törvényhozói ténykedésektől, legalább is arra lesznek kényszerítve, hogy csak a legjelentősebb törvények alapjait rakják le s a végrehajtó hatalomnak — minthogy az felelős a közigazgatásért — szélesebb tevékenységi területet hagyjanak, mint azt az egyszerű szabályozást, amellyel most foglalkozik.

Akár ilyen, akár olyan módon működjenek is, van valami, amit nem lehet a törvényhozó képviselőház jogaként elismerni s ez a miniszterek megbuktatása és a közélet obstruálása. így, ha megszűnnek néhány csoportnak a hatalom megszerzésére szövetkezett alakulatai lenni, inkább fog-

nak vigyázni a fegyelemre s munkájuk jó eredményére, minthogy csak azt csinálhatják, ami feladatuk elvégzésére szükséges.

A végrehajtó hatalom, melyet az államfő gyakorol, az általa szabadon választott miniszterekkel együtt, — minden parlamenti beleszólás nélkül, — azt a feladatot kapta, hogy jogosan kormányozzon, érezze azt a kötelességet és felelősséget, hogy a nemzet létére és becsületére kell vigyáznia, biztosítania kell a rendet és a közélet nyugalmát, tisztelnie kell és tiszteletet kell szereznie a törvényeknek s örködni kell mindazon, ami az állam fennmaradásához és működéséhez szükséges. Hogy ezt megtehesse, szüksége van rá, hogy éppen olyan függetlenül és törvényesen képviselhesse a nemzetet, mint a törvényhozó hatalom.

Jelenkorunk szomorú történetében, elmondhatjuk, hogy ez a két hatalom nem létezhetett egymás mellett egészségesen kiegyensúlyozva; hol a törvényhozó hatalom uralkodik s aláveti hatalmának a kormányzatot, hol meg a végrehajtó—hatalom—lesz erősebb s egészen elfoglalja a másik helyét.

~S ami a legrosszabb, a gyakorlat azt mutatta, hogy aki a kormányzatot át az országban hasznos munkát akar végezni, annak félre kell tennie az alkotmányt.

Nyilván az következik ebből, hogy olyan alkotmányt kell előkészíteni, mely jobban megfelel az állam mindennapi szükségleteinek s amelyben el lehet érni, hogy a kétféle hatalom egyensúlyba kerüljön, anélkül, hogy elvonnánk a törvényhozó hatalomtól a szakértelmet és a tekintélyt, a végrehajtó hatalomtól pedig az állandóságot és az erőt.

Társadalmi együttműködés: a nemzet az államban.

Annak ellenére, amit elmondtam, nem tennék mást, mint csak az alkotmány egyik szövege helyett csinálnánk másikat s egyik elmélet helyeit másik elméletet, ha nem törekednénk arra, hogy a társadalom minden politikai eleme együttműködjék az államban.

A tizenkilencedik század politikai liberálizmusa alkotta meg »az állampolgárt*, ezt a családból kiszakított egyedet, akit még osztályából, foglalkozásából, kultúrkörnyezetéből s abból a gazdasági közösségből is kiragadott, amelyben élt s rábízta, hogy szabad választása szerint gyakorolja jogát, hogy beleszólhasson az állam alkotmányába, így tevődött le a nemzeti szuverenitás forrása az állampolgárok kezébe.

Ha jól megvizsgáljuk a tényeket, itt egy mesterséges elvonással állunk szemben, — téves, vagy elégtelen képzetrel —; holott inkább a természetes csoportosulások felé kellene mennünk, mert azok az egyéni élethez is szükségesek s a politikai társadalom valójában belőlük tevődik össze; így biztosabban megtaláljuk azt az alappontot, amelyet keresünk.

Ez az ala a család, az oszthatatlan társadalmi sejt, az egyházköztség, a politikai község s belőlük továbbhaladva, a nemzet kezdeti magja. Természeténél fogva lesz tehát az Alkotmányos állam első szerves politikai eleme. Ha hatékonyan védjük, kialakulásában, megmaradásában és fejlődésében, akkor a család gyakorolhatja a családfőn át azt a jogot, hogy a közigazgatási testület tag-

ja.it, legalább is a községen belül megválassza, minthogy az alapjában véve nem más, mint a családoknak természetes kifejezése a hozzájuk kapcsolódó érdekekkel együtt. Ilyen értelemben hisszük, hogy a polgárnak jól megalapozott politikai jogai vannak.

Az erkölcsi és gazdasági testületek, mint amilyenek az egyetemek, a tudományos akadémiák, irodalmi, művészeti, vagy technikai körök, mezőgazdasági, ipari, kereskedői, gyarmati vagy munkásegysületek, viszont olyan szervezetek, melyeket a civilizáció szinte ösztönösen teremt, a társadalmi szükségletek mértéke szerint. Minthogy törvényes érdekeket képviselnek, melyeket hasznos lenne a közösségbe bekapcsolni, korunk irányzata és államunk érdekei egyaránt azt kívánják, hogy ezek sokasodjanak, föderációkban és konföderációkban terjedjenek tovább, hogy a megszervezett nemzet tényezőivé váljanak. Mint ilyenek, kívánatos, hogy szavazatukkal, vagy képviselőikkel a képviselőházak megalkotásához is hozzájáruljanak, minthogy ott valóban a nemzetet képviselő megbízottakat kívánunk látni. Ismét az történik, hogy megszüntettünk egy fikciót, a pártot, hogy egy valóságot használjunk fel, az egyesületet.

A testületeknek nemcsak a helyi és tartományi közigazgatás jogait kell élvezniök s ezt annyira decentralizáltan, amennyire az állam lehetőségei csak megengedik, hanem politikai jogokkal is kell rendelkezniük, hogy befolyásuk legyen az ország megszervezésében. Jelentőségük és helyzetük u nemzet szervezetében logikusan meghatározza, hogy választó gyülekezeteket is alkotnak, melyek a tör-

vény hozó képviselőház tagjainak megválasztására valók, közreműködve ebben a többi erkölcsi és gazdasági testület szavazásával.

összefoglalva: a szociális és testületi államot a társadalom természetes megalkotottságának megfelelően akarjuk kiképezni. A családok, az egyházi és politikai községek s testületek, melyekbe minden polgár beletartozik alapvető jogi szabadságával, azok a szervezetek, melyek az államot alkotják s mint ilyenek, kell hogy közvetlen befolyásuk legyen az állam legfelső szerveinek kialakulásában; ime ez a képviseleti rendszernek minden más megoldásnál hüebb kifejezése.

Gazdasági haladás, társadalmi béke.

Senki sem akarhat kiegyensúlyozott és erős államot alkotni a nemzetgazdaság együttműködése cs fejlesztése nélkül, hisz az, ma jobban, mint valaha is, a politikai szervezettség része kell, hogy legyen. Talán ez a legnagyobb gyakorlati átalakulás, melyet minden civilizált nemzetnek végre kell hajtania.

Igaz, hogy Portugáliában ennek a változásnak jelentősége és szüksége nem felforgatok tanításából, szervezeteiből, munkáiból következik, mint az erősen iparosított államokban, vagy azokban, amelyeket a háború rombolásai és szerencsétlen következményei közvetlenül értek. Inkább annak az anyagi kérésnek a következménye, mely szerencsétlenségünkre országunkat annyira jellemzi, ehhez még legfőljebb az együttműködés, a folytatólagos tervszerűség és az állandóság hiánya járul,

mik kedvező föltételeket jelentenek kizsákmányoló és élősdi szervezetek kialakulására, állandó zavarokat okoznak s néha még forradalmaknak is kiindulási pontjai lehetnek.

Ugyanaz a történelmi szükségszerűség s ugyanannak a mérsékelt nacionalizmusnak célkitűzései kell, hogy elvezessenek bennünket e téren oda, hogy az individualizmust egy szocializmuszerű rendszerrel cseréljük fel, amelynek irányítani és segítenie kell a termelést, elősegítenie az általános vagyonosodást s a társadalmi környezetben kielégítő harmóniát kell teremtenie az állam védnöksége alatt. Azok a tanok, melyek ezekre a kérdésekre vonatkoznak, legalább is végső kifejezésükben és az általános említésekben alkotmányjogi területre viendők át, ahogy ez néhány nemzetnek a háború után hozott alapvető törvényeiben részben már meg is valósult.

A gazdasági szervezet egészben azon szempontoknak van alávetve, melyek az ország politikai, erkölcsi, szociális és anyagi gazdagodását célozzák, ennek következtében a gazdasági szervezetnek is bele kell tartoznia az általános biztosítékok alkotmányos rendszerébe, melyek a nagy közmunkákra és közérdekű fejlesztésekre vonatkoznak, mint amilyenek a nemzeti közlekedésügy, a motorikus energiák forrásainak, az elektromos energia szállításának ügyei; ezekre nézve is az állam kötelessége, hogy terveket készítsen s azok végrehajtását ellenőrizze.

Kapcsolatba hozni egymással a munkások és munkaadók gazdasági jellegű testületéit, föderációit és konföderációit, melyek önmaguktól, vagy az állam nyomása alatt jöttek létre, távol tartani őket

a vetélkedéstől és a küzdelemtől, működésüket és érdekeiket a nemzet szükségleteinek és főbb érdekeinek vetni alá, ez az a törekvés, melynek a jövőben a törvényeken és a közigazgatáson uralkodnia kell. De ugyanakkor biztosítani keli a munkásosztály igazi, anyagi és erkölcsi érdekeit és jogait is. El kell -ismerni, hogy a munka a vállalkozásnak együttműködő tényezője és ennek következtében hozzákötni sorsát, erkölcsileg és anyagiilag a termelés sorsához, egyébként tiszteletben tartva a magántulajdon jogát, a technikának és a terméseredménynek követeléseit, ez is olyan tanítás, melyet az állam alapvetőnek tekinthet s melynek végrehajtásán fordul majd jórészből a haladás a társadalmi rendben és békében.

IV.

Néhány megjegyzés.

Arra törekedtem, hogy a lehető legvilágosabban mutassam be azokat az alapvető elveket, melyeken a Nemzeti Egység kiáltványának megfelelően a dolgok új rendjének nyugodnia kell, de azért a legkevésbé sem csodálkoznék, ha igen sok ellenvetés emelkedne fel bizonyos telkekből mindazzal kapcsolatban, amit mondtam.

Egyet mindenesetre előrelátok ez ellenvetések közül: ilyen hosszú beszédben, mely kizárólag politikával foglalkozik, kevés szó esett a szabadságról, demokráciáról, népszuverenitásról — s annál több viszont rendről, tekintélyről és fegyelemről,

társadalmi együttműködésről, nemzetről és államról. De annyi bizonyos és ezt be is kell vellanunk, hogyha arra készülünk, hogy valóban valami újat alkossunk, akkor vannak túlságosan elhasznált szavak és eszmék, melyekre már semmi tartósat sem lehet építeni.

A gondolkozás megtanít rá és a tapasztalás megmutatja, hogy a «szabadság» elvére nem lehet politikai rendszert építeni, úgy, hogy az-biztosítani tudja valóságosan a törvényes egyéni és kollektív szabadságot; a szabadság nevében inkább — s nem minden logika nélkül — az elnyomást és a despotizmust tudták megvédeni

Láttuk, hogy a tömegek imádata a «szuverén nép» megteremtésében sem hozta meg a népnek, ennek a nemzeti összefogásnak, hogy befolyása legyen a közügyek vezetésére, sem azt, amire — akár szuverén, akár nem — a legtöbb szüksége van, hogy jól kormányozzák. Annyiszor láttuk, hogy az egyenlőség szépségét dicsőítették, vagy a demokrácia előnyeit és azt, hogy dicsőítésükben olyan mélyre szálltak le, hogy kevés hiányzott, hogy a nivellálódás ne lefelé történjék, a természetes emberi egyenlőtlenség rovására s az értékek törvényes rendjének rovására, melyre pedig a jól rendezett társadalomban nagy szükség van.

Mi pedig pozitívebbek akarunk lenni, vagyis politikánkban igazabbak.

Ama tekintélyi válságban, melyen az állam most megy át, hogy erőt és tekintélyt adhassunk neki, hogy képes legyen a rend zavartalan fönntartására, mely nélkül egyetlen társadalom sem maradhat fenn s nem is fejlődhet; hogy megszervezzük

az állam hatalmát és tevékenységi körét, hogy minden szabályosan működjék, jogi-kibúvók és igazságtalanságok nélkül; hogy az állami beavatkozást a társadalmi együttélés és harmónia elérésére szükséges munkára korlátozzuk a benne működő és fejlődő tevékenységek szabadsága tekintetében, hogy meghatározzuk egyének és a közösség jogait és annak biztosítékait s megvédelmezzük olyan módon, hogy az állam se tekinthessen el tőlük, se a polgárok ne szeghessék meg büntetlenül — ez a szabadság.

Kiragadni a hatalmat a pártok kezéből, minden érdeket a közösség érdekeinek rendelni alá, a nemzeti érdekek: lehetlenné tenni, hogy az államot merész kisebbségek sajátítsák ki, de állandó összeköttetésben tartani az államot az ország szükségleteivel és törekvéseivel, megszervezni a nemzetet felülről lefelé, a közösségi élet legkülönbözőbb megnyilvánulásaival együtt, a családoktól egészen a közigazgatás szervéig, az erkölcsi és gazdasági testületekig s beiktatni mindezt az államba, mely így mind e tényezők élő kifejezése lesz — s csak ez adja meg a nemzeti szuverénitásnak a valóságát.

Jól eszünkben kell tartanunk, hogy az emberek különböző feltételek között élnek s ez a tény nem mindig tűri, hogy jogi egyenlőségük valósággá legyen; az államot kell megvédeni, mielőtt a szegényeket és gyöngéket védjük; növelni kell a nemzeti vagyont, hogy mindenkinek meglegyen legalább a legszükségesebb; meg kell sokszorozni a segítő és nevelő intézmények számát, melyek a tömegeket viszik a kultúra felé, a jólét felé, az

állam és a nemzet fejlődése felé; meg kell nyitni a kereteket s valóban is elérhetővé kell tenni az emelkedést a társadalom értékes tagjai számára: vagyis szeretni kell a népet, és ha a «demokrácia» kifejezésnek lehet még kedvező értelme, ez jelenti igazán demokratának lenni.

Ez a véleményem az ellenvetésekkel szemben.

V.

...és néhány figyelmeztetés...

Engedjék meg most nekem, nem azt, hogy most én tegyek megjegyzéseket és ellenvetéseket önöknek, de hogy vigyázatra figyelmeztessem önöket bizonyos tévedésekkel szemben.

Az első ilyen figyelmeztetés: az eszméket, melyek a kormányzat szempontjából az eljövendő alkotmányjogi határozatok alapját képezik, nemcsak eszünkkel kell elfogadni, de jól átérezni, átélni és végrehajtani. Ha az alkotmány tervébe bekerültek, ne higgyük még, hogy minden politikai baj orvosságát megtaláltuk. Az eszmék halottan, eltemetve a törvényekben, még lehetnek ártatlanok, — ami önmagában is előny, mert más eszmék egyáltalán nem azok, — de semmiesetre sem hatékonyak. A törvények, a valóságban, azok számára vannak alkotva, akik végrehajtják s a gyakorlatban, elvont tisztaságuk fátyla alatt, a mi megértéshiányunk hibáit és akaratunk kihagyásait tükrözik.

Ez az oka, hogy valahányszor a jövőre, a konszolidációra gondolok s mindarra, amit a

rend, a fegyelem, a közgazdaság és a nemzet haladása érdekében tettünk, mindig tisztán látom, hogy mindabból, amit meg akartunk valósítani, semmi sem maradandó, ha a mai portugálok nem mennek át egy értelmi és erkölcsi forradalmon s ha a jövő generáció nem részesül igen gondos előkészítő nevelésben. Kérem magamtól[^] — hogy azoknak lelkében, kik azt mondják, hogy követnek bennünket, megvan-e a hazának az önfeláldozásig elmenő szeretete, a haza érdekében álló jó szolgálat vágya s akarat az engedelmességre — mert ez az egyetlen iskolája annak, hogy valaki parancsolni megtanuljon, — a fegyelem, a rend, az igazság és a becsületes munka szükségének érzete? És ez a program nem csupán az angyaloknak való; alig elégséges követelmény ez olyan férfiak esetében, kik főitették magukban, hogy megmentik az országot s nem akarnak akadályt gördíteni üdve útjába.

Mindnyájunkban él előszeretet valami iránt, idegenkedés valamitől, szenvedély, esetleg gyűlölet, bizonyos kultúra és sajátos gondolkozásmód; ha a kormányzat, elkerülve az egyik és a másik oldal túlzóit, felhív minden valóban hazafias portugált, hogy igaz és helyes alkotmányjogi elvek körül tömörítse őket, még mindig nyilvánvaló, hogy sokan nem akarnak a diktatúra segítségére jönni, sem pedig résztvenni abban a kísérletében, hogy megoldja a portugál kérdést.

A Nemzeti Egység semmiesetre sem hagyhatja ott a tisztára nemzeti és hazafias álláspontját, hogy pártszellemmel fertőzze meg magát. Ez a második figyelmeztetés, melyet a portugálokhoz intézek.

Nem teheti meg ezt, mert bűnös dolog lenne s hozzá még nevetséges is, hogy a meglévő pártokhoz azok pártját csatoljuk hozzá, akik nem akarnak pártokat... Nem! A portugálok, akiket a kormányzat arra hív fel, hogy segítsék a diktatúrát, hogy az elvégezhesse a nemzeti újjászervezés alapjainak lerakását s előkészítse az államhatalom eljövendő normális gyakorlatát, a portugálok, kik erre hajlandók felajánlani együttműködésüket, tudják, hogy fontos feladatot töltenek be, de semmiféle előjogot nem szereznek s az állam éppen az ő segítségükkel szünteti meg a régi rendszert, — hogy t. i. egyeseket kedvezményekben részesítsen, — azért, hogy ezentúl mindenkinek egyformán szolgáltatthasson igazságot.

1930 július 30.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A nemzeti érdek a diktatúra politikájában

Salazar, annak ellenére, hogy megveti az idő és a szavak fecsérelését, megértette, hogy jól kell tartania az érintkezést a közvéleménnyel s mindig szükségesnek tartotta, hogy a népet tudósítsa gondolatai és tervei felől. Az itt következő beszédben, melyet 1931 május 17-én tartott a Coliseum Recreios-ban, több ezer ember előtt, a Nemzeti Egység egy nagygyűlése alkalmával, amikor a rendszer utolsó ellenségei még egy hiábavaló kísérletet tettek, hogy felkavarják az ország nyugalmát, mint pénzügyminiszter világítja meg, hogy milyen pénzügyi és gazdasági munkát vitt végbe s egyben új terveket, új eredményeket jelent be.

A különböző politikai hitvallást valló emberek, kik a gondolat és a munka eltérő területeiről jöttek s a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból származnak, kik életüket mindenféle tevékenységben szórták szét eddig, most félretehetik minden megoszlás és harag okát s a *Nemzeti Egység* alap-

vető elveiben megtalálhatják minden portugálok közös együttműködési területét, mely elengedhetetlenül szükséges az új politikai élethez, az új közigazgatáshoz s hazánk új gazdasági életéhez: végre új dolgot látunk hát Portugáliában!

Ha ellene mondunk a tiszteletlenség, a tekintélyhiány s a kimondott nyílt lázadás légkörének, ha küzdünk a környezet ellen, melyben úgy látszik, hogy a hatalom törvénytelené lesz s minden tekintély elvész, ha küzdünk gyanús nemzetközi áramlatok ellen, mikor a legtöbb nemzet eltúrte, hogy azok legbelső építményét is meglazítsák, a portugál nemzet élő valóságából, — gazdasági, szociális, erkölcsi és politikai valóságából, — indultunk ki s elismertük, hogy az államfő tiszteletreméltó személye nemcsak a tekintély legmagasabb foka, hanem mintegy kifejezése, mintegy tükörképe a Hazának! *valójában valami új dolgot látunk Portugáliában* e van értelme, hogy fényt vessünk a forrásra, ahonnan ennek az újjászületésnek eleven ténye fakad.

Fáradtak voltunk a belső harcoktól, a törvényessé vált beháborúktól, jelen voltunk a pártok szövetkezésénél, melyek összeálltak, hogy megszerezzék a hatalmat s láttuk a pártszellemnek nyilvánvaló megnyilatkozásait is e hatalom felhasználásában és élvezetében; láttuk, hogy a kormányzópárt barátjának, vagy ellenségének lenni milyen mértékben jelentette bizonyos előjogok megszerzését és kivételes helyzetet, vagy mennyiben törölt el jogokat és nyomott el tehetségeket, olyannyira, hogy sokan közülünk idegenek lettek saját hazájukban, hisz szabadságjogaink biztosítéka és kiterjedése

nem törvényektől függött, hanem valamely párt-hoz való tartozásunktól; kétségbeesve álltunk a kormányzati bizonytalanság látványa előtt, mely maga nyelte el cinkostársait és semmivé tette egymásután a kormányzókat, lehetlenné téve ezzel minden közigazgatást s bármilyen politikai gondolat valóra váltását; szomorodott szívvel kellett néznünk, mint halmazodnak egymásra s mint halasztódnak a nagy nemzeti kérdések, mert a kormányok attól tartottak, hogy azok megoldása közben csak a széthúzás és a gyűlölet növekszik meg ott, ahol megnyugvásra és általános együttműködésre volt szükség; abban az Európában, mely a háború okozta pusztítást igyekezett helyreállítani s közben olyan kérdéseket volt kénytelen megvitatni, melyek elsőrendű fontosságúak voltak sorsunkra nézve, mi megkisebbedtnek és meggyöngültnek éreztük magunkat s az újjászervezés erőfeszítéséhez nem volt bátorságunk.

A haza lelkének mélyéből emelkedett fel ekkor a fegyelem vágya, mely mindenkit kötelez s a tekintélyé, mely mindnyájunkat vezetne, a zászlóé, melyet mindnyájan képesek lennénk követni: a *nemzeti diktatúra, nemzeti kormány, nemzeti politika* gondolata.

I.

Nemzeti érdek a pénzügyi politikában.

Lássuk először a nemzeti érdekek jelentőségét a pénzügyi politikában.

Aki tudtával van annak, hogy az ország különböző szempontból milyen késésben van s hogy

milyen nagy szükség volna arra, hogy mind az állam, mind a magányosok nagyoösszegű beruházásokat eszközöljenek középítkezésekben, javításokban, a termelési eszközök terén, megértheti, — hacsak nem a valósággal ellenkező álmok között él, — hogy minden igazi nemzeti politika alapjában két célkitűzés áll, az egyik: megerősíteni a köz- és magánhitelt, a másik: pénzünk értékét állandósítani.

Akik figyelemmel kísérték, hogy miféle bűnei voltak közigazgatásunknak, vagy, akik részt is vettek benne valamilyen módon, meg tudják bírálni, hogy mit ér a mi vállalkozásunk s azt sem haboznak majd elismerni, hogy nem lehetett más utat találni.

Áld azt állítja, hogy gazdaságilag újjászervezi az országot, ellátja kikötőkkel, utakkal, közlekedési eszközökkel, helyrehozza a közüzemeket, fejleszti a termelést s ugyanakkor olcsóbbá teszi az árucikkeket, fölemeli a munkásosztály és a középosztály életnivóját, állandóságra törekvő politikát űz, fejleszti és kiterjeszti a belső és a gyarmati kereskedelmet s mindezt a mi csekély^pénzforrásainkból, hogy minél kevesebbe kerüljön, vagyis hitel nélkül, az annyi, mintha lehetetlenséget akarna.

Aki azt állítja, hogy nagy hitelműveleteket kezdeményez, amikor a közigazgatás erkölcsileg nem kifogástalan, a pénzügyekben zavarok vannak és pénzünk értékének nincs állandósága, az annyi, mintha elő akarná készítem a kiábrándulást, mintha tönkre akarná tenni az állam tekintélyét, sőt becsületét.

Aid azt állítja, hogy képes állandósítani a pénznek, gazdasági életünk vérének értékét, mikor a pénzügyeket mindenki egészségesnek és kiegyensúlyozottnak szeretné látni, de mindezt határozott politika nélkül, állandó takarékoság nélkül, az állami bevételek pontos behajtása nélkül, mikor azok biztosíthatják csak az egyensúlyt és könnyíthetik meg a kincstár helyzetét, anélkül, hogy az államszámvitel késedelmességét megszüntetné, mikor csak az képes rá, hogy a kincstárat a kellemetlen meglepetésektől megóvja, anélkül, hogy kifizetné, vagy konvertálná a rövidlejáratú adósságokat, anélkül, hogy megreformálná a bankjegykibocsátó bankot, az annyi, mintha nem tudná, hogy mint függenek össze azok az elemek, melyeket mind figyelembe kell venni, hogy végleges sikert és az ország amugyis nehézkes gazdasági és pénzügyi újjászületésének reményét biztosíthassuk.

Aki azt állítaná, hogy megreformálja a bankjegykibocsátó bankot s rábízza a pénzérték állandósításának gondját, anélkül, hogy a nemzet pénzpiacán hitelszabályozó tényezővé tenné; aki megkövetelné tőle e szerep betöltését, de nem látná el a szerep teljesítésére szükséges eszközökkel, vagyis, ha abban az alárendelt helyzetben hagyná, ahová a költségvetési deficitek fedezésére szükséges bankjegykibocsátás juttatta, vagy ha meg is adja neki az eszközöket, de nem rendezi a régi államadósság kérdését, vagy rendezi, de nem védi meg a jegybankot a közigazgatásába való idegen beleszólás ellen, vagy a kincstár újabb fedezetlen

bankjegykibocsátásra való felszólításával szemben, az veszélyes hozzánemértésről tenne tanúbizonyságot. Aki pedig azt tételezné föl, hogy megadhatja a jegybanknak a szükséges biztosítékot, anélkül, hogy a költségvetés egyensúlya biztosítva lenne, az összetévesztené bizonytalan idealista álmait a szükségességgel, mely a dolgok természetéből következik.

Márpedig mindezeket a reformokat és vívmányokat végrehajtottuk, vagy most teszünk előkészületeket megvalósításukra; pénzügyi politikánk, tisztára nemzeti szempontból, az egyik oldalról tehát ezekben az eredményekben mutatkozik meg. De van egy másik oldala is s azt sem szabad elhanyagolnunk.

A közpénzek kezelésében mutatkozott legnagyobb zavara és rendetlensége, mint mélységben, mind időtartamban; természetesen, hogy egyetlen területen sem okozhatott a rendetlenség olyan súlyos következményeket, mint itt, a portugál nemzet vitalitása, becsülete és integritása tekintetében. Az a politika, mely a portugál nemzetet akarja megerősíteni, csak kifogástalan belső közigazgatással indulhat útjára.

Kevés országnak van olyan földrajzi helyzete és fölépítése, mely mint a miénk, mérhetetlen gazdaságot s előnyöket jelent, de ugyanannyi kényes pontja is van. Partvonalunk, mely az Atlanti óceánra néz, hasonlíthatatlan, de szaggatott s a gyakorlatban szinte elválík a kontinenstől, gyarmataink, bár sok van s mindegyik gazdag, de szét is vannak szórva a földtekén s megkövetelik — mindenki

észreveheti — a becsületes közigazgatást, az idegenekkel szemben a szabad mozgási lehetőséget, módszereik, üzleti politikájuk ellenőrzését s megtiltanak minden pénzügyi függést, mely természetbeli szolgáltatásokra kötelez, vagy azokat vonhat maga után...

Nem tartozom azok közé, kik módszeresen félnek az idegen tőkétől; azok közé tartozom, akik megengedik, hogy az idegen pénz kivegye a részét az újjáépítésből, a visszatért portugál tőke mellett, de csak akkor, ha közigazgatásunk megjavítása s pénzügyünk viszonylagos könnyűsége megengedi nekünk, hogy a célszerű beavatkozásra jöjünk legyen. Nem csak arról van itt szó, hogy becsületesek legyünk kötelességből, de hogy becsületesek legyünk a nemzet érdekében.

Bülow herceg emlékiratainak első kötetében a német birodalomnak ez a volt kancellárja elmondja, hogy milyen erőfeszítéseket tett a portugál gyarmatok felosztása vagy részleges megszállása érdekében. Diplomáciai munkájának alapja, melynek ötletéhez Vilmos császár lelkesülten kívánt szerencsét, olyan valami volt, amit, úgy látszik, mi magunk adtunk neki. Az emlékiratban ugyanis a következő rövid mondatot találtam: «Portugália, *ez a rossz fizető*, olyan pénzügyi válságban küszködött, melynek néhány év óta Anglia és Németország voltak az áldozataid

Bülow kísérlete nem sikerült, de elég volt arra, hogy föltámassza s megtestesítse előttem, mint komoly fenyegetést, azt a válságot, mely arra kényszerítene bennünket, hogy megkisebbsük a belső

adósság kamatait s külföldön legyünk kénytelenek kölcsönt venni fel, hogy egészségesebbé tegyük a helyzetet.

Évek múltak el. Sok áldozatot hoztunk. Dolgoztunk, szenvedtünk. Azt a gyógmódot kényszerítettük magunkra, melyhez azoknak kell fordulniok, kik életüket és javaikat akarják megmenteni. Helyreállítottuk a költségvetés egyensúlyát, szabályoztuk az államszámvitelt, rendbehoztuk a közigazgatást, gondosan fizettük adósságainkat, visszaváltottuk a rövidlejáratú kölcsönök biztosítására külföldi bankokban elhelyezett értékeinket, hitelünknek olyan biztos alapot adtunk, hogy nálunk emelkednek az árfolyamok, míg másutt egyhelyben állanak — vagy a mieink állnak egyhelyben, míg máshol esnek —; pénzünket mindenütt meghatározott árfolyamon fogadják el, az értékét is állandósíthatjuk nemsokára s csak a saját erőforrásaink segítségével; *tárgyalhatunk* a külföldi kölcsönököt, nem *koldolnunk kell* értük.

Hogy vájjon Bülow herceg emlékiratából azt a mondatot, melyet az előbb idéztem, eltünteti-e vagy nem, az az óvatosság, melyet az igazságnak kellene rákényszerítenie a politikus és a történész nemes érzelmeire és érzékenységére, az kevésbé lényeges; a leglényegesebb az, hogy az egész, igazán nemzeti politikán annak az elvnek kellene uralkodnia, melyet a tények is tanítanak: rend és tökéletes pontosság a pénzügyi műveletek vitelében, ami nemcsak újjászületésünk lényeges föltétele, de a haza függetlenségének és területi ép-ségének is biztosítéka lesz.

II.

A nemzeti érdek a gazdasági politikában.

Ha bármilyen tetszőleges magánérdektől eltekintve vizsgáljuk gazdasági életünk hibáit a dikta túra és a jelenlegi válság kezdete óta, rögtön szemünkbe tűnik a magasabbrendű tájékozódás és szervezettség hiánya, valamint azoknak a feltételeknek ki nem elégítő volta, melyeket csak az állam tudna életre hívni, és — mindezen felül — a gazdasági javak termelésével és egyenletes elosztásával ellentétes anyagi vagy jogi tényezők jelenléte.

Az államot terheli a felelősség azért, hogy nem csinálta meg ezeket, vagy hogy az általános érdekekkel ellenkezően valósította meg. Egy barátunk a következő jellemző vonások segítségével határozhatta meg ezt a nemzetellenes gazdasági politikát: »Az állam ténykedésének korlátozása meddő és másirányú tevékenységét gátló bürokratikus eljárásokra; az állam teljes tájékoztatlansága a munka és termelés eleven erői tekintetében, mely nem gátolja meg, hogy a leghaszonlesőbb elemek ne gyakoroljanak — maga az állam fölött is — plutokratikus gyámkodást; az egység és folytonosság hiánya; szervesen átgondolt közgazdasági terv hiánya; termelő és fogyasztó legbensőbb érdekszolidaritásának tagadása (igazi polgárháborús politika a gazdasági életben); a pénz értékének ingadozása, mely megsemmisíti a szerződések becsületességének alapját, szétzilálja a vagyont, demoralizál és aláássa az állam tekintélyét; azután adott pillanatban egy meggondolatlan valorizálás, mely jelentékeny iparágakat tett tönkre... mindent

összevéve, ezen jellemvonások együttese összegeződik a nemzetgazdaságot teljességgel nem ismerő gyakorlati tudatlanságban az olyan államban, melyet aláaknázott egy zavaros-szellemű párt és a legalantasabb anyagelvűség — egy akaratnélküli államban, mely a nyilvánvaló sorvadás és az örült és felelőtlen kezdeményezések közt ingadozik.

A kormányzat még nem valósította meg mindazt, ami e siralmas kép teljes ellentétéként, a gazdasági politikában pozitív programot tudott volna adni: de az állam közbelépése e területen, ennek a közbelépésnek széleskörűsége és a fegyelem, melynek a részletesen megtárgyalt problémák kivitele alá van vetve, már új távlatokat nyitottak és olyan munkálkodás fő körvonalait sejtetik, mely céljául tűzte ki a nemzeti érdek meghatározását, megszervezését és megvalósítását a gazdaság területén.

Már megtisztítottuk a törvényeket mindattól, ami ellentétben állana vagy ellent mondana az állam egymás mellé rendelt funkcióinak és az egészséges gazdálkodás elveinek; reméljük, hogy már jelentős lépéssel haladtunk előre a pénz értékének állandósítása felé; megteremtettük az alapot a hitel számára, mely ebben a pillanatban már nem csak ígéret, de elvitathatatlan valóság is, és egyidejűleg a bankbetétek és magánkölcsonök kamatlába is jelentékenyen alászállott.

A nagyszerű útépítési munkálatok, az éppen hogy elkezdett nagy kereskedelmi- és halászkikötők létesítése, a meglevő berendezések helyreállításával és szükségessé vált kotrásával egybekötve, a távbeszélő vonalak kibővítése, a vasúthálózat össze-

kapcsolása egyrészt a termelő, másrészt a behozatali központokkal, a kis falusi központok közötti csererendszert szolgáló segélyforrások, a kereskedelmi tőzsde megalapítása, az ipari értekezlet, a mezőgazdaság támogatása és segítése, a hazai ipar minden mást megelőző pártfoglalásának felismerése, azon iparcikkek előállításának korlátozása, melyeket nem követel meg a termelés, különleges szabályzat a főváros vagy gyarmatok bizonyos terményei számára: — nem szétszórt kövek többé, melyeknek nem lehet hasznát venni az építkezésnél, hanem immár szilárd oszlopok, melyeknek nagy részük van a nemzeti gazdasági élet magasabb egységében.

Ebben a tervben semmilyen magán-, helyi- vagy osztályérdek nem érvényesül a kollektív érdekekkel szemben; semmilyen szükséges munka nem függ politikai nyomástól vagy választási érdektől; semmilyen intézmény nem részesít előnyben, a párt szellemének megfelelően, korlátolt érdekű csoportokat. Ebből nyilvánvalóvá válik, hogy az állam irányít, de nem versenyez gazdaságilag; az állam megszervezi a szindikátusokat és kartelleket, racionalja a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem különféle ágait, de nem igyekszik ugyanakkor földműves, kereskedő vagy iparos lenni; az ország, mely a gyarmatokkal együtt alkot egészet, lerakja a kicserélés alapjait, melyek, itt és ott, egyaránt nélkülözhetetlenek a termelés és fogyasztás egymásra utalt területein.

Így tehát a gazdasági élet szempontjából a diktatúra politikája joggal tarthatja magát nemzeti politikának.

Azt szerettem volna, hogy ez a magasrendűen nemzeti politika ne zavarodhasson össze azzal az újkeletű gazdasági nacionalizmussal, mely majdnem mindenütt a válság nyomában üti fel fejét; ez a nacionalizmus annyira önmagára szorító és idegen a nemzet igazi érdekeitől, hogy eddig még nem vezettük be, dacára a nehézségeknek és előítéleteknek, melyeket a többiek állásfoglalása részéről el kell viselnünk.

A jelenlegi válság sajnálatos visszaesést idézett elő az állam gazdasági viszonyaiban, és a háború óta a komo y nemzetközi együttműködés szellemében megtett utak nagy része elveszett fáradság. A munka nehézségei, az elszenvedett károk, a túltermelés és a termények elértéktelenedése, a vásárlások stagnálása eredményezik a belpolitikában azt az igen súlyos és túlságosan is izgatott felfogást, mely itt is ott is a vámháború feltámadására utal, a kikényszerített protekcionizmusra, a kivitel közvetlen vagy közvetett jutalékaira, a külkereskedelem tilalmaira és megszorításaira, egy szóval mindazokra a rendszabályokra, melyeket már kipróbáltunk és a közösség szempontjából kártékonynak ismertünk fel. Sőt egyesek eljutottak már az idegenek helyi törvények pártfogása alatt történő munkavállalási szabadságának tagadásáig is, holott azt eddig a világgazdaság és emberi jogok egyik vívmányának tekintettük. Mindent összevéve, a megoldások egyszerűsítése címén senki nem törődik egyébbel, mint a saját ügyeivel és félő, hogy ezek a megoldások súlyosabb következményekkel járnak, mint maga a válság.

Szabatosan meghatároztuk a külkereskedelem

tilalmainak és korlátozásainak mértékét és még azon kevesek között foglalunk helyet, akik ahhoz hűek maradtak; szigorúan tartózkodunk attól, hogy belekerüljünk az áralakulások anarchiájába, a kivitelnek juttatott jutalék által; olyan mérsékelten állapítottuk meg az árakat, hogy termelőink tiltakozása majdnem általános és az előítéletek, melyeket az alacsony árak és az idegen árucikkek beözönlése eredményez, rendkívüliek; az idegen munkát olyan enyhe módon mérsékeljük, hogy senki sem panaszkodhatok miatta; e tekintetben csak néhány szerződéses kötelezettség és néhány régi barátságból következő hagyományos preferenciális vám képez kivételt.

Nos háti nem tudatlanságból vagy hanyagságból cselekedtünk így, még kevésbé azért, mintha nem viselnénk eléggé szívünkön a saját érdekeinket, de úgy gondoltuk, hogy többet ér egy keveset feláldozni azokból, mint járni az annyi más által járt úton, melyen csak új zavarokat vonhatnánk magunk után. Ez jogot adott nekünk néhány dolog megfontolására.

A rossz időket néha igen értékelni való jó következmények kísérik. Meg kell gondolni, hogy Portugália helyzete, a külkereskedelem korlátozott területén, számunkra abban az értelemben kedvező, hogy lévén a behozatalnak a kivitel felett olyan jelentékeny többlete, nem lenne nehéz hasznot húzni a szerződésekből. Most, amikor a világ visszafordul a cserekereskedelem felé, nekünk, kiknek a dolgok ilyen állásának előidézésében nem volt részünk, módunkban áll kihasználni az alkalmat. Azonban bármilyenek legyenek az események következményei

és a nemzetek állásfoglalása a válságot előidéző problémákkal szemben, a mi gazdasági politikánk — melyben, ha a körülmények megengedik, őszintén távol akarjuk tartani magunkat minden szűkeklű nacionalizmustól — orientációja határozottan körvonalazva van: a termelés érdekeinek megszervezése által az összhangot, a haladást, a főváros és a gyarmatok gazdasági életének tökéletesítését, egyszóval: a nemzeti szellemű gazdaságot fogjuk szolgálni.

III.

A nemzeti érdek a politikai cselekedetben és az alkotmányos reformban.

Még néhány szót a nemzeti érdek szerepéről, a kül- és belpolitikában és a diktatúra gyarmati politikájában.

Szemeink előtt megjelenik a kormányzás öt esztendeje, öt kemény, nehéz, súlyos események által megszakított öt esztendő a belpolitikában és a nemzetközi életben. Belsőleg a lázas tevékenység öt éve volt ez, s ekkor bontották ki utoljára álmaik könnyű zászlaját az elégedetlenek. Az egyik rész határozatok által akarta előmozdítani a nemzet boldogságát, a másik pedig a diadalmas forradalom eszközeire bízta magát és hazáját.

Kifelé tekintve érezzük, hogy az egész világ nyugtalan, izgatott, lázas. A háború ezétvetette a régi társadalmi és politikai kereteket; nagy pusztulást idézett elő a politikai morálban és az egyén erkölcsében; megbontotta a népek egyensúlyát és

elszegényítette-öket; új törekvéseket ébresztett fel. Igen csekély azoknak száma, akik meg vannak elégedve helyzetükkel és az őket körülvevő intézményekkel: a változások, a pacifikus átalakulások megszakítás nélkül követik egymást. Az államok régi intézményeinek állandóan meg kell hajolniuk a pillanat nehézségei előtt és a kormányok vagy meddőségre kárhoztatják magukat, lépten-nyomon engedve az ellentétes áramlatok támadásainak, vagy úgy hatnak vissza, hogy helyzetük a liberalizmus és individualizmus kárára erősödik. Ez az esetek nagy részében életszükségletnek látszik.

Kétségtelenül számolni kell az egyre hatékonyabb nemzetközi étellel, de a népek közötti jogos, hasznos és békés együttműködésen túl terjesztik még itt is, ott is a beszennyezett, zavaros, mindenhol kölcsonzótt, gyökértelen nemzetköziség üres imperialista tanait. És ez üdvös ellenhatásra ingerel.

Mi a mi helyzetünk ennyi tanítás, ennyi érdek és ennyi törekvés között?

Portugália régi szabad ország; összetételében egynemű, homogén; megmozdíthatatlan határokkal, mióta független állammá alakult; békésen viselkedett Európa mozgalmas történetében, de tevékeny volt a tengereken, melyek felé terjeszkedő erejét irányította, új területeket fedezve fel, ezeket benépesítette, gyarmatosította, civilizálta és bekebelezte saját nemzettestébe. Ennek a múltnak vagyunk örökösei és világosan tudva azt, mivel tartozunk Európa békéjének ée az egész világ civilizációjának, csendes nyugalommal hangoztatjuk, hogy a jelenben és jövőben is azok akarunk lenni, amik

a múltban voltunk: szabadok, függetlenek és gyarmatosítók.

Jogunk van itt és az anyaországtól távol területek elfoglalására, hódításra, felfedezésre, gyarmatosító tevékenységre, a portugál patrimoniumra; jogunk van őseink vééréhez, mely az öt világrészt öntözte, a talajhoz, melyet megműveltek, az erdőhöz, melyet újraültettek, kereskedői, pacifikáló és nevelő életművükhöz. Ez a nép akarata, a nemzet lelkiismeretének parancsszava.

Innen származnak a gyarmati törvény alapelvei; ebből táplálkozott Portugália és Anglia évszázados szövetsége; erre támaszkodik a tengerészetünk újjászervezésére, törekvő akarat is, mely sokkal több, mint fegyvernem: az anyaország állandó örökődése a tengerentúli portugál érdekek felett.

Lássuk most belső életünket és alkotmányunk reformját.

Kívánatos, hogy a szerves és minden életműködésre kiterjeszkedő átalakulás eszmei szintézise, mely felé a diktatúrának minden erőfeszítése összpontosul, minél mélyebben belevésődjék azok elméjébe, akik, mint ti is, a nemzet támaszai és izzó lelkű apostolai lesznek. Bizonyosnak kell lennetek afelől, hogy ennek a nagy újjáalkotó tevékenységnek célja egy olyan helyesen felfogott politikai, gazdasági és társadalmi nacionális berendezkedés, melyre a nemzet minden rétege úgy tekint, mint az erős állam megdönthetetlen várára, 8 mely nem játékszere vagy áldozata többé egyes pártoknak, szervezkedéseknek, csoportoknak, osztályoknak, szektáknak és forradalmi áramlatoknak.

Miközben elfogadunk és biztosítunk minden szabadságot minden területein és azokat összhangba hozzuk egymással, a természettel és az állam működésével azon a téren, ahol a közösség élete lefolyik, mindenkinek el kell fogadnia a szilárd és meg nem dönthető tekintély elvét, mint a rend, nyugalom, haladás és általános prosperitás elsődrendű biztosítékát. Ha a nemzeti unió intelligens és hazafias együttműködése által eljutottunk a kormányszak életének megszilárdításához és az állam konszolidációjához, szem előtt tartva és gondosan megőrizve minden jogot és minden törvényes érdeket a társadalomban a civilizáció segítségével, akkor portugállá eléri korszakunk legnagyobb, legtermékenyebb és legboldogabb győzelmét.

A nehézségek, melyeket e mű megalkotásakor el kell hárítani — egyesek nagyon is távoliak, mások korunk kavargásából és helyzetünk különleges voltából származnak — minden bizonnyal nagyok'. Ez azt jelenti, hogy minden jó hazafinak egyesülnie kell a rend és békés tevékenység elvei alapján, hogy ellen tudjanak állni az esetleges támadásoknak.

Tisztek és közkatonák, professzorok és hatóságok, hivatalnokok, a szellem és cselekvés emberei, földművesek, iparosok és gyári munkások, országom földbirtokosai, mezőgazdászai, kereskedői és üzemvezetői — Portugálok! hazánk jólléte és haladása, függetlensége és szabadsága, nagysága és sorsa érdekében egyesüljünk a közös munkában, melyet őseink jelöltek ki számunkra és utódaink fognak áldani.

1931 március 17.

HATODIK FEJEZET.

A hadsereg és a nemzeti forradalom.

A szárazföldi és tengeri hadsereg tisztjei, hogy hálájukat kifejezzék Salazar iránt pénzügyi újjászervező és nemzetmentő munkájáért, elhatározták, hogy a >Torre de Espadat rend nagykeresztjét felajánlják neki s e célból közadakozást kezdeményeztek. A pénzügyminiszter — 1932 május 28-án — felhasználta az átadás ünnepeles alkalmát, hogy a tisztkart felvilágosítsa az új alkotmányterv felől — melyet még ugyanaznap az ország közvéleménye elé terjesztett.

Az utolsó évtizedek erkölcsi és anyagi összeomlása a portugál nemzetet a dekadencia végső határára lökték. A politikában, közigazgatásban, köz- és magángazdaságban ugyanannak a zűrzavarnak állandó látványát szemlélhettük, melynek mintegy természetes következménye lett az állam külső és belső tekintélyének elveszése. Akik, bármi módon, ismerték ennek a lealázó időszak-

nak legkirívóbb tényeit, elmondhatják, mi minden volt hibás, élősködő és csaló szándékú a közigazgatásban, a bankokban, a pénzügyi és a társadalmi életben. Elmondhatjuk, hogy a tisztesség és az igazság eltűnt a portugál életből: a fegyelmetlenség tehát általánossá lett.

Mint minden hasonló időszakban, a népesség zavaros tömege fölött, mely szenved, kínlódik s nem érzi a munka végzetszerűsége következtében csak a közösségi élet gyöngeségeit, ott láthattuk a hanyatlás jellemző két típusát. A rendetlenség haszonélvezőit, kik egyre szélesebbre vonják piszkos ügyeik hálóját, a kizsákmányolást és a kétoldali kiegyezések rendszerét — a másik oldalon pedig azokat, akiket a közélet menete a kétségbeesésből a nemtörődömségbe és a szkepticizmusba taszított. Ezek között volt intellektuális vezetőrétegünk jó része, kik elvesztették hitüket a hazaföltámadásában.

Hasonló körülmények között, mikor a társadalom erői ezéztüllöttek, nagy kérdés, hogy találjuk meg az egészséges ellenakció szükséges alapját.

A hadsereget az utóbbi idők zivataraiiban súlyos csapások érték — háború, forradalmak, reformok — s ma sem az még, amilyenek mindnyájan szeretnénk; de, éppen belső alkotmányánál fogva távol áll a politikától, erős hierarchiának veti alá magát s hozzászólt, hogy derült lélekkel, de határozottan engedelmeskedjék, ezért biztosítéka a közrendnek és a nemzet biztonságának. A disciplina, amint a megszervezett keretekben készen áll a haza dicsősége és nagysága szolgálatára, volt az egyetlen eszköz, mely a legkevesebb zavarral

és legkevésbé veszélyesen volt képes eltávolítani az akadályokat — s megteremteni az új közhatalmat, mely a haza feltámasztásának és üdvének szolgálatára szentelte magát.

És így is lett. Az út, amelyre az új élet minden törekvése irányult, vagyis a rend, az igazság, a békés munka, az anyagi jólét s a portugál közszellem megújításának útja a hadsereg közbelépésével nyílott meg, így sikerült megkímélnie a nemzetet a véres küzdelemtől, a győzedelmeskedő pártok rémuralmától, a legnagyobb felbomlástól és a legnagyobb bajoktól s a megkezdett munkának már kezdeténél nagyobb kiterjedést és erőt adott, mint amekkorát az összes forradalmak sem tudtak megvalósítani. Mint államférfi, abban a meggyőződésben, hogy a hadsereg becsületének ügyét szolgáлом, mindig küzdöttem, hogy a fegyveres erő beavatkozását — abban a pillanatban, mikor a szükséges támaszt adta meg egy műnek, mely nélküle nem lehetett volna megvalósítható, — meg ne kicsinyítsék, meg ne rágalmazzák, le ne törpítsék egy katonai kaland mértékére, vagy egy pártforradalom alacsonyására. Mindig azt vitattam, — az itt-ott felmerülő ellentétes irányzatok ellenére, — hogy május 28. alap gondolata nem akarthatta a portugál kérdéseket egyszerűen a párterőtényezők megváltoztatásával oldani meg s az egyik párt kormányát egy másikéval cserélni fel, — hiszen ez ellenkezne a hadsereg feladataival és tekintélyével, hanem az volt a cél, hogy olyan politikai, közigazgatási, gazdasági és szociális feltételeket teremtsen, melyek alkalmasak arra, hogy igazi

forradalom által biztosítsuk a portugál nemzet újjászületését.

Ebből a szempontból az egyedüli tétel, amelyet igaznak tartok, hogy a hadsereg nem köteles politikával foglalkozni, nem köteles ezt vagy azt a kormányzatot pártolni, de annál inkább szükséges, hogy mindvégig a nemzeti forradalom biztosítéka és garanciája legyen.

*

Vannak néhányan, egyébként jóhiszemű és a diktatúra megújító gondolatával teljesen egyetértő emberek, akik úgy vélekednek, hogy a módszer, amelyet a diktatúra használt, nem volt ol an erélyes, amilyennek kellett volna lennie: hogy néha *erőszakhoz* kellett volna folyamodnia.

Tökéletesen megértem, hogy a bajok beláthatatlansága miatt, az ellenállás látványa és a veszedelmek erős hatása alatt a túlzó-konzervatív és a túlzó-forradalmi politika két pólusa között álló lelkekben elsőnek éledt fel az erőszak gondolata és pedig kettős megjelenési formájában: egyrészt, mint a joggal szembenálló erő, másrészt, mint olyan elvek igénylése, melyek félreismerik másoknak, általában tiszteletben tartott jogát.

De nekem úgy tűnt fel, hogy az erőszak forradalmi módszere ellen szólnak a múlt időről-időre megismétlődő és mindig szerencsétlen kimenetelű kísérletei, a katonai parancsuralom természete és körülményei, a portugál nép beteges szentimentalizmusa, egy zavaros kaland kockázatos volta, most, amikor olyan sok a probléma és olyan nehéz a helyzet s ellene szól a mozgalom igényei

szerint képzett emberek hiánya, akiknek éppen a legfontosabb helyeket kellene betölteniük, főleg pedig erőszak alkalmazása ellen beszél annak a lehetősége, hogy ugyanazokhoz az eredményekhez juthatunk más eszközökkel is, amelyek inkább megfelelnek a mi vérmérsékletünknek és a portugál élet követelményeinek. De egyébként is, az olyan államhatalom, mely az erkölcs és a jog határain belül kíván maradni, nem teheti azt, amit akar, hanem azt, amit tennie kell.

Egy ennyire beteg társadalmi testben nem lehet mélyre vágni komoly veszedelem nélkül; az ilyen romhalmaz közepette a jövő építőinek, legalább is ideiglenesen, fel kell használniuk olyan anyagokat is, amelyeket más körülmények között el kellene vetni.

Portugáliában annyira nem ritka dolog az igazságszolgáltatás és az erőszak összetévesztése, hogy gyakran látni, hogy a nép felzúdul, nem a bűn ellen, hanem a büntetés ellen; és ilyen kis körben, amelynek összetartó erői: a szolidaritás, a kölcsönös függés, kompromisszumok és bűnös szövetezések, egyik küzdő táborból a másikba nyúlnak át, ez a szellem nehézzé és rendkívül súlyossá teszi a tisztító munkát nemcsak a politikában, hanem a közhivatalokban, a gazdasági és társadalmi életben és a legtisztább és a legtiszteletadóbb törvényesség egyszerű végrehajtásában is.

A Diktatúra keményen megbüntette a legnagyobb bűnösöket, egyiket a másik után. Megértem, hogy az egyenes lelkek felháborodnak arra a gondolatra, hogy egy forradalmi erejének teljében levő hatalom éveket használt fel olyan dologra,

amelyet napok alatt megtehetett volna. De éppen az a kérdés, hogy a korlátlan hatalomnak kirobbanó erejű gyakorlása nem tett-e volna lehetetlenné bármilyen természetű újjáépítő munkát?

Gondolkozásomra és tapasztalatomra támaszkodva, valamint azokat a nemzeti törekvéseket véve tekintetbe, amelyek a diktatúrát irányították és ma is fenntartják, szilárdan hiszek abban, hogy az erőszak nélkülözhetetlenül szükséges Portugália újjáépítéséhez; azonban ezt az erőt mérséklettel és óvatossággal kell használni, hogy ezzel a munka folytatása biztosítva legyen és hogy elkerülhessük azokat a bonyodalmakat, melyek az újjáépítést hátráltatnák vagy lehetetlenné tennék. Kényszerítve vagyunk arra, hogy válasszunk az anarchia és egy erős kormány által ránkparancsolt fegyelem között. Mindenkinél szilárdabban hiszem tehát, hogy az Új Államnak erősnek és ellenállásra képesnek kell lennie, mert le kell győznie a forradalmi áramlatokat, mert biztosítania kell a nemzeti egységet, mert összhangba kell hoznia a különféle elemek tevékenységét és mert meg kell kezdenie és meg kell valósítania az igazi forradalmat, mely a mostani nemzedékekben bontakozik ki és amelyet az eljövendő nemzedékek majd folytatnak.

*

A ma bemutatott alkotmánytervezet ebből a békés, de meg nem alkuvó forradalmi gondolatból táplálkozik, e forradalmi gondolatból, melynek be kell hatolnia a portugál élet minden megnyilvánulásába és nem csak társadalmi züllöttségünkről tanúskodó, politikával foglalkozó osztályunkba. Al-

kormánytervezetünk lezárja az individualista szabadelvűség korszakát és azt a kiegyensúlyozott nacionalizmust juttatja érvényre, mely a portugál nemzet hősi sorsából és az igazi társadalomtudományból merít ihletet. Ig ekszik felé íteni, anélkül, hogy elhirtelenkedett lépéseket kockáztatna, azt az Új Államot, mely Portugália~lesz később. Aki az ebben a tervezetben lefektetett elveket magáévá teszi, nem fog számolni semmiféle politikai kombináció lehetőségével, nem törődik pártpolitikai gondolatokkal, sem pedig régi parlamenti politikusokra nem gondol, még ha olyan tiszteletreméltóak is személyükben és még ha olyan nagy szolgálatoakat tettek is; de ugyanígy az új alkotmány híve nem kívánhatja azt sem, hogy erőszak vezette kalandba vigyük bele az országot. Megtántoríthatatlanul és határozottan azt fogja kívánni, hogy Portugáliából erős államot alkossunk, mely képes biztosítékot nyújtani minden polgárnak, az egész nemzetnek, a Kormányfőnek az egész ország által felajánlott vezéri hatalom függetlensége és a Kormányfő által szabadon kinevezett kormány cselekvőképessége tekintetében.

Néhány politikai kísérlet mellett, amelyeket az idő vagy igazol, vagy nem és amelyeket a jövő majd továbbvihet vagy helyettesíthet, az új Politikai Alkotmánytervezet magasztos célokat tűz ki a portugál nemzet elé. Az általa nyújtott jogrendszer korlátokat állít ebben a mai sötét láthatára, válságos világban, »a gondolatnak és a társadalmi életnek mindenféle rendellenességével szemben, mert ezek a rendellenességek a nemzet, az állam és a társadalom alapvető intézményeinek

kárára vannak». Meg vagyok győződve, hogy ki fogja érdemelni a hadsereg támogatását és minden Portugália megújulására vágyó, jó hazafi odaadását.

*

Úgy hallottam, hogy vannak egyesek, akik nincsenek megelégedve a parancsuralommal. Én magam is az elégedetlenek első sorában vagyok. Amikor sorra veszem magamban azokat a nagyszámú és nehéz feladatokat, amelyek még előttünk vannak; amikor arra gondolok, hogy az ország nagyjából szervezetlen és hogy meg kell erősíteni gazdasági helyzetét, felemelni életszínvonalát, a népet magát megfegyvelmezni, feljavítani a közművek és a magánvállalatok termelését, elmélyíteni nemzeti eszménket, erőssé és egészségessé tenni az országot, hogy fel legyen készülve minden elhatározó kényszerű eshetőségre, mely hirtelen merülhet fel és meglephet bennünket; amikor látom a munkaterv terjedelmes voltát és számbaveszem a nehézségeket, az akadályokat és a sokfajta hibát és gyengeséget, amelyek ellen küzdenünk kell és mindenk felett a sok nyomort, igazságtalanságot és erkölcstelenséget — szomorúan veszem észre azt a nagy távolságot, mely teljesítőképességünket és a jó szolgálatra való törekvésünket elválasztja!

De amikor felidézem magamban zilált és romlott közelmúltunk-szomorú képét és összehasonlítom néhány esztendő eredményével, nem kételkedhetem munkánk haladásában és tántoríthatatlan hittel bízom Hazánk újjászületésében. Miközben állandóan küzdöttünk az előző kor gazdasági leromlásával és a világválságnak következményeivel, si-

került kiegyensúlyozni az államháztartást, megszüntetni a külföldi adósságokat, egy milliárddal csökkenteni a belső kölcsön összegét, újjászervezni a Portugál Bankot, megszilárdítani a pénz értékét és az államhitelt, fellendíteni az általános érdekű és helyi jellegű közmunkákat, új életet önteni a közoktatásba, megkezdeni a haditengerészet újjászervezését, előmozdítani a földművelés fejlődését, megvédeni az ipart, szorosabb kapcsolatot létesíteni az anyaország és a portugál gyarmatbirodalom különböző részei között, új munkálatokat indítani az állami adminisztráció minden területén, biztosítani mindenhol a termelés életfeltételeit, a rendet és a nyugalmat. Megállapíthatjuk azt is, hogy az utóbbi időkben több az emelkedettség a közéletben és a sajtóban, hogy a közigazgatás igyekszik kézzelfoghatóbban az ország szolgálatára lenni, hogy a kételkedés átadja lassan a helyét a bizalomnak, hogy egy új gondolkodásmód van kialakulóban, mely egyáltalán nem idegenkedik a tekintélyuralom gondolatától, de megköveteli a hatalomtól azt az őszinteséget és azt az igazságosságot, amelynek híjával voltunk.

Portugál vagyok, egy a sok közül, akinek a körülmények megengedték, hogy minden jó portugált hazafias gondolkozásra szólítson fel ezzel a szózáttal. A történelemnek ez a korszaka az egész emberiségre súlyosan nehezedik. Az államok megínognak a nagy nemzeti és nemzetközi kérdések súlya alatt. Úgy látszik néha, hogy a forradalom, a háború és a rombolás szellemének logikája, vagy rettenetes végzetszerűsége egyre jobban fenyeget azzal, hogy meghiúsítja a tevékeny békevágyat, az

együtműködés szándékát és a jólétre való törekvést. A kétségeknek és veszedelmeknek ebben a tengerében a portugál válság természetesen aggodalomra ad okot. De éppen e nehézségek mélyre-nyúló okai miatt kitartó munkához kell fognunk, erőfeszítéseinket határozottabbá kell tennünk és elhatározásunkat szilárdabbá, hogy sikeresen befejezhessük Portugália társadalmi és politikai újjászervezését.

Utunkat végig kell járnunk és célunkat következetesen meg kell valósítanunk: a május 29-i mozgalom előharcosainak emléke, Hazánk sorsa és a hadsereg becsülete kívánja ezt.

HETEDIK FEJEZET.

A nemzeti forradalommal szembenálló erők.

Ez az eszmejuttatás, melyet Salazar az Államtanács termében olvasott jel 1932 november 23-án a Nemzeti Unió vezetőinek beiktatása alkalmával, néhány nappal azután, hogy mint—pénzügyminiszter átvette a miniszterelnökséget is. Egyesek szemében ügyetlennek tűnt jel a kemény hangnem miatt, amellyel kormánya alátámasztására szükséges politikai erőkről szólt. Majdnem úgy tekintették, mint söngyilkos-kijelentésU, mint ürügyet arra, hogy lemondjon munkája jolytatásáról.

A valóság az, hogy azért fordult ebben az előadásban mindenki ellen, mert mindenki mellett ott akart maradni. A nemzet érdekeit az egyének, a csoportosulások és Osztályok fölé helyezte, mivel közömbös volt az egyéni érdekek ellenhatásával szemben.¹

¹ Ezt a nyilatkozatot Salazar bővebben kifejtette egy portugál újságírónak, Antonio Forrónak adott interjújában, aki ebből kiindulva írta meg «Salazar, Portugália és Vezére» című könyvét.

Portugáliában a világválságnak egy kis részét éljük meg. A nemzetek erkölcsi egysége régóta megszűnt; vége a nyugodt ütemű haladás és a szilárd helyzetű kormányok korszakának, vége a megelégedett, békés és kiegyensúlyozott életnek. Az idő által eltemetett filozófiai elméletek új köntösben újra előtérbe nyomulnak azzal az igénnyel, hogy a legsúlyosabb kérdéseket megoldják; a legváltozatosabb nehézségek közepette az emberek összemorzsolódnak hagyományos igazságaik és ódon tévedéseik között, egyesekben újra kezdenek hinni, mások pedig elvesztik hitelüket. A gazdasági élet átalakulásai új kérdéseket és nehézségeket támasztanak párhuzamosan társadalmi téren is: ezek az átalakulások és ezek a különböző világnézetek párhuzamos megféleléseket vagy kifejezésüket keresik a politikában is és az államok szervezetében. Tegnap még elismert és kedvelt intézmények szemünk előtt omlanak össze; mások — új, kielégítetlen szükségletek, meghatározhatatlan, önmagukat kifejezni igyekvő törekvések nyomása alatt, — csak nehezen, bizonytalanul és kihagyásokkal működnek.

Mint ahogyan mindig megtörténik a történelemnek ilyen fordulópontjain, egyesek az újság varázsa alatt elfeledkezve földünk ősi történetéről, amelyben annyi kísérletről történik megemlékezés, megtagadnak a múlttól és a jelentől minden értéket és teljesen új világot akarnak felépíteni, mely valójában csak nagylelkű szándékoknak, gyerekes tapasztalatlanságnak és egy még majdnem állati színvonalon élő emberiség elmaradt érzelmei-

nek lenne a keveréke; mások pedig, akik belezsibadtak a készenkapott helyzetekbe, eszmékbe és »az ő korszakuk« előítéleteibe, nem látnak mást, mint tévedéseket, bűnöket és csapásokat mindabban, amit a jövő hordoz méhében és makacsul állnak ellen minden újításnak vagy újjárendezésnek, mert azok az eszmék és intézmények, melyeknek emelkedésüket köszönhetik és amelyekben éltek, az örök igazságok szépségével és erényével tündökölnek előttük.

Márpedig a feladat, amelyet a körülmények elénk szabtak, éppen abban áll, hogy megállapítsuk e két irányzatnak érintkezési pontját, hogy egyrészt kellő megfontoltsággal igyekezzünk megmenteni a múltból az emberiség felsőbbrendű igazságait és évszázados tapasztalatának végleges eredményeit és másrészt, hogy merészen kiválasszuk a jövő ígéreteiből azt, amit az új idők természete és szükségletei ránk kényszerítenek és azt, amit — miért is ne? — csak a divat.

Valószínű, hogy néhány évtizeden belül az emberiség új-formulát talál politikai és társadalmi egyensúlyának biztosítására; de az átvezető út, amelyet követnie kell, hogy odáig eljusson, vagy telve lesz sötét nyomorral és megrázkódtatásokkal, vagy pedig a fegyelmezett munka, kétségtelenül rögzös, de biztonságos útja lesz.

Ennek a jövőnek nagy része a mi kezünk között van. Hogyan nézünk mi, mai portugálok, ennek a jövőnek elébe, hogyan fogjuk azt előkészíteni és megalkotni?

Akik megalapították a Nemzeti Uniót, az ország politikai, gazdasági és társadalmi megreformálására akartak vállalkozni; így gondolták megoldani a súlyosabb kérdéseket és szembeszállni a legnagyobb nehézségekkel. Nem akarták tervüket egyszerre végrehajtani, vagy az erőszak eszközeéhez nyúlni, elzárkózva magától a Nemzettől, hanem vele szorosan együttműködve, az *Új Állam* gépezete közvetítésével, mihelyt ez megkapta volna alkotmányát és jelentős nemzeti jellegű, polgári erőkre támaszkodna. Nem a *tökéletesség*, hanem a *lényeg* és a *lehetőség* szerényebb és kézzelfoghatóbb gondolata által vezetve, lefektették a Nemzeti Unió alapjait, közös és elég tág munkateret teremtve ezáltal minden jószándékú portugálnak; a politikai és vallási különbség mellékes körülmény, fontos az, hogy mindenki elfogadja az érvényben lévő intézményeket és készen nyilatkozzék megvédeni a nemzeti újjáépítés nagy elveit.

A pártrendszer által rossz irányba terelődött portugál politikai élet különböző köreiből nem alkottak mindig pontos fogalmat arról, hogy tulajdonképpen mit akarunk, hogy mit képviselnek vagy jelenthetnek szándékaink a jövő államának szervezésében és abban az átmeneti korszakban, amelyben élünk. Ez a körülmény kényszerít bennünket néhány kérdésnek bizonyos mértékig aprólékos vizsgálatára, melyeket kívülünk vagy saját létünkön kívül álló körülmények adnak fel a Portugáliában most működő politikai erőknek.

I.

A monarchisták.

A monarchista gondolatnak még elég nagy erők állnak rendelkezésre az országban. Tekintélyét a hagyományból és a köztársasági államberendezés tökéletlenségéből veszi és hatását az a tény magyarázza meg, hogy egy lényegében konzervatív országban a monarchista mozgalom majdnem minden áramlata hamisítatlan konzervatív erőt képvisel: minden demagógia ellen fellépő mozgalomnak és küzdelemnek számítania kellett a királypártiak együttműködésére vagy egyenesen monarchistákra támaszkodott. Egy kevés szentimentalizmus, egyéni természetű odaadás, a nehézkesség, értelmi jellegű meggyőződések és a portugál helyzet megmagyarázza Manuel király pártluveinek számát, értékét, sőt bizonyos mértékig harcképtelenségét.

Az 1910-ben trónjavesztett Teirály londoni száműzetése alatt inkább ügy élt, naint egy portugál grand, semmint egy uralkodó. Sokat szenvedett, sokat tanult, sokat szemlélődött. Legyőzte saját magát; hazafiúi érzelmét és Portugália iránt való szeretetét végtelenül elmélyítve, ellenállt egy meg nem érdemelt fájdalom mindig elképzelhető sugalmazásainak; nagy műveltségével jogot szerzett arra, hogy az értelmiség magas köreiben befogadják; szellemét megtöltötte megfigyelésekkel és dolgokon és tényeken alapuló ismeretekkel, mert olyan tényekkel ismerkedhetett meg, melyeket csak az ő helyzetében lehetett megismerni és amelyek sokszor mások, mint azok, amelyeket mi látunk; a

házi és társadalmi erények gyakorlásával példát adott mindenkinek. De ime, mikor a teljes embernek, jó uralkodónak és a hű portugálnak ez a mintaképe a tökéletességig fejlődött, amikor korának, értelmének, műveltségének és erkölcsi erejének legnagyobb gazdagságát elérte, mikor végre maga is úgy láthatta, hogy teljesen felkészült a királyi teendők elvégzésére, a halál elragadta anélkül, hogy örököst vagy utódot hagyott volna maga után.

Bármennyire is igyekszünk belelátni azokba a titkokba, melyek az emberiség sorsát intézik, ez annyira képtelennek látszik, hogy előtte megsemmisül az emberi értelem. Legalább is bántólag hat ránk, hogy ezt az egyéni tragédiát nem ellensúlyozta Portugália függetlensége, megerősödése és nagysága, amit maga a király szeretett volna a legjobban. Azt kell mondanom, hogy minden szomorúságnál nagyobb e halál céltalanságának és liaszontalanságának a szomorúsága. Kétségtelenül súlyos kérdések előtt állnak a portugál monarchisták.

Tudom, mit érnek és milyen áldozatokba kerülnek az őszinte meggyőzések és feltétlenül tiszteletben tartom őket: nem lehet kényszeríteni az értelmet, hogy ne ott lássa az igazságot, ahol éppen látja. De az eszméknek nincs mindig teremtő, megvalósító erejük, vagy gyakorlati hasznuk; gyakran a cselekvés számára halottak és nem szabad az embereket hullák között hagyni. Vegyük tekintetbe egy kissé a következő megfontolásokat.

Néhány kivételt nem tekintve, az európai királyságok közül a legszilárdabbak és a legbiztosabbak északon csoportosulnak, ahol általános a

meggyőződés, hogy a királyság, mint államforma, magában hord minden fejlődéslehetőséget és hogy a királyság védelme alatt végre lehet hajtani a legmélyebb gazdasági és társadalmi újításokat. A mai idők hatása alatt ezek a monarchiák majdnem dinasztikus köztársaságokká alakultak át. Dél felé, Európa közepén és keleten — mégha azt a néhány politikai átalakulást is számbavesszük, amelyek külső nyomásra mentek végbe — az a meggyőződés alakult ki a társadalmak legnépesebb osztályai-ban, hogy bizonyos társadalmi jellegű követelések könnyebben kielégíthetők köztársasági államformában, mint királyságban és hogy az előbb említett kormányforma több haladási lehetőséget biztosít, mint az utóbbi. Semmiféle eléggé erős eszmeáramlat nem áll szemben ezzel a gondolattal, a köztársasági államforma lényegével járó felsőbbrendűség gondolatával és specifikus előnyeinek misztikumával, mely mélyen beágyazódott sokak tudatába: az új, művelt nemzedékben inkább bizonyos közömbös-ség figyelhető meg ez iránt a kérdés iránt és sok más, a kormányformával kapcsolatos kérdés iránt, amelyek pedig ma az intellektuális és politikai érdeklődés előterében állnak. Ha ez a közömbös-ség, amelyről az előbb szóltunk, megmarad továbbra, akkor a monarchista gondolat elveszti cselekvő-képességét, ki tudja, mennyi időre. Ehhez csak az kell, hogy a köztársaságok biztosítsák a rendet a forradalmi mozgalmakkal szemben, vagyis hogy a népek biztonságban érezzék magukat a köztársasági államformában. A portugál diktatúra által végrehajtott kísérlet valószínűleg világosan bebizonyítja sokak előtt, hogy nem annyira a külső formák a

döntő fontosságúak, mint inkább a hatalomnak és a közkormányzatnak alapvető felfogása bizonyos dolgokról, valamint az államhatalom megszervezésének módja.

Ilyen nagyfontosságú kérdések előtt, melyek az egész latin és keresztény kultúrát érintik, ebben világban, mely szinte a szemünk előtt alakul át és indul az ismeretlen jövő felé — és mivel az utolsó király sírját már úgysis lezártuk és kegyelettel őrizzük hazánk földjén, nem jött-e még el annak az ideje, hogy a dolgok és eszmék sorrendjét revideáljuk? Nem foglaljuk-e el azt az álláspontot, mely több erőt és értéket ad az embereknek a hazafias cselekvésre és amely jobban elősegíti a súlyos nemzeti kérdések békés megoldását?

II.

A katolikusok.

Én, személy szerint, bizonyos mértékig felelős vagyok a portugál katolikusok szervezkedésének mai formájáért. 1922-ben úgy láttam, hogy a katolikus Egyház és a Köztársaság között felmerülő kérdések egyszerűbbé válnának és vesztenének ld-élezettségükből, ha a rendszer kérdését sikerülne eltávolítani a vitákból. Ezért vált szükségessé a monarchisták kiválása, valamint a Katolikus Centrum megszervezése, amelybe azok a katolikusok tömörültek, akik nem nyilatkoztak a kormányformára vonatkozólag és így hajlandóknak mutatkoztak elfogadni a rendszert *hátsógondolat nélkül*,

ami különben a Főpásztor kifejezett kívánsága volt.

Nem mondom azt, hogy az eredmények nem hagytak volna hátra kívánni valót; de mondhatom azt, hogy más megoldás esetén az eredmények még jelentéktelenebbek lettek volna. Sokak jó szándéka egyrészt a szélsőséges politikusok és párthíveik mfi-veletlenségébe és jakobinizmusába ütközött, másrészt pedig az úgynevezett konzervatív pártok gyávaságába. Tény az, hogy minden pillanatban — és némi valóságszínűzettel — állíthatták, hogy a portugál köztársaság lényegében katolikusellenes és hogy semlegessége csak hazugság; ez pedig súlyos ítélet a Köztársaságra és az Egyházra nézve is egy olyan országban, melynek népe és hagyománya katolikus.

A kormány elfogultsága mély sebeket ejtett a nemzet lelkén és az a rokonszenv, amellyel mindenütt fogadták Pimenta de Castro, Sidonio Pais és a Nemzeti Diktatúra fellépését, a kormány eme szektarizmusában találja meg nagyrészt a magyarázatát.

A Katolikus Centrumnak nevezett szövetség, mely politikai téren működő katolikusoknak független szervezete, ártalmasnak mutatkozott a Diktatúra működésére nézve. A Diktatúrának magasabbrendű politikájával feleslegessé kell tenni a Katolikus Centrumot; ugyanakkor a Centrumnak hatalmas szervezetté való átalakítása — melynek szociális működés lenne a feladata — csak előnyére válhat az országnak.

Megfigyeltem, hogy mennyire káros a vallásos élet kifejlődésére és tisztaságára, ha vallásos

ügyekbe politika keveredik, ha összetévesztik a szellemi érdekeket az anyagiakkal, vagy az Egyházat valamilyen szervezet érdekével, amely politikai téren is működve azt a látszatot keltheti, mintha egy párt lenne, mely esetleg politikai uralomra törekszik. Különösen egy oly országban, mint a mienk, amelynek katolikus tradíciói nagyon régiek, de amelynek a vallásossága nem nagyon felvilágosult és meglehetősen szűk látókörű a politikai küzdelmekben, az Egyháznak tisztán politikai működése csak a saját helyzetét teszi súlyossá és olyan nagyfokú bizalmatlanságot vált ki, mely beláthatatlan kárára van tisztán szellemi tevékenységének.

Azt kell hinnünk, hogy mindezt az Egyház is érzi, és hogy csak számára létfontosságú okokból követ néha hitével ellenkező és a köznyugalmat veszélyeztető irányt. Az Egyház politikailag nyugtalanító álláspontját az magyarázza meg, hogy az államok megtagadják az Egyház szabadságát, ami pedig alapvető feltétele fennmaradásának; hogy *pozitív* vallástalanság rejtőzködik a hivatalos semlegesség mögött és végül, hogy a kormányzatban minden morális korlátozást megszüntettek. Ha ezek az okok megmaradnak, minden arra való erőfeszítés hiábavaló lesz, hogy az Egyház bántó, de alapjában véve jogos ellenállását megszüntessük és kárba fog veszni minden törekvés arra, hogy kiküszöböljünk a politika területéről egy szervezetet, mely minden jóakarata ellenére is zavaró erő lehet.

Természetes, hogy Portugália társadalmi körülményei a Szentszékkal szemben az elkülönülés politikáját kényszerítik ránk a »Keleti Portugál

Patronázs«-zal (Patronage Portugais de l'Orient) kapcsolatban, anélkül azonban, hogy ez az elkülönülés a diplomáciai kapcsolatokra és a Concor dátumra vonatkoznék. A máig kialakult körülmények és helyzetek nem engedik meg, hogy több kárpótlást nyújtsunk, mint amennyit eddig nyújtottunk; de a kapcsolatok visszaállítását, melyet Sardonio Pais elnök valósított meg, mint logikus következményne, az Egyház részéről az elkülönülési politika formális elfogadásának kellett volna követnie, mégha ezt az elkülönülési politikát 1911-ben erőszakkal kényszerítették is rá.

Ha egyszer eltávolítottuk utunkból ezt a súlyos és nyugtalanító kérdést, akkor a Katolikus Centrumnak nem lesz többé oka arra, hogy fennmaradjon és természetesnek fog feltűnni, hogy működése teljesen a szociális tevékenység felé fordul, mely annyira el van hanyagolva és annyira szükséges ebben az országban. De, mint ahogy semmiféle kérdésben, ebben sem akarok doktrínát alkotni vagy tanácsokat adni. Megelégszem annyival, hogy megmondjam, mit gondolok.

III.

A régi pártok.

A diktatúra a nemzet belső zavarai ellen lépett fel. Ennek a belső zavarnak egyik eleme volt a parlamentarizmus és a fékevesztett pártélet; a mi demokratikus berendezkedésünk minden kétséget kizáróan egész egyszerűen siralmas volt. Ennek oka vagy a parlamentáris rendszer, vagy en-

nek kiszolgálói voltak: ha az utóbbiakat próbáljuk mentetetni, akkor az előbbi fog annál bűnösebb színben feltűnni; a felelősség elég nagy ahhoz, hogy mindenkinek jusson belőle, aki részt vett a drámában.

A parlamentáris demokrácia pere megindult; válsága világszerte megfigyelhető; egyesek még azt tételezik fel, hogy ez a válság rövid lejáratú és olyan nehézségek idézték elő, amelyek szintén átmenetiek, pillanatnyiak, mások azt hiszik, hogy a parlamentáris demokrácia ideje végleg lejárt.

A Nemzeti Diktatúra, mint sok tekintetben egy nagyarányú politikai újjáépítés előfutára felszlatta a pártolóit; mindazonáltal el lehet mondani, hogy a nemzet legnagyobb politikai ereje bennük volt. Bizonyos közéletti férfiaknak elét: alkalmazkodási képessége volt ahhoz, hogy felajánlják együttműködésüket a Diktatúrának; sokak félrevonultak, arra gondolva, hogy a sors kereke ismét felszínre fogja őket hozni, vagy hogy egy esetleges megegyezés a hatalmon lévőkkel ismét részt ad nekik a politikában; ismét mások, nyíltan vagy rejtőzködve, az összeesküvések és a lázadások útját követték, de a hadsereg sorban tehetlenné tette őket. A felelőség azokért a károkért és szerencsétlenségekért, amelyeket a forradalmi mozgalmak okoztak, ismét a nemzet összeomlását előidézett pártokra hárult, noha nem vettek hivatalosan részt bennük: kiderült, hogy sokan tagjaik közül a béke, a rend és nemzeti érdekek ellen dolgoztak és hogy, sajnos, néhányan összekötéseiknél fogva még hazánk függetlenségét is veszélyeztették.

Noha meg vagyunk győződve, hogy nagyon súlyos bünt követtek el, azt kívánjuk, hogy ezek az emberek békés polgárok szabad életét élhessék és hogy felforgató tevékenységük helyett hasznos munkába foghassanak; de senki sem kívánhatja, hogy ez biztonságunk kárára történjék, mert a mi biztonságunk egyszersmint a portugál polgárok biztonsága, nyugalma, munkája és java; újjáépítő munkánk jövőjét nem áldozhatjuk fel jó lelkiismerettel a hivatásos forradalmárok szabadságáért, érdekeiért, sőt még életéért sem.

Portugáliában sok mindent feláldoztunk egy olyan humanitárizmus kedvéért, mely könnyen megfélemedezik az ártatlan tömegnek járó igazságról, a nagytömeget mindig feláldozták azok örületének, akiket ez a humanitárizmus felmentett. Büntetéseket elengedhetünk, de a bűnöket nem felelthetjük el és bűnösök lennénk mi magunk, ha nem látnok be, hogy nagyobb éberség, szilárdabb magatartás és szigorúbb megtorlás lesz szükséges, ha bizonyos dolgok megismétlődnének. De térjünk vissza azokra az emberekre, akik politikai szempontból felkelthetik érdeklődésünket.

Mind a liberális monarchiában, mind a parlamentáris demokráciában a politikai erők újjászervezése mindig úgy történik, hogy majd a meglevő pártokat darabolják fel, majd összeolvasztják őket, néha, hogy több legyen belőlük, néha, hogy kevesebb, néha, hogy ugyanannyi, mint azelőtt, de más nevek alatt. A tárgyalásoknak, megbeszéléseknek, egyéni vagy közös megegyezéseknek szokása olyan feltétlen szabályokat hozott létre a politikai életben, hogy egyesek meglepetten és tájékozódó

képességüket elveszítve álltak az előtt a tény előtt, hogy nem álltunk össze sem a rokonszenvezőkkel, sem pedig az ellenfelekkel. Ez utóbbiak, régi szokásokat követve, még azt a naivságot is elköveték, hogy egy időben megfogalmazták azokat a feltételeket, amelyek mellett hajlandók lettek volna nekünk megengedni, hogy éljünk. Itt valami félreértés van, amelyet szeretnénk eltüntetni.

Doktrínánk van és bizonyos erőt képviselünk. Mivel erőnk van, jogunk van a kormányzásra: ezzel bízott meg bennünket egy győzedelmes forradalom, melynek ellenzéke nincs, és amelyet az ország elfogadott; mint egy doktrínának hívei, kötelességünk, hogy megalkuvás nélkül védjük meg és valószínűsítjük meg azokat az elveket, amelyeken doktrínánk nyugszik. Ilyen körülmények között nem lehet helye semmiféle megegyezésnek, átmenetnek, sem engedménynek. Azok, akik elfogadják munkatervünket, hazafiasán cselekszenek, ha nyíltan megváltják ezt az álláspontjukat és mellettünk dolgoznak; azok pedig, akik nem értenek velünk egyet, szinte őszintén és méltóságteljesen viselkedhetnek, ha bevallják eltérő nézeteiket, amit különben szabadon meg is tehetnek; de ami tényleges politikai tevékenységüket illeti, igyekezni fogunk a lehető legkíméletesebben elhárítani őket az utunkból, hogy ne zavarjanak bennünket túlságosan. Azon dolgozunk a legnagyobb jóhiszeműséggel, hogy megvalósítsuk a nemzet megmentésére vonatkozó terveinket; tudjuk, hogy ez a munka a legszélesebbkörű együttműködést és ka lehet, az összes nemzeti erők felhasználását kívánja, nem engedhetjük a meddő

agitációtól, az étvágyak és a szenvedélyek zajától tenni függővé művünk sikerét.

A régi pártok egyes emberei azt hiszik, hogy bizonyos fegyelem köti őket: azt kell mondanom, hogy ez a fegyelem a portugál politika mai helyzetében már nem jelent semmi. Nem tudják, hogy vajjon a Diktatúrát kell-e támogatniok, hogy vajjon csatlakozniok kell-e a Nemzeti Unióhoz: pedig nem a mi dolgunk, hogy erre a kérdésre feleletet adjunk. A Nemzeti Uniónak nem az a célja, hogy mintegy mértéke legyen az emberek élelmességének és hazaszeretetének. Mindenki maga tudja a legjobban, hogy nyugodt-e vagy sem a lelkiismerete, hogy egészen és őszintén csatlakozik-e a program minden pontjához, hogy cselekedetei megfelelnek-e vagy sem érzelmeinek és meggyőződésének. A köztudat, ebben a különös esetben, néha fényesen egészíti ki ítéleteink hiányosságát.

IV.

Munkásszervezetelt.

Portugália nagy munkástömegei nincsenek szervezetbe tömörítve; egy kis töredékük, melyet intellektüelek vezetnek, a szocialista párthoz tartozik; egy másik nagyon kisszámú csoport a forradalmi szindikalizmus, az anarchistapárt és a kommunizmus között oszlik meg. Vannak ezek közt, nagyon kevés szabad pályán működő egyén mellett, előmunkások, akik nem mindig igazi munkások.

A szocialista párt külsejét és cselekvésmódját

tekintve olyan, mint a többi köztársasági párt. A most tervezett állam keretein belül nincsen számára hely, mint ahogyan más párt számára sem; úgy látszik, hogy a munkások új gondolkodásmódjában sem találhatja meg azokat a feltételeket, melyek szükségesek fennmaradásához.

Ha csak valamely, az eszmékben és módszerekben végbemenő mély átalakulás nem következik be, feltételezem, hogy a szocializmus oly erő, mely pusztulásra van ítélve.

A többi forradalmi jellegű munkásszervezetben ma bolsevista ideológia uralkodik és idegen elemek végzik bennük a szervezési munkát. Az *osztályharcban* mindnyájan *szociális forradalom felé hajolnak*; ez nagyon összetett fogalom, mely nem csak azt a gazdasági és társadalmi átalakulást jelenti, amelyet régen a munkástömegek kívántak, hanem minden rendnek teljes szétrombolását és egy gyökerében új társadalmi rendnek a megvalósítását, melyből hiányzik a haza, a család, a magántulajdon és az erkölcs gondolata. (Ezeket a szavakat általánosan elfogadott jelentésükben használjuk.)

Semmi sem ellenkezik jobban a diktatúra irányelveivel és az Új Állam elveivel, mint ez az álláspont; úgy tekintjük ezt az ideológiát, mint olyant, amely ellenkezik a nemzettel és érdekeivel, és ennek következtében a munkások érdekeivel is. Hogy minden félreértést elkerüljünk, nyíltan körülhatároljuk előttük álláspontunkat. Mivel senki számára nem szándékozunk kiváltságokat biztosítani, nem engedhetjük meg, hogy a munkásosztály kiváltságos osztály legyen; nincsen szükségünk arra

sem, hogy állandóan tömjénezzük azért, hogy támogassa politikánkat; nem izgatjuk fel senki ellen sem, nem szítjuk a széthúzás tüzét csak azért, hogy azután sortűz elé állítsuk túlzásai miatt. Te-kintélyuralom alatt élünk, csak azt kívánjuk, hogy munkája fegyelmezett, becsületes legyen, és hogy tudatában legyen a köz érdekének; az állam gondoskodni fog arról, hogy munkáját mások munkájával összhangba hozza és hogy helyet biztosítson neki a nemzetgazdaság egészében.

Ugyanazzal a gondossággal, amellyel egyéb sürgős kérdéseket igyekeztünk megoldani, ugyanazzal a makacs kitarással, amellyel más, eddig megoldhatatlanoknak tekintett feladatokat próbáltunk rendezni, foglalkozni fogunk a munkás munkájával, lakásával, higiéniájával, egészségével, rokantságával, munkabérével, szervezésével, védelmével, társadalmi emelkedésével, *méltóságával*; meg fogjuk javítani helyzetét, — rosszul fejezem ki magamat, — át fogjuk alakítani helyzetét a gazdasági életben és az államban. A már említett megszorításokkal, és hozzá téve azt, hogy a saját javuk érdekében nem haladhatunk túlságosan gyorsan, mondhatom azt, hogy készek vagyunk a legszélesebbkörű reformokra gazdasági és társadalmi téren; csak azokról a reformokról nem akarunk tudni, melyek nem ismerik el az értékek és érdekek hierarchiájának elvét, és azt, hogy ezeket tökéletes összhangba kell hozni a nemzeti egységen belül.

*

A Nemzeti Diktatúrát uralomra juttatva, a hadsereg nagy munkára vállalkozott, ő kényszer-

rítette az országra, és most megvédi, fenntartja, őrzi éjjel és nappal, és időről időre tudni a tarja, mennyire haladt előre. Még nem érkezett el annak az ideje, hogy ezt megmondjuk neki; csak azt állítom, hogy az a nemzeti újjáépítési munka, amelyre törekszik, az értelem munkája: a szükségletek meglátásához, a kérdések tanulmányozásához, a megoldások megtalálásához és az alkalmas pillanatok észrevételéhez feltétlenül biztos érzék szükséges; de ez nem csak az értelemnek a munkája: az erős akarat, a kitartó erőfeszítés, a jól kialakított jellem, a belső tűz, mely megsokszorozza az erőt és amely megadja a feltétlen meggyőződést a győzelem kivívásában, egyszóval a hit — szintén szükséges. Ezért nem lesz a gyengéknek, egyezkedőknek és gyáváknak söha helyük a~2' első sörökban, hanem csak az erőseknek, önzetleneknek és azoknak, akiknek a lelkében megvan azoknak a felsőbbrendű erényeknek a csirája, melyek a hősöket és a szenteket jellemzik. Mindazoknak, akik a mi táborunkba tartoznak, vagy oda akarnak tartozni, világosan, emelt hangon megmondjuk, az újjáépítendő ország nevében, hogy a Diktatúra haderejétöl *fegyelmet, egyöntetűséget és eszmei tisztaságot követelünk.*

Nem tartoznak hozzánk azok, akik jobban szeretik az engedelmességnél saját cselekvési szabadságukat, sem azok, akik felsőbb érdekek által kívánt irányelvek fölé helyezik saját, bármennyire is ragyogó értelmi képességeik sugalmazásait, vagy bármennyire nemes akaratuk ösztönzéseit. Nem tartoznak közénk azok, akik csatlakozásukból valamilyen hasznot akarnak húzni, akik önzetlen harc he-

lyett előnyöket keresnek nálunk, akik nem érznek magukban sem odaadást arra, hogy harcoljanak a hazáért, sem készséget arra, hogy feláldozzák magukat a köz javára.

Most is, mint már olyan sokszor megtörtént, sokan azt fogják hinni, hogy már minden elveszett, mert a dolgok különböznek attól a képzeletbeli képtől, amelyet előre megcsináltak magukban, vagy azoktól a céloktól, amelyeket maguk elé tűztek; mások, sokkal többen, látván, hogy a portugál politika láthatára világosodni kezd, ki fognak lépni elvonultságukból, közönyükből, sőt ellenséges magatartásukból, amelyben megmerevedtek, hogy felajánlják közreműködésüket, amelyet várunk tőlük, arra a hazafias munkára, melyet a Nemzeti Diktatúra végez. Remélem, meg vagyok róla győződve, hogy édes hazánk fiai mindnyájan akarják, hogy országuk boldoguljon.

1932 november 23.

NYOLCADIK FEJEZET.

Az új alkotmány közgazdasági elvei.

Ezek a kijelentések kiegészítik az 1932 június 30-i beszédet. 1933 március 16-án hangzottak el a Nemzeti Unió székházában és a rádió is közvetítette Porto városába, melynek a szónok különösképpen szánta őket. Ebben a két megnyilatkozásban meg lehet találni a salazari gondolat és doktrína lényegét.

I.

A közgazdasági gondolat válsága.

A dollár katasztrófája tegnap történt, alig egy éve ment végbe a font katasztrófája és talán holnap fog bekövetkezni ama pénznemek összeomlása, melyek ma még szilárdan állnak.¹ Ezek a tények már magukban is jelentősek lennének az egész évszázad

¹ Érdekes összehasonlítani ezeket az 1933-ban írt szakakat azzal, amit 1936 szeptemberében a beteg pénznemek sorakoznának neveztek.

tartamára, ha nagyobb erejű események, melyek rövid időközökben követték egymást, nem tompították volna el érzékenységünket. Megadatott nekünk, hogy végignézzük korunk leggőgösebb gazdasági vállalkozásainak egymást követő bukását; a hatalmas kartelek politikáját, az óriási trösztökét, a magas munkabérekét, a túltermelését, a széleskörű állami beruházásokét, a túlméretezett fogyasztásra alapított közgazdaságét, az exkluzivista nacionalizmusét, a semmit sem termelő rendőr-államok politikáját és végül termelő állam politikáját, mely mindent akart termelni. Minden éghajlat alatt és minden világtájon a legellentétebb intézkedések és irányzatok kivétel nélkül csak összeomlásra vezettek; egy példátlan pusztulás romjai halmozódnak fel ma az államok pénzügyei, a hitel, a tőkék, a magántulajdon, a munkabérek és a munka világa fölött. Mintha sohasem érte volna a világot annyi szerencsétlenség és nyomorúság, és még azok sem tudnák kikerülni a válságot, akik azt hitték, hogy hatalmas birtokaikkal és gazdagságuk aranyhegyeivel bátran szembeszállhatnak a világgal. A közgazdasági és társadalmi helyzet már nem is lehetne zavarosabb és sötétebb.

& éppen ebben a pillanatban, amikor még senki sem látja azt a fényt, mely meg fogja majd világítani az új idöket, most akarja a kormány felvázolni egy alkotmánytervezetben az új épület nagy vonalait? Sok ember ezt merésznek fogja ítélni, egyesek pedig legalább is korainak. Nos hát én, aki a kollektív örületek óráiban jobban félek az orvoslásmódotól, mint a bajoktól, azt állítom, hogy éppen kedvező alkalom előtt állunk, hogy

ennek a kis portugál háznak — melynek érdekei nem foglalkoztatnak mást, mint csak minket — meghatározzuk kormányzatának nagy irányvonalait, közgazdasági berendezésének alapvető elveit, hogy úgy mondjuk, tevékenységének és munkájának szellemét.

A mostani válság legmélyebb pontján éppúgy át fogunk vergődni, mint ahogy más válságokon átmentünk, amelyekről pedig azt hitték, hogy a világ nem tud megállni bennük. De mások a szimptómák, melyek tényleg könnyen eltűnhetnek, és ismét más a mélyenfekvő betegség, mely tönkreteszi a közgazdasági és társadalmi életet, mely megsokszorozza a válságokat és egyre hevesebbekké és pusztítóbakká teszi őket, mely állandó beteges állapotot idéz elő és veszélyeztet mindazt, amit az emberiség több százados munkával felhalmozott a civilizáció gyümölcseiként. A modern társadalmakban a valóságban mélyebben fekvő válság van, mint a pénz, az árfolyamok, a hitelek, az árak és az államháztartások krízise, súlyosabb ez a válság, mert ez a többi válságnak előidézője — ez a közgazdasági gondolatnak a válsága, mondhatnánk, a közgazdasági élet alkotó elveinek a kérdésessé lett volta.

Eltorzítottuk a jólét fogalmát, elszakítottuk céljától, amely nem jelent más, mint hogy fenntartjuk vele méltón az emberi életet, független kategóriát csináltunk belőle, melynek semmi köze sincs a közös érdekhez, sem az erkölcshöz, és fel-tételeztük, hogy az egyének, az államok vagy a nemzetek célja az lehet, hogy felhalmozzuk a javakat társadalmi haszon nélkül, nem törődve meg-

szerzésük és felhasználásuk módjában az igazságosság szabályaival.

Eltorzítottuk a munka fogalmát és elfelejtettük a munkás személyiségét, emberi méltóságát; értéket csak annyit láttunk benne, mint amennyi egy termelő gépezetben is megvan, megmértük energiáját és még csak nem is emlékeztünk arra, hogy a munkás a család egyik eleme és hogy az élet nemcsak benne van, hanem feleségében, gyermekeiben és otthonában is.

Ami az utóbbit illeti, még tovább is mentünk: bomlasztottunk, munkába hívtuk az asszonyt és a gyermekeket, mert ők is termelőértéket képviselnek, ugyan kisebbet, de olcsóbbat is — a gyakorlatban szétromboltuk a családot szétkülönült egységekre, egymástól független elemekre, melyek minden kapcsolatot, minden szeretetet és minden közös életet nélkülöznek. Egy csapásra szétdaraboltuk a család egységét, és a női munkaerő bevezetésével növelve a konkurrenciát a munkások között, nem adtuk meg neki azt a munkabért, mely megfelelne egy jó háziasszony termelőképességének és egy példás családanya társadalmi hasznának.

Kiszakítottuk a munkást foglalkozásának természetes keretéből; a szövetkezések kötelékeitől megszabadulva, egyedül maradt, a szervezet fegyelme megszűnván, szabad lett, de gyenge. Azután megengedtük neki, hogy más szervezetbe tömörüljön és ezt meg is tette, de csak a reakció kedvéért; nem azért, hogy szolidaritást vállaljon, nem mintha tudatában lett volna annak, hogy a jólét előteremtésére össze kell hangolni minden

elemet, hanem mert össze akart fogni valaki vagy valami ellen: az állam ellen, mely a rendnek a záloga; a munkaadók ellen, akiket úgy tekintett, mint egy ellenséges osztály képviselőit; sőt más munkások ellen is, máshol elkövetett erőszakos cselekmények hatása alatt, vagy bizonyos más munkásokkal szemben magára vállalt kötelezettségek miatt, melyeket noha sokszor csak egy csoport vitt át a gyakorlatba, felborítják az egyensúlyt a termelés más ágaiban, gyakran maguknak a munkásoknak a kárára. Sem értelmi vagy erkölcsi emelkedettség, sem technikai újítások, sem előrelátó intézmények, sem társas szellőn — semmi más, csak gyűlölet, pusztító gyűlölet.

A nemzetgazdaság megszervezése dolgában eleinte, akarva vagy nem akarva, a feltétlen passzivitás és közömbösség felé tereltük az államot, később pedig a mindenre kiterjedő irányítás politikájához folyamodtunk, szabályoztuk a javak termelését, szétosztását és felhasználását. Ennek az irányításnak következtében az állam mindig és mindenhol, ahol irányítják a gazdasági életet, megbénította a kezdeményezőerőt, túlterhelte magát hivatalnokokkal, mértéktelenül felemelte a kiadások és az adók összegét, a magánvagyonok hatalmas mennyiségét elpazarolta, korlátozta az egyéni szabadságot és így magára a nemzetre rótt nehéz és elviselhetetlen terhet. Azok, akiket téves elveik logikája vakul hajt előre, el akartak menni az utolsó következtetésekig és gazdasági elgondolásukat a tudomány és a technika látszólagos szigorával szerkesztették meg, de a szabad dolgozó, az »ember«, eltűnt a hatalmas gépezetben, melyből

hiányzott minden rugalmasság és szellem: úgy bán-
tak a munkásokkal, mint a gépekkel és úgy száll-
lították át őket egyik országrészből a másikba,
mint az állatokat, mikor történetesen némely vi-
déken nincsen elég takarmány.

Igen, az a válság, mely szorongat bennün-
ket, bizonyára el fog múlni, de fontos lenne tudni
azt, hogy vájjon az a betegség, mely megmérgezi
a modern társadalmak gazdasági életét, ki-
küszöbölhető-e végre; mert ha csak most folyik a
szemünk előtt a demokrácia és az individualizmus
pere, a materialista közgazdaságé máris befejező-
dött: látjuk mindnyájan, hogy megbukott ez az
út tehát el van zárva előttünk és én csak egy má-
sikát látok: helyrehozni azokat a súlyos tévedése-
ket, melyek meghamisították a vezetők látását, a
jólétre, a munkára, a családra, a társulásra és az
államra vonatkozó kiegyensúlyozott, igaz és em-
beri gondolatokkal.

II.

Új gazdasági elvek.

A jólét.

Az ember alaptulajdonsága a hiúság és azt
mondják — de én azt hiszem, hogy ez nem egé-
szén igaz —, hogy az asszony még hiúbb. Ebből
a természet által belénk oltott hibából következik
a tetszésvágy, a fitogtatás és a felesleges keresése.
Valaki azt mondta, hogy a feleslegesnél semmi

sem szükségesebb és ha ezt mondta, nagy igazságot mondott a társadalmi konvenciókra vonatkozóan. De ha a dolgokat józan ésszel tekintjük, ez a megállapítás bizonyos elferdülésre mutat a gazdasági életben; az emberi szükségletek természetes rendje teljesen ellentmond a ténynek, hogy ma olyan dolgok lépjenek a feltétlenül nélkülözhetetlen szükségletek helyére, amelyeket könnyen mellőzni lehetne. A ruházatunk különféle darabjai között megfigyelhető aránytalanság — alsóruháink' sokkal szerényebbek, mint a külsők — a különbség, melyet lakásaink bútorzatában és elrendezésében figyelhetünk meg — a kényelem haszontalanul a szalonokban összpontosul, míg a lakószobákban a higiénia szempontjai egyáltalán nem érvényesülnek —, mindezek egy alapjában véve elég súlyos probléma külső, mondhatnánk festői jelei. Rendszerint a műveltség és a nevelés bizonyos mértékig kiküszöbölnék néhányat ezek közül a hibák közül, de Portugáliában, századok óta már, hajlandók az emberek arra, hogy hazug külsőségekben leljék örömüket és szintén századok óta, nagy aránytalanságot lehet megfigyelni külső pompánk és valódi életmódunk között.

A termelés az emberiségnek ezeket a bűnös hajlamait az abszurdumig fejlesztette és kihasználta saját céljaira; a mesterséges fogyasztást a végletekig fokozta és bőven talált fel új, fiktív szükségleteket; innen van, hogy az sincs meg, ami szorosan véve szükséges az élethez, de a feleslegesen máris túltermelésünk van.

De még tovább mentek, és még rosszabb úton:

miután a gazdagságot elszakították az emberi élet érdekeitől, a termelés olyan megoldások felé ment, amelyek ezekről az érdekekről egyszerűen nem vesz tudomást, sőt elárulja és megöli őket, anélkül, hogy az államok, amelyelmek a népek védelmezőinek kellett volna lenniök, vettek volna annyi fáradságot, hogy ez ellen az öngyilkos gazdálkodás ellen felléptek volna. Van-e nagyobb esztelenség, mint azért dolgozni, hogy meghaljunk, vagy hogy saját életünk céljául önnön magunk megsemmisítését tűzzük ki?

Az emberi életnek sok igénye van és azt kell óhajtani, hogy napról-napra egyre több legyen. De szükségletek és a jólét egyre emelkedő útján nem szabad megfélekedezni arról, hogy nem akkor haladunk, ha az életünket kellemesebbé tesszük, hanem amikor emelkedettebbé, nemesebbé tesszük bensőségében és kivetüléseiben. Ha a kollektivitás meg akarja védeni kultúráját, akkor az az érdeke, hogy valóban szép és hasznos dolgokat teremtsen és hogy kiterjessze minden emberre annak a lehetőségét, hogy a kultúra javaiban részesüljön — ez annyira igaz, hogy egyformán el kell vetni azt az álláspontot is, mely egyáltalán nem törődik az élet szépségeinek fenntartásával és azt is, mely csak az élet materiális szükségleteivel törődik. A tisztán utilitarista álláspont lealacsonyítaná a társadalmi életet és nem lenne méltó az emberhez.

Sem a magánéletben, sem a közösségi életben nem közömbös dolog, hogy van-e, vagy nincs-e észszerű kritériumunk a szükségés, a hasznos és

a felesleges meghatározására. Az egyéni vagy közösségi szempontból számunkra hasznos dolgoknak a megválasztása mindig alapvető kérdése az életnek és ez a kérdés magában is képes új irányokat szabni a nemzetgazdaságnak és az egész közigazgatásnak. Gyakran felelősségre vonjuk a közélet vezetőit, ha a politika letéríti a gazdasági élet fejlődését és a nagy tervek végrehajtását egyenes útkjkról; de ritkán gondolunk arra, hogy éppen a mi jólétről, termelésről és a dolgok hasznosságáról alkotott fogalmunk téves voltából erednek az ilyen természetű közigazgatási rendellenességek: megépítjük a palotát, még mielőtt az út ki lenne jelölve, az utcát, mielőtt a csatornahálózatot lefektették volna és a kertet átjárja az utcai szennyvíz bűze.

összefoglalva: a gazdagság, a javak, a termelés önmagukban nem lehetnek célok, melyeket feltétlenül el kell érni; egyéni és közös célokot kell ezorgálniok; nem jelentenek semmit, ha nem alkalmasak az emberi élet fenntartására és felemelésére. Ennek a célnak szolgálatába kell állítani a nemzeti termelést és az állam közigazgatási tevékenységét, és ez csak akkor lehetséges, ha szervezetük, amennyire lehet, megfelel a Nemzet és az egyének észszerűen megszabott legszorosabb* szükségleteinek. Ezért hangsúlyozzuk azt, hogy a közgazdaság szervezetének a hasznos termelés legmagasabb' fokát kell elérnie és hogy az állam köteles örködni a közösség erkölcsén, egészségén és higiéniján.

A munka.

A jólét a munka eredménye és a dolgozó adja a munkát.

A »dolgozó« szót itt a legtágabb jelentésében használjuk és ebben a közgazdasági fogalomba minden intellektuális vagy fizikai erőfeszítést beleértünk, amelynek a termelés munkájában valamilyen része vagy haszna van; dolgozó a tanár és az állam vezetői, a rendőr és a munkás. A munka nemcsak a kar erejének egyszerű igénybevétele, nemcsak egy gép felügyeletének vagy helyettesítésének tisztán mechanikus munkája; sok másféle munka működik közre a termelésben, értékesítve, megsokszorozva ennek hasznát; a munka, amely teremt, mely vállalkozik, mely irányít, mely vezet, vagy ellenőriz. Népünk gyakran használja ezt a mély mondást: »A gond teszi a munkát...« Egyszerű mondat ez, de jól meglátott igazságot tartalmaz. A közgazdasági életet magasról irányító emberek látszólag munkátlan, de a valóságban gonddal, csennel és elmélkedéssel teli órákban szabályozzák mások munkáját, rendszerezik és összehangba hozzák más emberek szétszórt erőfeszítéseit, hogy növeljék az egész hozamát, és hogy ezzel a közösség magasabb érdekeit szolgálják. A feltaláló, a technikus és a műhelyfőnök teszi lehetővé a munkásnak, hogy élhessen.

A munka, ilyen széleskörű jelentésben, társadalmi kötelesség. Az az érdekközösség, mely a társadalom alapja, mindnyájunkat kötelez arra, hogy mindegyikünk hozzájáruljon vagy értelmével, vagy fizikai munkájával a közös vagyton növelé-

séhez: az az ember, aki nem dolgozik, ártalmára van mindenkinek. Mivel a munka fárasztó erőfeszítést igényel, sokan hajlandók arra, hogy kivonják magukat alóla, pedig nem igaz az, hogy csak az élet sürgető szükségletei kényszerítik az embert a munkára és hogy csak akkor kell magunkat alávetni a munka törvényének, ha nincsen semmi vagyonunk. A nevelés és a társadalom nyomása, mely körülvesz bennünket és ránk nehezedik, mind a munkára szoktat bennünket, de azt, amit a társadalom nem ér el, azt a törvénynek kell elérni, hatékony küzdelmet indítva minden élősdiség ellen.

A közgazdaság egyik legnagyobb tévedése az, amely nagy értéket tulajdonít az élet élvezőinek, a nagy költsézőknek. Ezeknek az az érdemük lenne e szerint a felfogás szerint, hogy meggyorsítják a gazdasági javak forgalmát és hogy a termékek abnormális fogyasztásával nagyobb iramot adnának a termelésnek. De semmi sem ellenkezik jobban a józan ésszel, mint hogy hatalmas munkamennyiségeket fektessünk be olyan dolgokba, melyek szociális szempontból csak arra jók, hogy szétpazarlódjanak. Ha az embernek nem szabad a gazdaság rabszolgájává lennie, még kevésbbé szabad úgy berendeznie az életét, hogy a munka rabszolgájává váljon.

A munka, az egész munka egyformán nemes és méltóságteljes, ha azt jelenti, hogy minden egyes dolgozó erejéhez mérten hozzájárul a közösség javainak gyarapításához, amelybe tartozik. De ha minden munka egyformán méltóságteljes is emberi szempontból, nem egyformán értékes közgazdasági

és társadalmi jelentősége szerint. Különbségek vannak a munka hasznosságában és hozamában és ezért is nem lehet a különböző munkát egyenlőképpen megfizetni. Ezért van differenciálódás az egyének, az életmódok és a társadalmi osztályok között. Mi, akik annyi dolgot kivetkőztettünk természetes formájából, itt is tévedésekbe estünk: egyesek lenézik a fizikai munkát, mások lealacsonyítják az intelligencia fennsőbbiségét és naint nagy megtiszteltetést azt kívánják, hogy őket is dolgozóknak nevezzék. Valóban azok is, de ha az előbbieket igazságtalanságot követnek el a munka méltósága ellen, az utóbbiak alacsonyrendűen, szolgaián viselkednek a munkástömegek testi erőfölényével szemben: mind az előbbieket, mind az utóbbiak félreismerik az igazságot.

A munka alapja annak a szükségére) hogy megtait-tsuk és tovább adjuk az életet: a munka alapja tehát a munkás élete. Abból a tényből, hogy sok ember csak a munkájából élhet meg, két következmény vonható le: az egyik az, hogy úgy kell megszervezni a nemzetgazdaságot, hogy a dolgozóknak legyen munkájuk; a másik pedig, hogy a munka megszervezése és szabályozása tegye lehetővé, hogy a munkabérekből a dolgozók megélhessenek.

A munka legmegfelelőbb díjazása az órabér. A dolgozó lehet társ a vállalkozásban, érdekelt lehet a vállalkozás eredményében, vagyis a nyereségben, de azok, akiknek nincsen miből élniük, nem várhatnak, nem spekulálhatnak, nem kockáztathatják, hogy semmit sem kapjanak munkájukért; éppen ezért az eszményi formulának, mely sokféle

elgondolásnak lehet egyébként az alapja, az elegendő órabérnek kell maradnia. Ami ezen kívül esik, az túlságosan homályos, távoli és túlságosan elvont ahhoz, hogy alaposabb megfontolást érdemeljen. A dolgozó életszínvonalának emelkedését nem lehet határokkal korlátozni; nem baj, ha egyre jobban emelkedik, csak túl ne haladja az ország gazdasági egészének lehetőségeit. Az órabérnek tehát nem kell felső határt szabni, hanem igenis, meg kell szabni alsó határát, hogy ne szállhasson lejjebb annál, amit az emberhez méltó élet igénye szab meg.

A család.

Tekintsük most ezt a kérdést magasabbról; a dolgozóval kapcsolatos termelés megfeledezhet-e a családról? A dolgozó ember nincsen egyedül; egy természettől alkotott társaságban él, mely általában nem az a család, amelyből származott, hanem az, amelyet ő alapított. Amikor a termelés nincsen tekintettel a családra, munkába kezdi hívni tagjai közül mindazokat, akik képesek munkát adni — az asszonyt és a kiskorú gyermekeket — és úgy is látszik, hogy az így nyert mellékjövedelmek figyelemreméltó pénzforrást jelentenek a család számára; de a valóság nagyon is más. AM családot mond, családi tűzhelyet is mond; aH pedig családi otthont mond, egy sajátos erkölcsi és gazdasági közösségről is beszél, gazdasági közösségről, melynek megvan a maga termelése és fogyasztása. A feleség otthonon Mvüli munkája szétbomlasztja ezt a közösséget, elválasztja a család tagjait egymástól,

idegenekké teszi őket egymással szemben. A közös élet elveszik, a gyermekek száma csökken; nevelésük hiányos marad, az otthoni gazdálkodás hibás vagy egyszerűen lehetetlen működése következtében tekintélyes veszteségek mutatkoznak a lakás berendezésében, az étkezésben és a ruházzkodásban és nagyon ritka dolog, hogy ezeket a veszteségeket a családjánya vagy a gyermekek bére helyreépítolja.

Gyakran elfelejtik tekintetbe venni, hogy a erkölcsi tényezőknek mily nagy fontossága van a munka eredményességében. A gépesítés munkamódszerének túlzása — mivel csak a kar erejét használja fel, s azt is mindig ugyanazon módon — hajlamos arra, hogy elhanyagolja a belsőt. Mindenképpen még ma is igaz a termelés legtöbb ágában, hogy a vidámság, a jó közérzet, az életöröm olyan energiák, amelyek emelik a termelt munka minőségét és mennyiségét is. A család a termelés erkölcsi tényezőinek legtisztább forrása.

A dolgozó családnak rendes megélhetését tehát logikusnak tartjuk társadalmi szempontból és hasznosnak gazdasági szempontból; alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy maga a dolgozó táplálja családját; azt állítjuk, hogy a férjes asszony, de általában véve családban élő és saját hibáján kívül férjhez menni nem tudó nők alkalmaztatását nem szabad elősegíteni: sohasem volt olyan jó háziasszony, akinek ne lett volna sok dolga.

A család önmagában két intézménynek a szükségességét hozza magával: a magán vagy ónét és az örökségét. Először a magánvagyonét, — olyant, amelyet a család maga közvetlenül élvez, sőt olyant is, amely jövedelmet hoz. A családi élet bensősége

kényelmet, elszigetelődést kíván, egy szóval házat, független házat, saját házat, *a mi házunkat*. Lehetetlen, sőt a dolgozóra magára nézve nem is jó megoldás lenne az, hogy kezébe adjuk a termelés eszközeit, hogy szétosszuk a földeket apró parcellákra, mindegyiknek egy kis darabot adva a megművelésre. De nagyon hasznos, ha az emberrel veleszületett birtoklási ösztön megtalálja a maga útját úgy, hogy otthonának mintegy materiális részét a magáénak mondhatja. Az a család, mely saját házában lakik, természetesen takarékosabb és szilárdabb helyzetű. Ezért nem érdekelnek bennünket a nagy falanszterek, az óriási munkásházak a hozzájuk kapcsolt éttermekkel és közös asztalaikkal. Mindez jó az élet véletlen találkozásaiiban, vagy a mai magas civilizáció már félig-nomád népeinek; a mi független természetünknek és egyszerű ízlésünknek jobban megfelel a kis különálló ház, melyben a ház tulajdonosa, a család lakik.

Az örökség a fajfenntartási ösztönnek a magántulajdonra való átsugárzása, a vérrel öröklődik át a munka és a takarékoskodás gyümölcse, melyet gyakran sok önmegtagadás érlel meg. Társadalmi szempontból nem tarthatjuk célszerűnek, hogy a javak ne öröklődjenek normálisan a családban és azt sem, hogy az örökségek csak mint haszonélvezeti javak és nem mint a további termelés alapjául szolgáló javak maradjanak fenn. A takarékoskodás természetes ösztönét fokozza az, hogy a félretett összeg jövedelmezhet és hogy szabadon lehet vele rendelkezni; mindez pedig hozzájárul a családi élet megszilárdításához, mert ezek a megtakarított összegek szolgálnak az élet gazdasági

szempontból nehezebb napjainak a kiegyensúlyozására. Sok olyan dolog van, amellyel a legjobb és a legtökéletesebb biztosítási intézmény sem tud megküzdeni.

A hivatásszervezet.

A dolgozónak nem kell egyedül maradnia hivatása gyakorlásában sem. Természetesen hajlani fog arra, hogy csatlakozzon másokhoz foglalkozása anyagi és erkölcsi érdekeinek eredményesebb megvédésére. A munkásszervezet, mivel a termelés különböző ágai szerint hasonló érdekeket képvisel, a legjobb alapja a munka megszervezésének és a legbiztosabb támasza minden intézménynek, mert fel akarja emelni a munkást, mert műveltséget akar neki adni és meg akarja védeni az igazságtalanság és a sors csapásai ellen.

A mai idők hatalmas termelésében, melynek majdnem minden szála néhány kézbe fut össze, nem is lehet arra gondolni, hogy munkaadók és munkások viszonyát ismét olyan családiassá tegyük, mint régen volt; de hogy pótoljuk valamivel azt, ami ezen a téren elveszett, szükséges lenne ezt a régi szellemet érvényre juttatni a munkásszervezetek és a vállalatok kapcsolataiban. A munkásszervezet helyettesítheti a termelés különböző tényezői között fennálló kapcsolatok végtelen változatosságát, mert, ami a munka viszonyait és megfizetését illeti, olyan megoldásokra ad lehetőséget, melyek minden közös érdekű egyénre kiterjeszthetők. Az észszerűség által irányított beavatkozással csökkenti azt a bizonytalanságot, amely a munka

felhasználásában tapasztalható, mert a tisztán egyéni szempontok helyett a védelemre szoruló közérdeket veszi figyelembe.

A munkásszervezetben a dolgozó tudatosabban, világosabban, kézzelfoghatóbban tapasztalja mestersége méltóságát. Nincsen olyan munkásszervezet, melyben ne alakulna ki testületi szellem, amelyben ne tudatosodna a munka értékének gondolata, amelyben ne ismernék meg azt a helyet, melyet az illető munka elfoglal a termelés egészében és ne jönnének rá arra az igazságra, hogy a nemzetgazdálkodás haladása érdekében nekik minden más gazdasági tényezővel együtt kell dolgozniuk. Az a szervezet, amelyben ezek a tulajdonságok nincsenek meg és ahol csak osztályharcról beszélnek, nem munkásszervezet, hanem forradalmi szervezet, mely erejét a zavarkeltés szolgálatába állítja.

Ha az egész termelést a munkásszervezetekre alapítva lehet megszervezni, akkor a munkás jobban megismerné saját lehetőségeit, jobban tanulmányozhatná saját kérdéseit, szabályozhatná fejlődését és tanácsokkal szolgálhatna a kormánynak. Sőt mi több: a szakszervezeti elv kiterjesztése a nemzet összes intellektuális és morális érdekeire elősegítené a nemzet tökéletesebb megszervezését és az államba való bekebelezését is — de nem az állammal való azonosítását — a valóságérzék és az igazság szellemében, aminek az, amit ma nemzeti képviselőnek neveznek, még teljesen hijjával van.

De menjünk tovább.

Az állam.

A közigazgatási egység — a nemzet — fölött van és működik az állam. Milyen értelemben és milyen mértékben lehet a közigazgatási szervezetet a politikai szervezet elemének tekinteni?

A politikai élet nem keveredik a közigazgatási élettel, a közigazgatási szervezet elkülönül a politikai szervezettől, de ez nem jelenti azt, hogy az államnak nincsen közigazgatási elgondolása, hogy nem irányítja felülről az ország gazdasági életét, hogy nem keresi a jólét, az erő és a gazdaság növelésében a polgárok rendjének és békéjének az alapját. Az állam, mely a nemzetnek magasabbrendű kifejezője, sohasem vesztheti szem elől az ország gazdasági életét, az elveket, melyeknek fejlődésében engedelmeskedik és azokat a szempontokat, melyek szerint az igazságot osztják a társadalomban.

A tapasztalat legmeggyőzőbb bizonyítékai ellenére egyesek azt tartják, hogy az államnak ki kellene terjeszteni közigazgatási tevékenységfolyan módon, hogy maga az állam szervezze meg a termelést. E felfogás szerint az államra bízták eddig a hitel megszervezését és odaítélését, a közlekedésügyet, az építésügyeket, az ásványkincsek kiaknázását, az erdőgazdálkodást, a mezőgazdasági és az ipari termelés több ágát, bizonyos közéleti cikkekkel való kereskedelmet és néha az egész külkereskedelmet. De kivéve azokat az időket, amikor — amennyire lehet — a nemzetgazdaság legnagyobb értékeit kell megvédeni — esetleg mert nagy válságok veszélyeztetik —, az állam ilyen termé-

szetű tevékenységének sokkal határoltabbnak és egészen más természetűnek kell lennie.

Ilyen növekvő arányú szociálizációnak nincsen sem közgazdasági haszna (nagyobb termelés olcsóbb áron), sem társadalmi haszna (igazságosabb jövedelemelosztás, jobb légkör, több alkalom az egyénele érvényesítésére), sem politikai haszna (az államnak nagyobb függetlensége, biztosabb közszabadság, a közérdek hatékonyabb védelme).

Az államnak a termelés világa felett kell maradnia, éppolyan messze a monopóliumok által való, mint a konkurrencia által való beavatkozástól, mert mindenegyes alkalommal, amikor szerveivel hatást gyakorol a gazdasági életre, kiteszi magát a korrupciónak. Veszélyben forog a hatalom függetlensége, a polgárok szabadsága, egyenlősége és igazsága, valamint általában a közérdek, amikor a termelés megszervezése és a javak szétosztása az állam akaratától függ, amikor az állam beleegyezik abba, hogy a plutokrácia martalékául essék. Az állam ne legyen a nemzeti vagyon úra, ne kerüljön olyan helyzetbe, ahol a tőke megronthatja. Hogy *minden* érdek döntőbírája lehessen, ne engedje magát megláncolni *néhány* érdek által.

Rendes körülmények között az államnak gondoskodnia kell a nemzetgazdaság védelméről és magasabbrendő irányításáról: biztosítania kell a külső és a belső békét, az igazságszolgáltatást; gondoskodnia kell a termeléshez szükséges gazdasági és társadalmi feltételekről; meg kell adnia a szükséges technikai segítséget, fejlesztenie kell a közoktatást, felügyeletet kell gyakorolnia minden olyan állami intézményen, melyek a termelés segítségére

vannak rendelve; helyre kell igazítani azokat a hibákat, melyek az egyéni gazdasági tevékenység szabad működéséből származnak, mint például a lakosság egyenetlen megoszlása, vagy a mezőgazdasági birtokok helytelen struktúrája. Éppen így különös segítséget kell nyújtania a leggyengébben ellátott osztályoknak, ott, ahol a magánintézmények elégtelennek bizonyulnak arra, hogy az emberek szükségleteit kellőképpen ellássák. Sajnos, az egyéni tevékenység szabad játéka nem vezet igazságságra és sajnos, az állam sem szolgálhatja mindig kellőképpen az igazságot, mert a gazdasági körülmények rosszabbak ott, ahol sokan vannak. Ezért igazságosságra való törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy a gyengéket megvédjük az erősek esetleges visszaélései ellen és hogy a szegényeket távoltartsuk a szegénységükből eredő túlkapások kísértéseitől. De ez a mérsékelt irányítási politika csak akkor fog haladásra vezetni, ha az állam nem igyekszik tevékenységét az egyén kárára kiszélesíteni, hanem ellenkezőleg, ha szabadon hagy néhány tevékenységi területet, ha az egyéni kezdeményezés ott magában is elegendő.

*

Azt, hogy Portugáliában a válsága nem olyan mély, mint más országokban, egyesek közgazdaságunk elmaradottságával és sajátos természetével magyarázzák. Én jegyeztem meg elsőnek és ezt az állításomat kész vagyok a kellő pillanatban bebizonyítani, hogy minden modernizálás nem jelent egyszersmind haladást és hogy a hátramaradás

egyszerűen azt is jelentheti, hogy kevésbé tértünk el az észszerű gazdálkodás elveitől, mint mások. Ma, mint minden válságos pillanatban választani kell, tudni kell választani és fel kell áldozni az esetlegest a lényegesért, az anyagot a szellemért, a nagyságot az egyensúlyért, a gazdagságot a méltányosságért, a pazarlást a belátásért, a harcot az együttműködésért.

El akarjuk érní azt — és ezt hivatásunknak tekintjük —, hogy végre igazságos és az egyensúlyt biztosító kritérium irányítsa a nemzet gazdasági életét. Azt akarjuk, hogy a munka megkapja a neki kijáró tiszteletet és hogy a magánvagyon és a társadalom egyensúlyban legyenek. Dj közgazdaságot akarunk teremteni, melynek minden tekintetben meg kell felelni az emberi természetnek; ennek a tervnek a végrehajtásában felhasználjuk egy erős állam tekintélyét, melynek kötelessége megvédelmezni a nemzet jólétét, munkáját és felsőbb érdekéit mind a kapitalizmus túlzásai ellen, mind a bolsevizmus ellen.

Hogy a munkások követeléseit kielégíthessük, messzebb akarunk menni rendben, igazságban és nemzeti egyensúlyban, mint amennyire bárki is elő-rejutott, aki azt ígérte, hogy ezen az úton egészen a célig tör előre. De a proletártömegeket az álapostolaik ellen is meg akarjuk védeni; meg akarjuk' mutatni tevékenységünkkel, hogy semmiféle gazdasági kérdés sem választ szét bennünket, de — mindahogy bebizonyítottuk, hogy felnyissuk azok szemét, akik nem akarnak látni, — nincs is köztünk más különbség, csak az életnek egy más-

féle felfogása, a civilizációnak másféle eszméje. Csak az a kérdés, hogy a barbárság új korszakának fenyegetése alatt engedjük-e elveszni, — nem törődve felsőbbségével, — mindazt, ami transzcendes és örökérvényűen szép és igaz a mi luzitán, latin és keresztény örökségünkben?

1933 március 16.

KILENCEDIK FEJEZET.

A nemzet a gyarmati politikában.

Salazar volt az, aki rövid gyarmatügyi minisztersége alatt megalkotta a gyarmati okmányt; jelentősége elsőrendű s ma a portugál alkotmány lényeges része. Eszerint az okmány szerint az afrikai és ázsiai-portugál birtokokat nem tekintik többé gyarmatoknak: valódi, egyenesen a központi kormánytól függő tartományokká válnak. Ez az okmány a mai portugál birodalom első alapköve.

E birodalom-fogalom semmiféle terjeszkedő szándékot nem képvisel. Célja megszüntetni a világ köztudatában azt a téves fölfogást, mintha Portugália kis ország lenne. Portugália a valóságban ma is a világ harmadik gyarmatbirodalma és nem hajlandó beleegyezni, hogy ezt a rangját elragadják tőle.

Ez a beszéd az első birodalmi értekezlet bevezetője volt, 1933 június 13-án, amikor a nemzetgyűlés üléstermében valamennyi gyarmati kormányzó megjelent.

Vannak kétségkívül okos, de inkább álmodozó, mint gondolkodó, vagy inkább elvontságokban gondolkodó, mint a gyakorlati valóságban élő emberek, akik túlságosan bíznak a valamennyiünket foglalkoztató kérdések megoldásában s azt remélik, hogy ha szükségleteiket a nemzetközi közvélemény elé viszik, a művelt népek szövetségétől orvosságot kaphatnak minden bajukra. A mostani körülmények között olyan lenne ez, mint koldúsok házassága, kik a rombadőlt viskóban összegyűjtik rongyaikat és nyomorúságukat.

Annál különösebb ez a túlzott nemzetközi tájékozódás, mely azt hiszi, hogy egyszerűsíti a kérdést, ha ezerszeresen megsokszorozza, — mert sok népet szüklátóköri és türelmetlen nacionalizmus vezet, ezek erőteljes, önző politikát folytatnak s a tárgyalóasztalhoz nem hozhatnának egyebet, mint az érdekeikből, nagyravágyásukból eredő nyugtalanságot.

A világnak főképpen a szelleme beteg. Az európai félszigetnek e nyugati sarkából régóta hallatjuk gyenge hangunkat, azt az egyszerű, becsületes és — azt hisszük — észszerű tételt védve: amint lehetetlen megszervezni egy nemzet gazdaságát anélkül, hogy megfelelően rendeznénk termelését és tevékenysége valamennyi ágát, éppen úgy lehetetlen megjavítani a világ gazdasági helyzetét anélkül, hogy minden egyes nemzet megkísérelné és végrehajtaná belső helyzete~legnagyobb nehézségeinek leküzdését. A yüág nagy kérdéseinek legegyszerűbb megoldási területe: a nemzeti keret.

Öt évi folytonos erőfeszítéssel, áldozattal és

szenvedéssel oly kísérletet tettünk itt, amelyet a nemzetek érdeklődéssel figyelnek. Békénkkel, rendünkkel, egyensúlyunkkal, hitelünkkel és munkánkkal hozzájárultunk a béke rendjéhez, a világ egyensúlyához és munkájához. S tettük ezt minden támogatás, minden segítség nélkül; — sőt: tettük a számtalan elénk emelkedő akadály ellenére és tettük, ügyelve arra, hogy ne ártsunk mások tevékenységének. S ezt a mozzanatot külön hangsúlyozom, mert úgy érzem, a nemzeti újjáépítésben a tájékozódás egyik kiemelkedő elvének kell lennie: ne tegyünk semmi olyat, ami akadályozhatná azt, hogy a többi ország is megoldja életbevágó problémáit. Híven, mondhatnám az áldozatig híven ehhez az elvhez, munkában, külkereskedelemben, pénzügyekben, nemzetközi kapcsolatokban azon ritka országok közé tartozunk, amelyek manapság úgy óhajtanak fejlődni, hogy nem akarják csökkenteni mások gazdagságát s az általánosan elismert jogokat, a modern civilizáció vívmányait.

Íme elvünk és álláspontunk: a leghatározottabb, de kiegyensúlyozott nacionalizmus, mely egyszerűbbé teszi a világkérdések megoldását, felhasználva a nemzetekre tagolódás természetes keretét; mely a nemzetközi együttérzés szellemében dolgozik s ahhoz a maga eredményes tevékenységének tőkájével hozzájárul s annak magasabb érdekeit a maga nemzeti síkon kifejlő munkásságával se nem sérti, se nem keresztezi. Ebben a szellemben dolgozunk mi és ez ma már nemcsak az én eszmém, nemcsak a kormányzaté, hanem alkotmányunk parancsa. Sok elfecsérelt idő múltán, sok nehézség és nem egy kiábrándulás után a szel-

lem vissza fog térni az egészséges gondolkodáshoz és el fog tűnni az az érdekes és gyanús nemzetközi kommunizmus is, amely egyesek számára a javakkal való rendelkezésben állna, mások számára pedig abban a nemes törekvésben, hogy — megszerezzék maguknak ezeket a javakat. A szociális igazságok, a mély nemzeti igazságok átértéscé végül is áthatja majd az irányítók szemléletét és új irányt szab a dolgok menetének. S akkor majd ott látnak minket, amint nyugodtan dolgozunk Portugáliának és birodalmának politikai és gazdasági egységén, aminek szándékunk szerint, a világbéke és a világregd hatalmas tényezőjévé kell válnia.

*

A portugál gyarmatokat is ugyanannak a nemzet-fogalomnak az értelmében fogjuk föl, igazgatjuk és irányítjuk, amely szerint a nemzet tagolt szociális egység, független, szuverén és területének fölöstásáról és szervezéséről úgy intézkedik, ahogyan akar, tekintet nélkül a földrajzi helyzetre. Angola, Mozambique vagy India egyedül az állam főnnhatósága alatt áll, éppen úgy, mint Minho vagy Beira. Jogi és politikai egység vagyunk s a nyersanyagoknak, a terményeknek és az ipari termékeknek ezen egész különféle részei között való csereforgalma által a lehetőségig teljes és tökéletes pénzügyi egység felé óhajtunk haladni. A gyarmatok pénzügyeit aképpen kell megszervezni, ahogy összhangban álljanak a gyarmatok fejlődésének szükségleteivel, hogy meglegyen közöttük s a szomszédos országok között az igazságos kölcsönösség és tekintettel az anyaország s a portugál gyarmatbiro-

dalom jogaira és jogos érdekeire». A változatok egysége a mi egységünk, közös munka a mindnyájunk érdekei szerint megszabott föltételek között; ami pedig a többi országokhoz való viszonyunkat illeti, velük szemben egység vagyunk: egyetlen és mindenütt ugyanaz az egység.

Sem az anyaországban, sem akár egyetlen gyarmatunkon nem vagyunk se zárkózottak, se túlzottan követelők a más tőkével, munkájával, kezdeményezéseivel szemben. Sokkal tágabban, mint akárhány más nemzet, tudomásul vesszük és rokonszenvel fogadjuk az idegen közreműködést; az egész birodalomban idegenek ezrei s idegen tőkék milliói dolgoznak, húznak hasznot s élvezik törvényeink és hatalmunk nagylelkűségét. De az idegen elemeknek, amelyek a maguk hasznáért behatolnak a nemzeti területre, bele kell illeszkedniük a közös munkába, a portugál érdekebe, nem mint az idegen gazdaság, hanem mint a saját gazdasági életünk tevékeny részeseinek. Hogy tekintettel vagyunk alattvalóink nemzetiségére és munkájuk eredményeire, nem tekinthető a portugál állami szuverénitás bizonyos határok közé szorításának: ragaszkodunk ahhoz, hogy mi magunk határozzuk meg, mi a közös érdek), s hogy mi magunk határozzuk meg, azt is, ki milyen helyet foglaljon el, céljaink tökéletes megvalósítására.

*

Amit most vázlatosan előadtam, a már körvonalazott munka középponti eszméje és most, a gyarmati kormányzók értekezlete folytán, jelentős ösztönzést fog kapni. A gyarmatok politikai és köz-

igazgatási törvényeit az alkotmányhoz és a gyarmati okmányhoz kell alkalmazni; sorra tanulmányozni kell a termelésnek és a gyarmatok s az anyaország, meg a gyarmatok egymás-közötti áruforgalmának sokrétű kérdéseit, éppen úgy, mint a célul kitűzött gazdasági egység elérésére legalkalmasabb kormányzati formát; át kell nézni és végre kell hajtani a nélkülözhetetlen közmunkák tervét, anélkül, hogy a pénzügyi lehetőségeken túlhaladnánk és tényleges hasznot ne biztosítanánk; és mindenekelőtt, mint legmagasabbrendű és legszebb föladatunkat, egyre nyilvánvalóbban, egyre jobban meg kell szerveznünk az alacsonyabb fajták védelmét: ennek kezdeményezése keresztény civilizációnk egyik legmerészebb elve s a portugál gyarmatosítás egyik legnemesebb vállalkozása. Itt áll előttünk e nemzedékekre szóló, ifjúságunk legjavára váró feladat, ez lelkesíti elménket és karunkat, mert ha nem valósítjuk meg, nem illik, hogy szónokoljunk róla. Dicsőséges, de nehéz vállalkozás; könnyen megtörhetné a legerősebb vállalat, megzavarhatná a legbátrabb lelket, ha mintegy történelmi eleve elrendeltség folytán nem szoktuk volna meg régtől fogva a küzdelmet, munkát, szenvedést azért, hogy a világ új földekkel gazdagodjék és új népek részesüljenek a művelődés világosságában. A politikánkat jellemző módszerrel és eltökélt komolysággal, föladataink tiszta tudatában, — ami oly természetes egy nem tegnap született országnál, — kétségkívül folytatni fogjuk, még erőteljesebbé téve, bővítve és nemesítve, gyarmatosító munkánkat, — ezzel egyúttal bőségesen hozzájárulunk a világ békéjéhez, haladásához is.

TIZEDIK FEJEZET.

Nemzeti propaganda.

Salazar természeténél, vérmérsékleténél fogva ellensége volt minden neve és műve körüli heves propagandának. Mégis a közvélemény egy jelentős része állandóan panaszkodott a propaganda hiánya miatt, ami lehetetlenné tette — bent az országban is, külföldön is — az új kormányzat eredményeinek és elmélete főbb elveinek népszerűsítését. Salazar végül is engedett az érveknek, amelyek egy propaganda-szervezet föllállítása mellett szóltak. Ugyanakkor azonban múlhatatlanul szükségesnek tartotta, hogy ő maga határozza meg e hitelét veszített szó értelmét, maga szabja meg határait. Mindezt itt következő beszédében tette; a Nemzeti Propagandahivatal ünnepélyes megnyitásakor mondta el, 1933 október 26—án, a propaganda-titkárság ülésén.

A mai napon a Nemzeti Propaganda titkári hivatalát avatjuk föl. Gyakran megtörténik, minden-

fajta kezdeményezéssel, hogy amint az intézmény létrejött, némelyek azok közül, akik hosszú időn át szükségesnek tartották, egyszeriben nem ítélik többé hasznosnak, mások meg, akik úgy gondolták — és jogosan, — hogy tevékenységi eszközeit nem szabad korlátozni, pazarlásról beszélnek. És nekünk, akik hosszasan megfontoljuk a dolgokat, nekünk, akiknek eszméink, meggyőződéseink, terveink vannak és szilárdabbak, mint falevelek, miket elsodor az őszi szél, — nekünk mi a véleményünk a nemzeti propaganda-titkárságról? Én a magam részéről fölhasználom az alkalmat, hogy egyszerűen elmondjam, mi vezetett, amikor megalkottam s jelenlegi hivatásának átadom ezt a hivatalt.

*

A hivatal neve nemzeti propaganda-titkárság. Aki jól megfontolja jelentését, megérti, hogy itt nem egy kormányzati dicsérő-szervezetről van szó, nem arról van szó, hogy mesterkéltén megnagyítsuk az államban vezetőszerpet vivő férfiak alakját; megérti, hogy a titkárság nem a jelenlegi kormányzat eszköze, hanem általában *kormányzati* eszköz, a szó elképzelhető legmagasabb értelmében. Természetes, hogy nem kerüli majd el, — valami rossztól felfogott szemérmességgel, — a dicsérő személyes vonatkozásokat, a tisztelet nyilvánítását azok' iránt, akik azzal a munkával, odaadással és önzetlenséggel érvényesülnek, amellyel a közügyeket szolgálják. A nemzeti propaganda-titkárságnak azonban nem ez az elsőrendű célja. Mire szántuk! tehát?

Politikai szempontból csak az a dolog léte-

sdk, amelynek létezéséről a közönség tud; a valóságoknak, a megtett szolgálatnak, a helyzet tényleges javításainak nemismerése elégedetlenséget eredményez, közönyt szül a lelkekben, a hazafiúi büszkeség hiányát okozza és lerontja a bizalmat, az életörömet. A ténynek politikai érdeke van, mert a nemzeti összetartás és életképesség területét érinti.

Az egyik ember látja, hogy az országútnak a faluja mellett elvezető egykilométeres szakasza rossz állapotban van; a másik vonatra száll és véletlenül néhány percnyi késéssel érkezik céljához; a harmadik pedig megtudja, hogy egy gyereket holtan találtak. A gyors általánosítás szelleme ezt a három megfigyelőt arra a meggyőződésre vezeti, hogy útjaink használhatatlanok, vonaljainknak nincs pontos menetrendjük és az országban nincs csecsemőgondozás.

Egy földszáv nem áll művelés alatt tulajdonosának távolléte vagy halála miatt, — erre azt mondják, hogy az ország nagyrésze megműveletlen; a szemünk előtt levő hegység még kopár, viharok tarolják le, — és erre tüstént azt hiszik, hogy egyetlen szál fát, egyetlen fenyőcsemétet nem ültetünk; becsuknak egy iskolát, mert nincs elég tanulója, — íme, kész bizonyossága annak, hogy semmit nem tettünk a közoktatás érdekében. Igen nehéz dolog szobánk ablakából az egész világot belátni.

Ha egy nemzet él, akkor az sokkal tágabb valóság, mint a mi házunk, a mi utcánk, a mi falunk, a mi utunk vagy a mi iskolánk. De szükséges, hogy valakinek állandóan gondja legyen arra, hogy az egyes ténnyel szembeállítsa a tények egye-

tcmességét, a személyes vagy helyi ügygel a nemzeti ügyet, és hogy azt az eszmét, amelyet az egyes emberek a nemzeti valóságokról a tűzhely mellett filozofálva önkéntelenül alkotnak maguknak, helyreigazítsa azzal, amit ezekből a nemzeti élet egészére vonatkozó tényekből mindenkinek meg kell ismernie. Az emberek, a csoportok, az osztályok a maguk érdekének megvilágításában látják és figyelik meg a dolgokat, tanulmányozzák az eseményeket. De kell lennie egy szervnek, amely kötelességénél és helyzeténél fogva mindent a köz érdekének megvilágításában lát. A dolgok eltorzult vagy nem teljes szemléletének jogos és szükséges megjavítására rendelkezésére kell állnia azoknak az eszközöknek, amelyeket az egyesek használnak. Azt hiszem, ezt a jogot senki sem fogja megtagadni tőle.

s

Nemzetközi vonatkozásban ugyanígy állunk az eredményekkel és ezek csöppet sem jobbak. Mindenki tiltakozik az ellen az igazságtalanság ellen, amellyel, — ma már kevésbbé, mint tegnap, de azért még mindig éppen elégszer, — a külföldi újságírók, írók és politikusok Portugáliáról beszélnek. Nem hiszem, hogy a legtöbbjüket rosszindulat vezetné; meg vagyok győződve róla, hogy mindez abból származik, hogy nem ismerik országunk ügyeit; tudatlanságuk azokból a rossz értesülésekből ered, amelyeket — szégyen ez ránk nézve! — még nálunk is kapnak, meg abból a tényből, hogy nincsenek olyan hozzáférhető kiadványaink, amelyek összefoglalnák mindazt, ami a nemzet életére, történetére, emlékeire, jelenlegi közoktatásügyi, tu-

dományos, irodalmi, művészeti, gazdasági, kereskedelmi és politikai életére vonatkozik. Határaink és közéletünk mindenki előtt szélesen nyitva állnak, a portugál vendégszeretet mindenkit szívesen fogad, de sokan azok közül, akik Portugáliáról beszélnek és írnak, soha taem látogatták meg országunkat: szükséges, hogy megfelelő tájékoztatás álljon rendelkezésükre, nehogy önkénytelenül is meghamisítsák az igazságot és nehogy még az a valóban jószívű vendéglátás is, amellyel fogadjuk őket, erkölcsi alacsonyabbrendűségünk bizonyítékaként jelenjék meg írásaikban.

Magasztos hivatása van a propaganda-titkárságnak, — jóllehet, csak azzal kell foglalkoznia, ami nemzeti, — mert mindannak, ami nemzeti, föltétlenül érdekelnie kell. Rá kell eszméltetnie a portugál nép szellemét önnön valójára és arra, mit ér a való világban, mint etnikai csoport, mint műveltségi terlep. mint alkotó erő, mint civilizáló képesség, mint független egység a nemzetek egyetemében; a dolgokat állandóan a nemzet területére kell állítania és mindig kapcsolatba kell hoznia a nemzettel, amely a mi fölfogásunk szerint politikai és szociális szervezetünk legelső valósága; és ezt a szükségletet nem lehet elhalasztani, ezt ki kell elégíteni és ki is fogjuk elégíteni annak a portugál elitnek a közreműködésével, amely hivatásának érzi, hogy szívvel, lélekkel, buzgalommal dolgozzék ebben a keresztshadjáratban. És nem csupán képességeivel valószínűsítően és igazságosan.

Sem a nemzetnek, sem a kormánynak nincs szüksége arra, hogy érdekében bárki is hazudjék; még kevésbé lehet bárki iránt is igazságtalan a

propaganda-titkárság. Megtagadná nemzetnevelő jellegét, ha meghamisítaná, kiszínezné, vagy elleplezné a valóságot. Sőt ellenkezőleg, éppen azzal kell hitelt szereznie magának, hogy mindig a valóságot szolgálja, azért, hogy ez a valóság minél magasabb színvonalra emelkedjék és minél méltóbb legyen törekvéseinkhez. Szigorúan meg kell elégednie a tényekkel és különös előszeretettel kell használnia a képeket és számokat, mint a közélet tényeinek legmegkapóbb, legékesebben szóló kifejezéseit. Az idő nem nagyon alkalmas az elmélkedésre, a megfontoló tanulmányra, a szellemi összeszedettségre. A mai gyorsütemű életben és azért, hogy ne legyen szükség még külön időre ebben az elfoglaltságokkal amúgyis túlszűfolt korban, el kell érünk azt, hogy még a szórakozott tekintet is meg tudja ragadni, még a figyelmetlen fül is meg tudja hallani az igazságot, amelyet tudtára akarunk adni. Az igazságot és a jogot kell szolgálunk; és vajjon hívek lehetünk-e az igazsághoz anélkül, hogy ugyanakkor hívek ne lennénk a joghoz? A portugál nemzet nem tegnap keletkezett; és most újjáépítésén, nem pedig megalapításán dolgozunk. Történetének minden rétegében sok az erőfeszítés, az értelem, a remek teljesítmény és az áldozat. Mindazoknál, akik csak egyetlen kővel is hozzájárultak az épület fölemeléséhez, — ha ezt a követ nem használták is fel, vagy ha ez a kő nem is volt hasznos, — számításba kell vennünk a nemes szándékot és a véghezvitt munkát. Az, aki valóban a nemzet szolgálatában áll, nem tartozik többé se pártokhoz, se csoportokhoz, se iskolákhoz: az ország újjáépítéséhez aszerint használja fel az anya-

got, amennyire szükséges; nagy, egyetlen törekvése az, hogy mindez az anyag a nemzeti tervet szolgálja, abba beleilleszkedjék. Még azoknak is igazságot kell szolgáltatnunk, akik makacsul kitérnek az elől, hogy szolgálják a nemzetet; akik azt hiszik, hogy mindenki saját véleménye szerint szolgálhatja és szolgálja is valóban; vagy akik még továbbmennek és úgy vélik: nem kell szolgálniok a hazát, azért, hogy elméletileg szolgálják az emberiséget. Igazságot kell szolgáltatnunk értéküknek, jellemüknek, tisztességüknek, de szüntelenül — és a nemzet érdekében — támadnunk kell nemzetellenes állásfoglalásuk súlyos tévedését. Mindenkinek, aki harcba bocsátkozik, állandóan élénken szeme előtt kell tartama, hogy nem jól győzünk, ha nem tisztességgel, vagyis az igazság és a jog szellemében győzünk. Aki ezt elfelejti, eltévelyedik, vagy leszállítja önnön értékét.

Az igazságot és a jogot kell tehát szolgálunk, hogy jogunk legyen igazságot és jogot követő mindenkitől, bármí áron is. A harcot, amelyet a nemzeti propaganda-hivatal itthon és külföldön a tévedés, a hazugság, a rágalom vagy egyszerűen csak a tudatlanság ellen vív, ez alatt a zászló alatt kell megharcolnia.

1933 október 26.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A korporatív szervezet kérdései.

Salazar számára az új törvények értelmezése az ország erkölcsi megújítása szempontjából épp olyan fontos, mint maguk a törvények, A következő lapokon föl hívja a figyelmet némely veszélyre, mely abból származik, ha a korporatív szervezetet rosszul értelmezik, vagy szándékosan eltorzítják.

Az alkotmány szerint a portugál államot, mint korporatív köztársaságot kell megszervezni. Hogy ennek a szándéknak valóságos kezdeteket adjunk, utólag több rendelet vázolta fel nagy vonásokban azokat az alapelveket, amelyeket a korporatív szervezetnek követnie kell.

Ez a szervezet kiterjed a nemzet kebelében élő egyedek anyagi érdekeitől kezdve szellemi és erkölcsi érdekeikig, ezért — és mert egyre inkább közeledik az az idő, amikor a megfizetett munka, azon túl, hogy szociális feladat, az egész tevékeny és szabad népességre kiható tény lesz — önként adódik a következés, hogy a korporatív szervezet köz-

vetítésével a gazdasági élet a politikai szervezet egyik elemévé válik. Nemcsak az állam ügyel fel a gazdasági életre, érdeklődik iránta, oltalmazza és irányítja, saját céljai vagy időszerű politikai érdekei szerint, hanem maguk a gazdasági élet elemei is, mint produktív erők, az állam szerves életének lesznek részeseivé és az alkotmány egy részét képezik. S mindez nemcsak, hogy úgy mondjam, a munka politikai üzembehelyezéséből adódik és nemcsak abból, hogy tökéletesebb nemzeti képviselőre törekszünk, mint amilyent az individualizmus egyáltalán elképzelni képes, — hanem főképpen egy új fölfogás erőteljes szelleméből; s ez az új fölfogás azt mondja meg, mi az állam, vagy milyennek kell lennie a jövőben.

S mindebből úgy tűnik: egy új, még árnyékokba burkolt kor bölcsőjénél állunk, egy új nap hajnalán és még a külföldi mintákat sem használhatjuk vezetőül néhány alapvető elv különbsége miatt. És ez az első nehézség.

Portugáliában senki közülünk nem merné hangoztatni az állam mindenhatóságát az emberi tömeg, a nagy politikai megvalósítások ezen elsődleges nyersanyaga fölött. Senki közülünk nem vetelednék arra, hogy az államot az igazságosság és az erkölcs forrásának tekintse, ha elhatározásait és törvényeit nem egy magasabbrendű igazság elvei hatják át. Senki nem merné közülünk minden jog forrásává emelni a nyers erőt, megvetve az egyéni öntudatot, a polgárok jogos szabadságát, az emberi személyiség elé kitűzött célokat. Senki közülünk — bár nacionalista és szereti hazáját — nem vallja a támadó, kizárólagos, gyűlölködő nacio-

nalizmust; éppen ellenkezőleg, aki ragaszkodik a haza igazi fogalmához, annak azt súgja a szíve, azzal azt érteti meg az értelme, hogy a nemzeti keret egyenesen a legjobb az emberiség élete és érdekei szempontjából. Mégis az államnak és erejének istenítését az észszerűség és a történelem nevében mindenképpen elkerülve, meg kell valószínűsítanunk a nemzet legszentebb érdekeinek értelmében az erős államot; a rosszul fölfogott szabadság támadásaival szemben újra meg kell erősítenünk a megingatott és megkisebbitett tekintélyt; s az állami gépezetnek meg kell adnunk a szilárd vonalvezetést, a gyors elhatározás és a tökéletes végrehajtás képességét.

*

Íme a következő nehézség: A legutóbbi háború mély nyomokat vágott annak a nemzedéknek a leikébe, amely végigküzdötte: egyik legvilágosabb tanítása volt a háborúban résztvevő valamennyi ország teljes mozgósítása. Tisztán látható, hogy az általános tevékenység minden egyes ágában egyetlen irány érvényesült erőteljesen; az állam a nemzet védelmére minden erőt, a harc és az ellenállás valamennyi szellemi és anyagi erőforrását mozgósította. A béke létrejöttével csökkent az a szellemi feszültség és az a vasfegyelem, amelynek valamennyien alávetették magukat; a fegyverben álló nemzet eszméje azonban alaposan bevésődött a lelkekbe és láthatóan uralkodik a mai politikai elgondolásokban is, talán azért, mert a háború valójában még nem ért véget, vagy legalábbis azért, mert azok a nehézségek, amelyeket

teremtett, csak növekszenek, ahelyett, hogy csökkenének. Az élet nehezebbé vált; a nemzeti problémák gyakran túlhaladják az államok teljesítőképességét és a népek képességeit; a nehézségek és a megoldások felülmúlják a rendes tevékenység eszközeit. Ez az oka annak, hogy egyes államok kénytelenek az egész nemzeti munka bizonyos politikai mozgósítására és kétségtelen, hogy a világ jelenlegi helyzetében mindazok, akik uralkodni akarnak vagy egyszerűbben szólva, akik fönn akarnak maradni, nem tehetnek egyebet, minthogy! utánozzák őket.

Azt akarjuk, hogy a gyermekek és ifjak gondozásba vétele, a nacionalista szellemű nevelés, a közvélemény formálása, a játékok, sportok, a faj erkölcsi és testi megerősítésére való törekvés, a tudományos kutatás gondja, a mindennapi élet megszervezése, a termelés, a kereskedelem, sőt még a művészet is mind egyetlen iránynak, egyetlen szellemnek engedelmeskedjék, és — mivel hiányzik az a közösségi tudat, amely ösztönszerűen e felé az eredmény felé haladna, — az állam formál jogot magának arra, hogy — mint a közös érdek őre és képviselője — keresztül is vigye ezt. Így valóságos sarkigazságnak tűnik az a tétel, hogy a nemzet gazdasági életét az államnak kell irányítania. De hogyan? Hogyan?

A múlt megmutatja, hogy vámtarifák, kereskedelmi szerződések, termelői jutalékok, még mérsékelt és tapintatos formában is, káros eltévelyedésekre, veszteségeket hozó túlzásokra, a termelés különféle ágainak össze nem illésére vezetnek. Egyesek még tovább mentek: államosították az ipart,

különféle állami iparvállalatokat szerveztek, közvetve vagy közvetlenül anyagilag támogatták a vállalkozásokat, korlátozták a magántevékenységet és kezdeményezéseit. De éppen ez a kérdés egyik nehézsége, mert — bár teljesen tisztában vagyunk a jelen szükségletekkel — a portugál állam nem óhajt túlzott szerepet tulajdonítani magának a termelésben és jogot akar adni a lehető legfelső határig az egyéni tevékenységnek és kezdeményezésnek — ami a szociális élet fejlődésének igazi rugója. Ha az állam mással törődik, mint hogy megteremtse a szükséges általános föltételeket ahhoz, hogy az egyesek elégíthessék ki a közösség szükségleteit, akkor a nagy tékozlások, az alaptalan versengések, a terméketlen munka útjára lép. Az egyéni és a közös érdek szolgálatában meg kell menteni a magánkezdeményezést.

S még egy nehézségre mutatok rá, hogy eljuthassak a következményig. Az állam régi — s jelenlegi szervezetének még megfelelő — fölfogása az államot pusztán politikai és közigazgatási gépezetté teszi. Amikor-gazdasági tevékenységet és hasznot követelünk tőle, belé kell oltanunk a gazdasági élet elveit, elemeit, intézményeit, ahogyan azt az egyesek megszervezték — és mindenki jól látja: ez a tevékenység sehogyan sem illik hozzá, ha nincs összehangolva a többi közszervek működésével. Egyszóval: nem alkalmas a gazdasági élet irányítására, következkép vagy át kell alakulnia hozzá, vagy le kell mondania róla.

A kérdést tehát a korporatív szervezet útján lehet megoldani, s még abban az esetben is, ahelyett, hogy gazdasági életünket a kormányzat irá-

nyítaná, maga ez a gazdasági élet irányíthatja önmagát, — ami kétségkívül magasabbrendű jelenség. Bármilyen legyen a korporatív szervezetek szerepe a törvények rendszerében — a tanulmány és előkészület, mint a mi politikai alkotmányunkban, megfontoltság más rendszerekkel szemben, — az igazság az, hogy a nemzetgazdaság eléggé irányítható még általános törvények nélkül is, a termelés mennyiségére és föltételeire, a munka bérére és kiváltságaira vonatkozó kétoldalú szerződésekkel. Az sem kétséges azonban, hogy bizonyos pillanatokban a felsőbb tekintélynek közbe kell lépnie, mert irányítani a gazdasági életet, vagy azt akarni, hogy eleget tegyen a közérdeknek — két különböző dolog.

*

Bármilyenek legyenek is az előnyök, amelyek a szabad versennyel járnak, tagadhatatlan, hogy az nem állandó gazdasági erőt jelent, mert önmaga lerombolása felé halad és a közösség sem nyer előnyeivel úgy, hogy számottevő kárt ne vallana.

Végeredményben gyakran megállapítható, hogy a versengők a gyöngébbek fokozatos kiküszöbölésével végül is monopóliumot érnek el, vagy szövetséget alkotnak, ami a monopólium enyhébb formája. S ebben a harcban hatalmas tőkét tekoznak el és eljártsszák a munka érdekeit megjövőjét, gyakran nem is érezhető és mindig csak átmeneti jellegű előnnyel azokra nézve, akiket fogyasztóknak nevezünk. Minden egyéb magyarázat nélkül eléggé igazolják ezt az állítást azok a friss tények, amelyek csak legutóbb mutatkoztak a mi

dohánygyári, gyufagyári és tengerhajózási üzemeinkben. Egy nemzetgazdaságban, amely azt óhajtja, hogy rendezett legyen, manapság senki sem gondolhat arra, hogy alapelvvé tegye a korlátlan szabad versengést. Másrészt meg a monopólium vissza-riasztó, mert visszaélésekre vezet, mint minden kéllőleg ellen nem őrzött erő; mert pangásra vezet, mint minden lelkesítő gondolat nélküli tevékenység; s mert, mint Poincaré oly jól megmondta, a szocializmusnak a monopólium a bölcsője. Hozzá kell tennem, hogy ezeket a következményeket nem látom mindenütt egyformáknak és ilyen módon az is lehetséges, hogy a kialakuló közösségi szellem bizonyos országokban rávezeti a monopóliumot arra, hogy előbb igyekezzék derekasan szolgálni a közösséget, mint a monopólium birtokosainak egyéni érdekeit. Mégis bizonyos, hogy a népek nagy többségénél — és egyebek között nálunk is — a dolgok abban a rossz értelemben folytak, ahogyan az imént meghatároztam. Olyan nehézség ez, amelyet okvetlenül meg kell oldani.

Az alkotmány látja, elismeri, sőt támogatja is a versengést, csupán azt követeli, hogy a korporatív gazdasági élet különféle elemei ne teremtsenek egymás között korlátlan, mind a saját céljaikkal, mind a társadalom céljaival ellenkező versenyt. Az alkotmány szavai azonban csak hiú vágyakat jelentenének, ha a nemzeti munka gazdasági és szociális föltételei nem készítenék elő azokra az eredményekre, amelyeket maga elé tűz. Elsősorban szükséges, hogy a nemzetgazdaság korporatív úton való és az alkotmány keretében körvonalazott megszervezése mindig széles teret hagy-

jon a magánkezdeményezés és a versengés számára, akár új üzemek létesítésével, akár a szabad kereskedelemmel, vagy a termények minőségével, az árral, a kiállítással és az eladási feltételekkel: a magam részéről távolról sem vélem azt, hogy a termelés és értékesítés feltételeinek rideg szabályozása, amely elfojtana minden újító és kezdeményező szellemet, hasznos lenne a közösség szempontjából. Továbbá: a külkereskedelem szabadságának elve és a vámtarifák az állam kezében szükségszerűen az általános érdekek legbiztosabb-védelmét jelentik a nemzetgazdaság némely ágának föltehető vagy lehetséges[^] túlkapásaival szemben.

Még egy kérdés és vele újabb nehézségek. Valamennyien, akik a korporatív szervezet alapvető törvényeinek fölvázolásán dolgoztunk, természetesen az ellenvetések egész sorozatára el vagyunk készülve. De van ezek között egy, amelyre nem ügyelünk eléggé és amelyet most meg fogok fogalmazni; és pedig: a munkásosztály gyöngeségével és szétszórtságával szemben a korporatív szervezet, úgy, amint azt elgondoltuk, a plutokrácia diadalát jelenthetné. Valóban átértjük annak jelentését, amit állítunk? Szálljunk le a mellőzhetetlen elemi fogalmakig, hogy megvilágítsuk a kérdést.

Bizonyos, hogy senki nem tévesztheti össze a plutokráciát a nagykereskedelemmel vagy a nagyiparral. Annak az összpontosításnak, amely ezeket létrehozta, okai: vagy az általános gazdasági helyzet, vagy pedig egy túlhajtott termelés különleges feltételei. Ez gazdaságilag hasznos, a munkával és

a közönséggel való kapcsolatában pedig feddhetetlen lehet, és bizonyos esetekben nem rajta múlik, hogy feddhetetlen-e vagy sem. Még kevésbbé téveszteni össze valaki a plutokráciát a pénzzel; mindaddig, amíg készpénz, hitel, magántulajdon, mozgatható tőke, egyesek által vezetett és mások által tőkével ellátott termelés lesz, addig lesz pénz is. És ez amennyire hasznos, annyira tisztességé is lehet. A pénz szociális szempontból szükséges, még abban az esetben is, ha bizonyos korlátok között spekulációkba bocsátkozik. Sőt, a pénzembernek, mint a nagy vagyonok más ügyvivőinek is, nem kell okvetlenül gazdagnak lennie; de éppen azért, mert olyan anyagokkal dolgozik — pénz, részvény, hitel, — amelyeknek a kezelése rendkívül kényes, a gazdasági életben helytelen beavatkozásra vetemedhetik és magával ránthat sok értéket, amelyet rábíztak, vagy amely műveleteiben követi őt. Ha játékba bocsátkozik, a gazdasági élet szempontjából megszűnik érdeke; nyugodtan mondhatjuk, hogy már jogos tevékenységének területén túl jár. A plutokrata tehát nem azonos sem a nagyiparossal, sem a bankárral: korcs jelenség az, közbeeső jelenség a gazdasági élet és a pénz között; a legrosszabb kapitalizmus »romlás-virága«. A termelésben nem maga a termelés érdekli, hanem az a pénzügyi művelet, amelyet a termelés lehetővé tesz; a pénzügyi élet terén pedig nem annyira tőkének szabályos kezelése érdekli, mint inkább e tőkék megsokszorozása a mások kárára elkövetett akrobata-mutatványok útján. Tevékenységi területe kívül esik egy bármintű vagyon megszervezett termelésén és kívül a pénzbeli tőkék normá-

lie áramlásán; nem ismeri sem a munka jogát, sem az erkölcs követelményeit, sem az emberieség törvényeit. Ha társulatokat alapít, azért teszi, hogy hozadékokból hasznot húzzon és azt másokba fektesse; ha ingyenes koncessziót kap, úgy fogja tovább adni, mint értéket; ha hatalmába kerít valamiféle vállalkozást, azért teszi, hogy ez az új vállalat viselje el azokat a veszteségeket, amelyeket más vállalkozásokban szenvedett. Hogy mindezt elérje, a plutokrata mind a gazdasági, mind a politikai életben mindig ugyanazt a módszert alkalmazva: a korrupciót. Mert ezek az egyének, akiket némelyek nagy közéleti férfiaknak neveznek, a napjainkban megvalósult három jelenségből élnek: a gazdasági helyzet ingatagságából, a nemzet gazdasági életének szervezetlenségéből és a politikai korrupcióból. Aki nyílt szemmel látja, mi történt itt és mi történik külföldön, egy pillanatil sem vonhatja kétségbe állításaim helyességét.

Hogyan lehet megvédeni az államot a plutokrata korrupciótól, a munka friss erejét a plutokrácia zsarnokságától? Nyilvánvaló és a tapasztalat által bebizonyított tény, hogy a korrupció könnyű volt ott, ahol az egyesek felelősségét a tömeg felelőtlensége helyettesíti: a demokratikus kormányzatok minden másnál sokkal inkább készek a plutokráciával való kiegyezésekre, egyetértésre, s az iránta való bevallott vagy ösztönös előzékenységre. A közigazgatás ellenőrzése az egyesek által, a független emberek közreműködésével írott sajtó hozzájárul ahhoz, hogy ezeknek az érdekelteknek az üzelmeit leleplezzék és megghiúsítsák. De legegyszerűbb módja az állam megőrzésének a plutokrata

korruptió bajaitól az, ha az államot nem kényszerítjük rá arra, hogy romlott legyen. Amikor az előbb azt hangoztattam a nemzetgazdasággal kapcsolatban, hogy kívánatosabb, ha önönmagát irányítja, mintha az állam irányítja őt, arra gondoltam — kiegészítésül annak amit mondtam, — mekkora haszonnal fog ez járni a politikai és közigazgatási élet szempontjából annak a célnak az elérésére, hogy az állam épp annyira merev legyen a részleges érdekekkel szemben, mint amennyire figyelmes a közösség érdekei iránt. Nagyon is rosszul mennek a dolgok, ha egy nagy vállalkozás, ha jelentős előnyök, juttatások, behozatalok, rendelkezések, koncessziók, jogok rendszeres módon egy közigazgatási szervezettől vagy egy miniszter aláírásától függenek. Az egyesek önkéntelen gyanúja megmérgezi a közigazgatást.

Ha majd a nemzetgazdaság elrendezése a korporatív szervezet gondja lesz s ha a nemzetgazdaság ügyét könnyebbé teszi a gazdasági helyzet bizonyos megszilárdulása; ha majd mindenütt eltűnnek a korlátozások, a tisztességtelen verseny és a pénzrendszerek szándékos és irányzott ingadozásai; ha majd itthon az országban a gazdasági élet hordozói a dolgozók lesznek és nyilvánvalóvá lesz a különbség a munka és a spekuláció között; ha majd a kis- és nagytermelő közösen megbeszéli a termelés érdekét és a megszervezett munkástömegek is hallathatják hangjukat — akkor majd mindenki megláthatja, hogy a plutokrata és üzemei számára nincs többé tér s ő nem tehet egyebet, mint hogy jól-rosszul elköltse a pénzét. A szervezet, különféle megnyilvánulásaiban, fölsza-

badítja majd a munkát a pénz zsarnoksága alól és a pénzt visszaszorítja arra, hogy szerényen szolgálja a munkát.

*

Ha valaki fontolóra vette politikai alkotmányunk és korporatív szervezetünk alapelveit s figyelemmel kísérte fokozatos megvalósításukat; ha valaki megfigyelte gazdaságpolitikánk tájékozódását, amely minden áron fönn akarja tartani a szabadság elveit, míg más országok mindinkább bezárkóznak egy bizonyos túlzott nacionalizmusba és mind több és több merényletet követnek el a mások szabadsága ellen; ha valaki jól megértette azokat a megfontolásokat, amelyeket gyakorlatilag megvalósítottunk a termelés egyes ágaiban — a gabonatermelők szövetségét, a konzervgyárosok konzorciumát, a Casa do Douro-t, a borkiviteli korporációkat, a kereskedelmi és rizsbehozatali ellenőrző bizottságot, hogy csak azokat említsük, amelyeknek tevékenysége a legátfogóbb, — ha valaki megfigyelte, mennyi hittel történik a munkások — egyébként fakultatív — megszervezésének végrehajtása a mezőgazdasági munkástól a hivatalnokokig s a szabad pályákon levőkig; s ha végül valaki látta, mennyi gonddal igyekszünk fönntartani az állam érdekében a tekintélyt s a nemzeti érdek meghatározása és megvalósítása céljából az erőt: — bizonyára észrevehette, hogy mindig ugyanazokkal a kétségekkel, ugyanazokkal a nehézségekkel találjuk szemben magunkat, de észrevehette azt is, hogy úton vagyunk megoldásuk felé.

Reméljük, hogy bölcs és eltökélt haladással, ami jól ismert módszerünk, mélyreható változás

fog bekövetkezni az állam lényegében és szervezetében; a gazdasági életet a politikai szervezet elemévé tesszük; a munkát, bármilyen legyen is, az új szociális rend alapelvevé emeljük, és háborút viselünk mindenféle parazitizmus ellen, elkezdve a közigazgatásban érvényesülön; igyekszünk rendbehozni a nemzet gazdasági életét, megőrizve a magánkezdeményezést; nemzeti szellemet - akarunk a gazdasági életben, fönntartva a hazai termelők jó-tékony versengését egymással és a külföldi országok termelőivel; igyekszünk megszervezni az összes érdekeket a maguk védelmére, munkájuk eredményessé tételére; de az államot is elég tekintélyesnek és erősnek akarjuk ahhoz, hogy ne tudhassák megvesztegetni, hogy ne hagyja visszaélni őket erejükkel és egymás mellé rendelje őket az egyének és a nemzet magasztosabb céljainak elérésére.

Íme, ez a mai nemzedék föladata, íme, ez dicsősége.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az iskola, az élet és a nemzet.

Ebben a beszédében — 1934 január 28-án mondta el a San Carlos színházban — Salazar első ízben fordul országa ifjúságához. Gyakran szemére vetették, hogy közönyös az ifjúsággal szemben, amely tisztelte, de nem kapott semmi bátorítást ahhoz, hogy közeledjék hozzá. 1934 elején egy egyesület alakult tanulókból és egyetemi hallgatókból »Előharcosok« néven, azzal a céllal, hogy a reformátor művét védelmezze és megismertesse az ifjúsággal. Salazar — szigorú kivételképpen — résztvett az egyesület ünnepélyes fölavató ülésén. Óriási lelkesedéssel fogadták. Ebből az alkalomból mondotta ezt a beszédet. Az »Előharcosok szervezetét egy szélesebbkörű követte: a »Portugál Ifjúság« s ez ma ugyanannak a célnak a szolgálatában áll.

Micsoda meglepetéseket okoztak a prófétáknak azok az események, amelyek az utolsó években

történtek Portugáliában! Azt hitték, hogy a diktatúra mindent szét fog rombolni a katonai erőszak kalandjában, e mit látnak? — egy majdnem tisztán egyetemi tanárokból álló kormányt, s láthatják, hogy az erő az igazság szolgálatában áll e a rögtönzést végérvényesen háttérbe szorította a tudományos előkészítés. Modern történelmünk egyetlen korszakában sem volt olyan nagy szerepe a tevékenységre előkészített értelemnek, mint a mostaniban, amelyben élünk. Sö a nem támaszkodtak ily nagy mértékben a technikára és annak minden egyes ágára; soha nem volt több alkalma a művészetnek a szépség megteremtésére; soha nem tettek a mostanihoz hasonlítható e öfeszíté-eket arra, hogy a tudományt a nemzeti érdekek szolgálatába állítsák, hogy a kutatás kipróbált eszközeit alkalmazzák a közigazgatási kérdések megoldásában, hogy a tömegszenvedélyek fölé a tények és szabályok higgadt kifejtését állítsák, söt: hogy a dolgokat olyan nyelven fejezzék ki, amit a portugálok meg is értenek.

Az állam első nagy követelménye az iskolával szemben: az az erős törekvés, amely egyrészt a kormányzat és a közigazgatás, másrészt a gazdasági termelés szintjét igyekszik egészen addig a legfelsőbb szellemi és erkölcsi magaslatig emelni, ameddig csak fölemelkedni képesek vagyunk. Nem értenék meg és nem volnánk hajlandók elfogadni, hogy az iskola, elszakadva a nemzettől, ne a nemzet szolgálatában álljon és ne értse meg az újjászületésnek ebben az idejében szerepét, mely abban áll, hogy nevelje a portugálokat, megtanítva őket

jól megérteni és jól dolgozni. De mindez még kevés.

Rendkívül kemény időket élünk. Ha szemügyre vesszük azokat a viharokat, amelyek napjainkban dúlnak e azokat, amelyek a legközelebbi jövő látóhatárát elhomályosítják, s ha azt mondom nektek: ti vagytok a fölládozott nemzedék, a váltáság nemzedéke, többen közületek, akiknek szelleme kevésbé bátor vagy kevésbé fölkészült, úgy érzik, gyöngéd lelkükbe belehasít valami, és elisméltik magukban az evangélista igéit: «Kemény szavak ezek.» Kétségtelen: kemény szavak, de igazak.

Amikor Rómát elfoglalták a barbárok és Rómával együtt elbukott a nyugati birodalom, sokan éppen a legjobb szellemek közül nem tudták elképzelni, milyen lesz az élet a jövőben, és nem tudtak úrrá lenni azon a benyomásukon, hogy a római birodalom bukása az egész civilizáció végét jelenti, a civilizáció vége pedig a világ végét. Amikor a törökök elfoglalták Konstantinápolyt és véget vetettek a keletrómai birodalomnak; amikor a királyi hatalom megerősödése a feudalizmus bukására vezetett és a királyok a nép meg a polgárság támogatásával döntő csapást mértek a nemesség politikai hatalmára; vagy amikor újabban a rabszolgaság eltörlésével a testi munka egy nagy tömege fölszabadult; s végül, minden egyes alkalommal, amikor a világ fejlődése során erős meg-rázkódtatások alapvető változásokat okoznak, vagy a politikai, gazdasági és társadalmi élet bizonyos sarkalatos tételeit teljes egészükben újakkal helyettesítik: mindig sokan vannak, akik azt jósolják,

hogy az új dolgok hamarosan el fognak enyészni, vagy ha ezek az új dolgok tartósaknak bizonyulnak, a világ végét hirdetik. S valójában egy világ omlik össze, nem a külső világ, — az emberek és a csillagzat, — hanem illúzióink, vágyaink, érdekeink, önzésünk, szokásaink, érzelmeink, helyzetünk, eszméink, meg a közeli jövőhöz való viszonyunk világa.

Mondják és hangoztatják, hogy a nagy történelmi korfordulók egyikében vagyunk: azoknak a nagy társadalmi átalakulásoknak vagyunk tanúi és tevékeny részesei, amelyekből az új világ megszületik. Tulajdon két kezünkkel építjük föl ezt az új világot, ügyelve arra, hogy az uralkodó áramlatot ne keresszük, de mindenki látja, hogy a munkát könnyek, áldozatok, mindenfajta szenvedések — s főképp erkölcsiek — itatják át. Végért a könnyű élet, a kétségbe nem vonható eszmék, a megzavarhatatlan rend, a szokványos medrükben lefolyó dolgok s a biztosított tétlenség nyugodt ideje. A gazdasági élet üteme egyre követelőbb, egyre hevesebb, a munka egyre jobban uralkodik, a tőke egyre gyöngébb és óvatosabb, az élet a maga egészében egyre bizonytalanabb, a család, az osztály, a kaszt védelmező hatalma egyre tehetlenebb, mert az egyéni érték ma sokszorosan felülmúlja a tegnap szentesített értékeit. A család, a kollégium, az iskola, mindaz, ami negyven évvel ezelőtt minden tőle telhetőt megtett, hogy az összes elképzelhető nehézségtől megvédve, finomakká és törekenyekké nevelje a jövő polgárait, ma végtelenül szerencsétlen embereket formálna. Hányszor hallottam gyengédszívű anyákat,

akik nem tudták elrejteni örömeiket és azt mondták: »Hála Istennek, az én fiamnak nem kell dolgoznia^ Hát lehetséges, hölgyeim, hogy azért neveljék fel gyermekeiket, hogy más anyák gyermekei dolgozzanak helyettük? Ha az iskola megértette korrunkat és a Portugáliában végbemenő forradalmat, azzá kell nevelnie mindenkit, ami az illető valóban. Nevelni fogja akaratosokat, hogy akarni tudjatok, és mindezt a szónak kettős értelmében: egyenes akaratra és szilárd akaratra nevel. Megadja a szükséges előkészületet a hasznos erőfeszítésre, alkalmassá tesz a gyakorlati munkára, mindenfajta munkára, amelyre illetékesek vagytok. Erőssé edzi lelketeket a harcra, mert nyugalommal kell fogadnunk az élet csapásait, el kell viselnünk a csapások keserűségeit, hittel kell betöltenünk sorsunkat, föl kell áldoznunk magunkat a köz javáért és derék lélekkel, nemesen kell éreznünk a nemzet színe előtt a szenvedés dicsőségének büszkeségét.

*

De még ennél is többre van szükség. Amikor a legtöbben közületek még csak betűzgetni kezdték az iskolakönyveket, Európa már belekerült az utóbbi évszázadok legnagyobb szellemi válságába. Sőt úgy tűnt, hogy bizonyos szerencsés ellenhatások már a nyugalom útját kezdik mutatni a XIX. század végének és a mi századunk elejének nyugtalan szellemei előtt. A filozófia tébolya sorra megrendítette az elmékben az örök igazságokhoz való ragaszkodást és szétmarta a szellemekben a nagy bizonyosságokat. E romboló munka egy adott pillanatában megrémülve látták, hogy tulajdonképpen

nem állítottak semmit azoknak a mérföldköveknek a helyébe, amelyeknek segítségével az emberek az életben haladni tudnak.

Tagadták Istent, a bizonyosságot, az igazságot, az igazságosságot, az erkölcsöt, a kételkedés, a pragmatizmus, az epikureizmus és még néhány ezer olyan zavaros eszme nevében, amelyeknek ürességét csak nagy nehézségek árán sikerült kitölteni. De a tagadás, a közöny, a kétely nem lehet forrása a tevékenységnek, az élet pedig tevékenység. Amikor a háború kitört, érződni kezdett a szellem világában a spiritualist a ellenhatás, amint gondosan fölülvizsgálja az eszméket és számbaveszi a pusztulást. A politikai és társadalmi szervezet néhány alapvető elvét megingatták ugyan, mégis fennmaradtak: a haza, meg a család, az emberiség, az erény, a szemérem tulajdonai megmenekültek az új özönvízben. A fegyveres harc, a politikai és gazdasági válságok, a társadalmi események, amelyek eddig még soha nem látott arányokban és mélységben pusztítottak végig Európán és az egész világon, új képet adtak a problémának és létrehozták a kommunizmust.

Mint alapjában gazdasági elmélet, — amelyet különben már kipróbáltak és amely nem alkalmas arra, hogy a művelt népek bonyolult gazdasági életébe beleilleszkedjék, — a kommunizmus a harc, a védelem és a nagy tömegek meghódításának szükségszerű követelménye folytán, — ahogyan ma mondják, — totális elméletté, az élet és a gazdasági szervezet teljes rendszerévé alakult át. Befogadta a szellem összes eltévelyedéseit és mint rendszer, függetlenül néhány anyagi természetű

eredményétől, nem egyéb, mint elfogadása mindazoknak a hagyományos lázadásoknak, amelyeket az anyag a szellem ellen, a barbárság a civilizáció ellen végrehajtott. A kommunizmus korunk nagy eretnoksége.

Nagyon jól tudjuk, hogy a mi társadalmi és gazdasági szervezetünkben akadnak súlyos tévedések, igazságtalan különbségek, tökéletlenségek, nyomorúság, hazugság, ellentmondások, és szükséges, hogy mindezt meggyógyítsuk vagy hogy mindezt eltüntessük. Ennek a célnak az érdekében folytatjuk forradalmunkat, de hogy ez a forradalom valóban mélyreható legyen, nem szabad lerombolnia azt, ami hatásossá teszi: az elmúlt nemzedékek munkájával és szenvedéseivel meglelt alapelveket, vagy mondjuk így: a társadalmi élet nagy igazságait. Ezzel szemben a kommunizmus arra törekszik, hogy mindent fölforgasson, és romboló dühében nem tesz különbséget a tévedés és az igazság, a jó és a rossz, az igazságosság és az igazságtalanság között. Mit sem számít előtte a történelem, mit sem számítanak az emberiség százados tapasztalatai, az értelem élete és méltósága, a család legtisztább érzelmei, a nő tisztessége és szemérmessége, a nemzetek léte és nagysága, — csak azért, hogy az emberiségről alkotott hamis fölfogásával eljusson az ember rabszolgaságba döntéséhez és legsúlyosabb elvetemítéséhez. Nem értenek meg és nem engednék meg, hogy a portugál iskola közömbös maradjon ebben az ügyben, és minden megengedett határon túlmenne, ha nyíltan vagy titokban, tényleges tettekkel vagy kötelességeinek elmulasztásával Portugália ellen dől-

gozna és civilizációnk ellenségeit segítené. Bármily messzemenően türelmesek vagyunk is azokkal az elméleti különbségekkel szemben, amelyek bizonyos kérdésekben elkülönítik egymástól az embereket, kénytelenek vagyunk a leghatározottabban hangsúlyozni, hogy semminemű olyan szabadságot nem ismerünk el, amely a nemzettel, a közjőval, a családdal és az erkölccsel ellenkezik. Éppen ellenkezőleg, azt akarjuk, hogy a család és az iskola, eltörölhetetlenül vesse bele a kialakuló lélekbe azokat a magas és nemes érzelmeket, amelyek civilizációnkat jellemzik, s azt a mély hazaszeretetet, amely azoknak a szeretetéhez hasonló, akik a hazát alapították és növelték a századok folyamán.

*

Előharcosok: nevetek egyúttal kijelöli helyeket és ez a hely megelőzi még a legelső sorokat is; ott van, ahonnét élesen figyelni lehet az ellenség mozdulatait, ahonnan riasztójelet adnak a harcosoknak, ahol az első csatározások történnek és ahol — dicsőségekre! — az első sebeket osztják. Méltónak kell lennetek ehhez.

1934 január 28.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A forradalom szelleme.

Salazar 1934 április 28-án mondta el ezt a beszédet a portói tőzsdepalotában. Hivatalos látogatást tett itt a munkásnegyedek alapközetétele alkalmából. Rendreutasította ekkor azokat, akik zavart akartak kelteni, és újra hangoztatta a folyamatban lévő forradalom néhány alapelvét.

A nemzeti forradalmat, amely 1926 május 26-án kezdődött és szinte az első pillanattól fogva a köztársasági elnök magas irányítása mellett folyt le, sem megmagyarázni, sem védeni nem lehetne, ha nem volna céljaiban mély, módszereiben tisztességes és lényegében népi. S amellet biztosítania kellett a nemzeti lélek számára történelmi hivatásunk folytatását. Ezekről a dolgokról akarok néhány szót mondani.

Európa és az egész világ a politika és társadalmi kísérletezések, a lázadások, forradalmak, válságok, nehézségek s egy új élet vágyának hevében ég; új rendszereket próbálnak ki; új utakat

akarnak mutatni az élet ée társadalmak egyensúlya számára; évszázados elvek és intézmények omlanak össze, másokat meg, amelyeket fönn kellene tartani, szintén az a veszély fenyeget, hogy elmerülnek a pillanat tragikus zavarában; a népek egyre jobban érák azokat a kötelékeket, amelyek közös felelősségükhöz fűzik őket. A világnak ebben a sem nem közeli, sem nem távoli kis szögletében, a civilizáció egyik nagy útjának középpontjában, ennek a nagymultú országnak, amelynek határozott arculata és nagy történelme van, meg kell jelölnie helyét a nap alatt. Nem értettünk volna meg semmit korunk leckéiből, nem merítettünk volna semmi hasznot belőlük, ha Gomes da Costa és a portugál hadsereg fegyverei csupán arra szolgálnának eszközül, hogy bizonyos embereket más emberekkel, a részleges érdekek szövevényét más részleges érdekek szövevényével, bizonyos becsvágyakat és hiúságokat más hiúságokkal és becsvágyakkal helyettesítsünk. A nemzet előtt, amely még csak alig ébredszik kábulatából, amely csak nehézkesen emelkedik fel a beteges pesszimizmusból, s amelyet a körülmények nevének, életének és történelmi civilizációs küldetésnek védelmére kényszerítenek — az, aki kormányon van, nem lelheti kedvét a bajok okát érintetlenül hagyó fölületes változásokban, hanem csupán azokban a gazdasági, társadalmi és politikai mély átalakulásokban találhat érdeket, amelyek annyira mélyek, amennyire a társadalmi élet új szokásai és új fölfogása követelik és biztosítják. Arról a magaslatról, ahonnét ezt a kérdést vizsgálni kell, már nem látni sem a személyes sérelmeket, sem a kicsinyes érdekeket,

sem a versengéseket, sem a csoportokat, sem a pártokat. Ha erről a magaslatról tekintünk le, már egyedül csak a nemzet látszik, egyedül csak a nemzet számít, életével, szükségleteivel, haladási vágyával; innét van e politikamentes politika, vagy helyesebben szólva politikamentes kormányzás mérész kísérlete, amely örületnek látszott és amely •mindnyájunk számára a boldogság forrása lett. Ez mindenesetre legalább új elmélet volt, méltó arra, hogy kipróbálják, amikor az emberek különféle pártokra oszlottak és vigasztalan állapotban volt az ország, amelyet változatlanul sokan szerettek, de az események végzetszerűsége folytán nagyon is kevesen szolgáltak. Ha föltesszük azt, hogy mindent megtettünk már, vagy ha ellenkezőleg azt tesszük föl, hogy még nem tettünk meg semmit, nem fogjuk megérteni azt, ami történik, sem pedig annak a nehézségeit, amire törekszünk. Egy ilyen nagy és ennyire mélyreható forradalom vagy nem ér el soha semmit, vagy pedig azoknak az új elveknek lassú fölszívásával megy végbe, amelyek az emberek életét irányítják, és annál előrébb halad, minél jobban érezzük önön magunkban.

*

A forradalomnak nemcsak céljaiban mélyrehatónak, hanem eljárásában is komolynak kell lennie. Két dolgot értek én ezen: az őszinteséget és a megfontoltságot. A komolyság elsősorban abban nyilvánul, hogy az érzelmek megfelelnek az eszméknek és a tettek megfelelnek az elveknek. A közéletben éppen úgy, mint a magánéletben, az őszinteség hiánya utálatot kelt és elfáraszt: a

nép lelkében egyetlen olyan politikai rendszer sem található hitelre, amely kormányzati módszerként használja a hazugságot, vagy amely megelégszik a szokványos igazságokkal.

Nálunk nem lehet szó hamis vádaskodásokról, mint politikai fegyverről, nem lehet szó tényekről azokon kívül, amelyeket ellenőriztünk, sem Ígéretekről, amelyek ne kielélt tervek vagy egy bizonyosan megvalósuló terv előzetes bejelentései volnának.

Ha ellene vagyunk a visszaéléseknek, igazságtalanságoknak, a közigazgatás szabálytalanságainak, a kegyencuralomnak, a zűrzavarnak, az erkölcselenségnek, azért vagyunk ellene, mert ez az állásfoglalás egy komoly kormányzati eszmének felel meg, nem pedig oly politikai magatartásnak, amelynek árnyékában mi magunk ugyanazokat a visszaéléseket és igazságtalanságokat követjük el. Jaj azoknak, akik azt színlelik, hogy kitárt kebelükkel fogadják a nemzet üdvének ezeket az elveit, kijelentik, hogy követnek bennünket a forradalmi mű útján s akik tudják, hogy merészen föl akarjuk emelni szociális reformjainkkal a nép gazdasági és erkölcsi színvonalát, és akik ugyanakkor valójában nem akarnak egyebet, mint jó reményességben elaltatni a legjogosabb jóvátételt és hasznot húzni abból, hogy békét nyújtottunk nekik, szemet hunyva az igazságszolgáltatás követelményei előtt. Ezek nem a mieink közül valók és nincsenek velünk.

*

A komolyság másodsorban a gondolkodás és a tevékenység megfontoltságában nyilvánul meg.

D' Ormesson írta a belga királlyal és halálával kapcsolatban ezeket a szép mondatokat: »I. Albert komoly volt. íme a szó, amely mindent elmond róla. Maga a királlyá tett lelkiismeret volt és ez az, amit népe és valamennyi nép megérkezett. Mert a nép komoly. Az élet komoly. A munka komoly dolog. Komoly dolog megélni, szántani vagy valamely mesterséget űzni, gyerekeket nevelni, harcolni a megpróbáltatások és a betegség ellen, takarékoskodni azzal, amink van, hogy biztosítsuk öreg napjainkat. Higgyék el nekem, a tömegnek mély megérzéseik vannak. Különbséget tudnak tenni aközött, aki rendelkezik ezzel a komolysággal és aközött, aki nem rendelkezik vele^ Beszéljünk világosan: a komolyság hiánya a közéletben számtalan politikai mozgalom mélyén megtalálható.

Munkám féligmeddig elszigetel engem és én arra törekszem, hogy kilépjek önmagamból és mint egyszerű szemlélő legyek tanúja a kormányzás művének; szerencsétlennek érezném magam, ha végérvényesen belemerülve tevékenységembe, végül is elveszteném bíráló képességeimet. Az ország élete a perekben, felszólamlásokban, folyamodványokban, javaslatokban, törvényekben úgy vonul el a kormányok előtt, szomorúan *vagy* vígan, derűlátóan *vagy* kétségbeesetten, alázatosan *vagy* gőgösen — ahogyan a valóságban lefolyik. És mindez súlyos dolog. A béke *vagy* a háború, a rend, a tekintély, a fegyelem, az állam hitele, a nemzet becsülete, a munka, a nevelés, az öregség, a gyerekkor, a barmát legeltető pásztor, a gépe mellett álló munkás, a gyereket tápláló anya — mindez túlságosan ko-

moly ahhoz, hogy ne legyen rá állandóan gondunk és hogy ne hagyjon mély nyomokat a lélekben.

Az élet súlyos voltával nem jár szükségképpen együtt a szomorúság gyásza, a borúlátás, a csüggedés; ellenkezőleg, nagyon is megférnek veük a népek öröme, a játékok, a kedély és a mosolygás. Egyszerűen csak azt követeli, hogy a komoly dolgokkal komoly módon foglalkozzunk. Ezért van az, hogy a kis sétatéri összeesküvések, a munkanélküli forradalmárok tervezgetései, a tervezetek, amelyek pusztán azért hoznak majd boldogságot és bőséget, mert megjelennek a >hivatalos lapban*, a baráti kabinetek, a nepotizmus tervezgetései, az állások osztogatásai és a zavarkeltés, amelyből azután önként támad a rend és a világosság, mindezek nem érintik a mély nemzeti valóságot és általában nem mások, mint gyermeki játékok, apró kis család tragédiák a szülők örökös tekintete előtt.

*

Végül a május 28-i forradalom nyilvánvalóan népi annál a törekvésénél fogva, hogy közvetlen kapcsolatban maradjon a néplélekkel és kielégítse legsürgősebb szükségleteit.

Azt hiszem, egy francia újságíró volt az első, aki merészen azt állította egész Európa előtt, hogy a hanyatló parlamentarizmus és terméketlen vitatkozásai egyáltalán nem fejezték ki a nemzetnek csak legkisebb beavatkozását is a közügyekbe, sőt, hogy ez a hanyatlás tökéletesen egybevág a kormányok és népek kapcsolatának szorosabbra fűződésével. A portugál példa egymagában megvilágítja e tételt.

Sokan, akiket megszédítenek a tisztán mennyiségi ismérvek és akiknek nem állnak rendelkezésükre a kritikai becslés elemei, még ma is azt hiszik, hogy a parlamenti vitatkozás, mint a közélet megismerése és mint a törvények értelmezéséhez szükséges adatok valóságos gyűjtőtára, értékes volt és nehezen helyettesíthető.

Ugyanazok föltételezik, hogy azok a módszerek, amelyeket mi alkalmazunk, nem vezethetnek, csak ugyanezekre az eredményekre, — azért, mert ezeket a módszereket egyoldalúsággal gyanúsítják.

A hivatalos lap szorgalmas olvasói, miközben adatokat kerestek a tanulmányozáshoz, föltétlenül elcsodálóztak, hogy ezeket várakozásukkal ellentétben nem a legsúlyosabb kérdések és a legfontosabb törvények körül forgó végeláthatatlan beszédekben találták meg. Nehézségük éppen eléggé megmagyarázza ezt a hiányt és a kutatóknak soha nem állott egyéb rendelkezésükre, — pontosan ugyanúgy, mint ma, csak már egy fejlettebb fokon, — mint a bizottságok véleményei és a rendeletek indokolásai.

A demokratikus szószátyárság megteremtette a közgazdasági és nyilvános értekezletek utálatos szokását, mintha az állam életének nem kellene minden körülmények között tartózkodással és szemérmességgel járnia; és siralmasan összekeverte ezt a szokást a nyilvánossággal, amely ahhoz szükséges, hogy tájékoztassuk az országot és formáljuk a nemzeti köztudatot.

Ha leszámítjuk azokat az apró ügyeket, amelyekhez a henyélők és a hivatásosak betegesen hozzászórtak, a nemzet tekintete elől nem rejtünk

és sérti mit, amit tudni vagy méltányolta kell. A fölhozott mozzanatok bősége ma másképpen fontos, mint régebben, és az a nyugodt légkör, amelyben a közönség fontolóra veheti őket, szintén nem hasonlítható a politikai vitatkozások által föl kavart porfelhőkhöz.

Hányszor sikerült a szónokok ékesszólásának elrejtene az igazságot, egészen odáig, hogy lehetetlen volt gyanítani, milyen ez az igazság és hol található!

A kellőképpen időszerűsített statisztikák sokfélesége, a számadások, költségvetések, a közigazgatás jelentései, a bizottságok szakvéleményei, a kormány tervezetei pontos képet adnak a nemzetnek nemcsak arról, ami történt, nemcsak arról, ami történik, hanem jóelőre már arról is, amit tenni szándékozunk. Alig van korszak, amelyben oly közvetlen és oly meghitt kapcsolat állt volna fenn az állam és a nép-között, mint manapság, és a nemzet előmenetele, nagy vonalaiban, soha nem érdekelte jobban az országot, amely rá öbben sorsára és kezd ráeszmélni arra hogyan elégíttetnek ki jogos igényei.

Még egy más szempontból is népinek láthatjuk ezt a mozgalmat s én megkísérlem megmutatni ezt, noha félek bizonyos zavaroktól. A nemzet, számunkra, egy és örök; nincsenek benne sem kiváltságos, sem alacsonyabbrendű osztályok. A nép: mi mindnyáján vagyunk; de mert az egyenlőségnek nincs ellenére, az igazságosság azt kívánja, hogy ott járjunk el a legsürgősebb buzgalommal, ahol a legnagyobb a szükség: nem vagyunk igazságosak, ha nem vagyunk emberségesek.

Senki nem állíthatja, hogy a tudatlanságában és nyomorában silánnyá tett, de a munka, az áldozat és a hazafiúi érzés hősiességeivel rendelkező s ezért értékes tömeg kérdéseit egyszerre meg lehet oldani, viszont azt sem fogja senki különösnek találni, hogy ezek a kérdések a nemzeti újjászületés legelsőbbrendű problémái. Nem is hanyagoljuk el őket: elérkezett a pillanat, amikor hozzálátunk, hogy fölépítsük a gazdaságos lakásokat, a legszegényebbek házait, az egészséges, különálló házakat, amelyek olyanok lesznek, mint egy-egy fészek, — munkáscsaládok tűzhelyei, szerény, egyszerű, portugál otthonok. A kísérlet, amelynek most megvetjük alapjait, nehéz, mégis sokszorozódjék meg az egész országban, — s ez nem jámbor óhaj, hanem egy kormányzati elgondolás ki-
fejezése.

*

Egy új államépítés meredek útjának vágunk neki bátran. Tartsuk mindnyájan jól szemünk előtt végső célját.

Portugália nem a modern időkben keletkezett, nem a modern időkben vált egységessé. Nem annak a pogány és emberellenes eszménynek a segítségével nyert formát, amely bizonyos fajt vagy egy bizonyos maimat istenít. A tizenkettedik éa tizenharmadik században jött létre az Ibériai félszigeten, ugyanazokkal a határokkal, amelyeket ma is birtokol, és a tizenötödik-tizenhatodik századtól óriási birtokokkal Afrikában, Ázsiában, Óceániában és Amerikában; a román-keresztény civilizációt védelmezte az izlám ellen és új világokban terjesztette el ezt a műveltséget. Az emberiség ér-

dekében aratott e főbenjáró győzelmünket akkor vívtuk ki, amikor Európa többi államai a dinasztikus küzdelmek, szakadárságok és eretnkségek véres harcaiba bonyolódtak.

Az eszme és a tett egyetemessége a katolikus és európai fejlődésben, a faj erkölcsi és anyagi fölemelésének szolgálatában: íme ez hazánk történelmének jellemző jegye. Ennek jegyében emeltük a Nyugat védelmének csodálatos bástyáit Mauretániában, népesítettük be az atlanti szigettengert, szegélyeztük erődökkel és ügyvivőségekkel Afrika partjait, nyitottuk meg a közlekedés útjait az összes népek számára és alkottuk meg Braziliát. Igaz: történelmi szellemünknek ez az egyetemes erénye rövid évtizedekre, — az emberiség útjának kurta szakaszaira, — el-elhomályosult. De nem balt ki sem a nemzet lelkében, sem intézményeink lényegében, és azonnal nagy lendülettel szétáradt, mihelyt — minden idegen hatástól mentesen — ismét teljesen öntudatra juthatott.

A tizenkilencedik század második felétől fogva érvényesülő tévedések és anarchikus ellentmondások ellenére, a keresztény művelődés és az általános haladás erénye, ami a portugál lélek lényegéhez tartozik, újból döntő szerephez jutott a kontinensen, Ugyanez az újjászületés virágoztatta föl politikai érdeklődésünk, evangelizáló művünk, pártfogó kormányzásunk, gyarmatosító tevékenységünk, meg az anyaország és birtokai közötti kapcsolatok új munkáját odalenn, az első fölfedezések és a régi hótűtások még mindig hatalmas maradványain. Végül is a nemzeti diktatúra, alapjaiban támadva meg minden bomlasztó elméletet és megteremtve

pénzügyi egyensúlyt, amelynek minden általános megújulás alapjául kell szolgálnia, — egy hatalmas lendület lehetőségeit adta meg ama hagyomány immanens szelleme számára, amely Portugáliát létrehozta, megnövelte és dicsőségessé tette, amely szilárdságot és maradandóságot nyújtott neki. RenDELETEÍVEL, az új államalkotmánnyal, a gyarmati okmánnyal, a portugál katolikus missziók szabályzatával, a birodalmi szervezet okiratával és a gyarmati közigazgatás reformjával tengerentúli és tengereninneni örökségünkben ugyanannak a történelmi küldetésnek a folytonosságát biztosítja.

Portugália és birodalma egyetlen politikai és területi testet képez, melyet a földgolyón több évszázad történelme alkotott meg, hogy biztosítsa ennek a népnek a függetlenségét, terjeszkedési lehetőségét, gazdasági tevékenységét és kereskedelmét, amely súlyos áldozatokkal és kemény munkával az óceánokon és új világrészekben kereste szűk európai birtokának kiegészítését. A mai portugál nemzedékekre vár a föladat, hogy megőrizék és kifejlesszék a birodalom földrajzi integritását Ibériában, Afrikában és Keleten, hagyományaik erejével, bátor népük hatalmával, tőkék és hitelük helyes fölhasználásával, mezőgazdasági és ipari termelésük összhangba hozatalával.

Szorongva várjuk a gyarmati kiállítás megnyitását, hogy mindenkinek, és különösen egynémelyeknek, akik inkább feledékenyek, mint tudatlanok, megmutassuk egyrészt azt, mit jelentett élet és javak föláldozásában gyarmatosító korszakunk, másrészt meg azt, mi a mi zajtalanul megvalósított munkánk a béke, a gazdasági haladás

és az emberiség érdekében. Annyira és oly általánosan kevésbé ismerik ezt a talán még soha fölül nem haladott munkát, hogy ami eddig tévedés volt, most már a haza elleni bűn lenne: ha tudniillik nem állítanánk teljes egészében napvilágra ezt a munkát.

A világot igazgató Gondviselés magas tervei folytán Portugáliának nincs szüksége háborúkra, bitorlásokra, hódításokra és a nemzetközi versengések területén kívül áll. Nyugodt és kiegyensúlyozott, a többi államokkal barátságos viszonyt fönntartó léte érdekében csupán arra van szüksége, hogy a régi hagyományaiban meglévő eszméket és intézményeket friss erővel hassa át.

1934 április 28.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Az új portugál állam az európai politikai fejlődésken.

Az itt következő lapokat Salazar 1934 május 26-án a Lizaboni Portugál Földrajzi Társaság üléstermében olvasta föl, a nemzeti egység első kongresszusának megnyitó ülésén. Arra a gyakori állításra felel meg itt, amely szerint az új portugál állam a fasizmus rokona, gyermeke és a jelenlegi portugál kormányzatban nincsen semmi, ami saját elmélete lenne.

1. Új politikai és közjogi rendszer.

A mozgalom, amelyet a közvélemény kényszerített ki és a hadsereg meg a tengerészet valósított meg 1926 május 28-án, arra törekedett, hogy végkép száműzze a liberalizmust, az individualizmust, a társadalmi és a pártharcokat. De egy annyira szervezetlen ország életének átalakításán, amilyen

a miénk volt, jóllehet lényeges mértékben függ az elért jobb gazdasági és pénzügyi viszonyoktól, föltétlenül uralkodnia kell egy új politikai, jogi és társadalmi eszmevilágnak, amely képes rá, hogy a korábbi eszmerendszereket megdöntse vagy kijavítsa és megfelelő lelkiállapotot, a közvéleményben erős áramlatokat teremtsen a fokozatos megvalósításhoz. Ez a diktatórikus korszak alatt kidolgozott elmélet a lényege az alkotmánynak, a gyarmati okmánynak, az államszervezet okiratának, a nemzeti statútumnak és az egység programjának. Kifejlesztettük és továbbra is ki fog fejlődni intézményekben és tettekben, amelyek a maguk során, elméletünk gyakorlati kibontakozását jelentik.

Hosszadalmas és bizonyára fölösleges volna előadnom, még kivonatosan is, mindazokat az alapelveket, amelyek az új állam evangéliumát alkotják és teljes egészükben megfelelnek történelmünk és a keresztény-latin civilizáció követelményeinek s ez utóbbiak mindketten letértek bizonyos szakaszokra valódi útjukról. Csupán néhány lényegbevágó jellemző vonást akarok pontosabban körvonalazni, mert úgy látom, szükséges a portugál rendszer jellegzetes magatartását meghatározni és szükséges megakadályozni, nehogy programunk értelmezésében vagy végrehajtásában eltorzuljanak. És mivel nagyon sokat beszéltek — és szinte kizárólagosan — a más rendszerekkel való hasonlóságról, én ma nem azzal fogok törődni, ami hasonlít, hanem azzal, ami különbözik, hogy az egész világ világosan számot tudjon adni a mi rendszerünk félreismerhetetlen eredetiségéről.

2. *Portugál nacionalizmus.*

Az új állam nacionalizmusa nem a türelmetlen — ideológiai vagy politikai — elkülönülés elvét vallja, és nem is vallhatja azt soha, mert, mint különben egész történelmünk is, a többi népek barátságos együttműködésének művébe illeszkedik. Úgy véljük, épp oly távol van a külföldi eredetű liberális individualizmustól, meg a baloldali nemzetköziségtől, mint bármiféle más elméleti vagy gyakorlati rendszertől, amely szintén külföldön született, az előbbieket ellenhatásaképpen. Az új állam nemcsak arra vállalkozott, hogy elnyomja a régi pártokat és velük együtt az individualizmust, meg a parlamentarizmust; legyőzhetetlen ellentállást jelent egyben mindazokkal az áramlatokkal szemben is, amelyek a forradalmi logika erejével azokból következnek, vagy amelyek egy avagy más módon a politika vagy a törvény rendjének túlkapását képviselik abban az ellenhatásban, amelyet ezek a megelőző áramlatok szükségképpen keltettek.

Bizonyára vannak a világon politikai rendszerek, amelyekhez a portugál nacionalizmus hasonlít, amelyekkel vannak érintkezési pontjai, — s ezek szinte kizárólag a korporatív eszmére korlátozódnak. A megvalósítás eljárásában azonban és főként az állam felfogásában meg a kormányzat politikai és polgári tevékenységének megszervezésében a különbségek tisztán megnyilatkoznak. Egy napon majd fölismeri a világ, hogy Portugália eredeti, történetének és földrajzi helyzetének megfelelő rendszert követ s e rendszer lényegesen különbözik

minden más rendszertől; s minden vágyunk az, hogy megértsék: nem azért szakítottunk a hamis liberalizmus és az áldemokrácia tévedéseivel és bűneivel, hogy más, — és esetleg talán még súlyosabb, — tévedéseket és bűnöket fogadjunk be helyettük, hanem éppen ellenkezőleg: azért, hogy újjászervezzük és megerősítsük az országot a tekintély, a rend és a nemzeti hagyomány elvei szerint, összhangban azokkal az örök igazságokkal, amelyek — szerencsére — az emberiség öröksége és a keresztény civilizáció osztályrésze.

Nacionalizmusunk legélesebb jellemzői között — se jellemzők egymagukban is megkülönböztetik azoktól a másfajta nacionalizmusoktól, amelyeket Európa tekintélyi államai magukévá tettek, — e jellemzők között ott van a portugálok gyarmatosító ereje s ez nem újonnan rögtönzött képesség, ennek gyökerei századokon keresztül tereblyesedtek bele a nemzet leikébe. A mi közösségi eszményünk egyik nagy erő-összetevője ez, hosszú örökség folytán és szorosan kapcsolódik evangelizáló művünk emberies céljához és függetlenségünk hagyományához. Mindig is így volt: s ma sincs benne semmi egyéb többlet, mint kettőzött szeretetünk, amely az őseinktől ránk hagyományozott birodalom ügyéért dolgozni készlet.

3. Nemzeti és tekintélyi állam.

Május 28-nak s a fejlődésnek, amely politikai és jogi téren követte, egyik legelső célja a nemzeti és tekintélyi állam visszaállítása. Visszaállítást mondok, mert a portugál államnak, amir

kor megalakult a félszigeten és szétterjedt a világban, birtokában voltak! mindazok az erények, amelyek ezeknek a lényeges jellemzőknek alapvető föltételei. Mert az államfő és a rendjeinek java által képviselt nemzet adott egységet, szilárdságot, erőt és életet Portugáliának. S csak jóval később érkeztünk addig, hogy az államot és a közhatalmat fölbomlasztotta a pártok és érdekszövetkezések fölburjánzása a politikai és polgári harcok rendszerében.

Az állam visszatérése egy olyan jól megalapozott rendhez, amely mindenképpen észszerű, mert a megszervezett nemzetet fejezi ki, éppen mert a részleges érdekeket az általános érdek alá rendeli, anélkül, hogy az emberi célok köréből kilépne s mert alapja és záróköve egy vissza nem utasított és vissza nem utasítható tekintély: egy állam, mely, mint Caillaux mondta, valóban a civilizáció mester-műve, — ime ez a mi egyik legégetőbb szükségünk, melyet történelmünk' boldog idői megmutattak, a rájuk' következő pártoskodások, lemondások és hanyatlás kihívtak és melyet sorsunk parancsként ír elénk.

Mindez bizonyos; mégis távol kell tartanunk magunktól minden törekvést egy úgynevezett totális állam megalkotására. Az állam, amely kivétel nélkül mindent alárendelne a nemzet vagy a faj saját magán át értelmezett fogalmának, 'mind erkölcsi, mind jogi, mind politikai, mind gazdasági téren, úgy jelennék meg előttünk, mint egy mindenható lény, elve és célja önmagának; alája kellene vettetnie minden egyéni és közösségi megnyilat-

kozásnak és rosszabb önkényuralom támadhatna belőle, mint amilyen a liberális rendszerekkel járt. Egy ilyen állam alapjában véve pogány volna, természeténél fogva összeférhetetlen keresztény civilizációnk szellemével s előbb vagy utóbb olyan forradalmakba vezetne minket, amilyenek a régi történeti uralmakat megdöntötték s ki tudja, talán új, minden réginél súlyosabb vallásháborúkba.

A népszavazás által jóváhagyott alkotmány elveti mindazt, ami közvetlenül vagy közvetve ebből a totális fölfogásból származik, azért, mert céljaival összeegyeztethetetlen. Mindenekelőtt megalapozza az erkölcsöt és a jogot mint önnön szuverénitása határait; az államot tiszteletre kötelezi mindazok iránt a biztosítékok iránt, amelyeket a természet állít az egyének, a családok, a korporációk és a helyi autarkíák érdekében; biztosítja a hit és a vallásgyakorlat szabadságát és sérthetlenségét, a gyermekek nevelését és tanítását a szülők és képviselőik hatáskörébe utalja; biztosítja a magántulajdont, a tőkét és a munkát a szociális összhangban; elismeri az Egyházat saját szervezeteivel és engedi, hogy szabadon gyakorolja szellemi tevékenységét.

Egyszóval: a portugál nacionalizmusnak, hogy valóban az legyen, aminek az alkotmány megfogalmazza, hogy megfeleljen annak, amit legegészségesebb nemzeti hagyományaink követelnek, eredeti tisztaságukban kell megtartania és nyomon járva kell kifejlesztenie ezeket az eszméket és a többieket is, amelyek a nemzeti és tekintélyt állam fogalma mellett, lényegét alkotják az új államnak.

4. Anyagi fejlődés, de elsősorban a szellemi értékek helyreállítása.

Az új alkotmányos rend alapvonalai, között szerepel a következő gondolat: a nélkülözhetetlen anyagi fejlődéshez hozzákapcsolni a szellemi javak helyreállítását és kifejlesztését.

Hosszú esztendőkön át — jelen századunk első évtizedeiben — az elméleti vagy gyakorlati materializmus a politikát, a közigazgatást, a tudományokat, a fölfedezéseket, az iskolákat, az egyéni és a közösségi életet előszeretettel állította a gazdagsággal és az érzékekkel kapcsolatos gondolatok szolgálatába. Ha nem sikerült kiküszöbölnie azoknak a meggyőződéseknek összes hatását, amelyek az egyén, a család és a társadalom fejlődését a szellem javaihoz és a magasabb célok kereséséhez hagyományosan hozzákapcsolják, nem azért történt, mintha nem törekedett volna lerombolásukra, azaz, hogy támadta őket és mindenképpen arra irányította a figyelmet, ami kizárólag a fizikai létre vonatkozik. Fájdalmasan mutatta meg a tapasztalat: ez volt legjobb útja annak, hogy az önzésnek hatalmas tömegei támadjanak fel s ezek belső és külső harcokat és soha nem látott erejű megrázkódtatásokat keltsenek, amelyek az embereket egy új barbárságba való beletemetéssel fenyegetik.

Az új állam, amelyet Portugáliában alkotunk, mindenáron el akarja érni a pénzügyek és a nemzetgazdaság szilárdságát és fölvirágzását a szigorú igazgatás és átfogó közmunkák útján, abból a célból, hogy a kincstár helyzete szilárdabb legyen és jobbak legyenek az összes társadalmi osztályok

életének föltételei. Eléggé bebizonyítottuk már tettekkel, hogy ebből a szempontból is messze fölülhaladjuk erőfeszítésekben és eredményekben azokat, akik előttünk olyan eszmék szellemében kormányoztak, amelyek — úgy látszott — nem is ismernek egyéb célt. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ezek a célok az új államnak egyedüli és legnyomatékosabb céljai: vannak mások, amelyeknek még nagyobb fontosságot kell tulajdonítanunk, mert az előbbiek is mind tőlük függenek. Dolgoznunk kell rajta és támogatnunk kell mindazoknak a tevékenységét, «kik azon dolgoznak, hogy helyesen fogjuk föl az emberi életet kötelességeivel, érzéséivé, emelkedett reményeivel, szoros kapcsolatban az összetartásnak és a haladásnak mindazokkal az erőivel, amelyek az áldozatból, az érdektelen önfeláldozásból, a testvériességből, a művészetből, a tudományból és az erkölcsből származnak, végleg kiszabadulva a materialista filozófiából, melyet éppen azok az ártó erők ítélnek halálra, amelyeket ő maga szabadított föl. És itt van az igazság, a szépség, a szellem életének java. Még tovább megyek: itt van a politikai rend, a társadalmi egyensúly s a fejlődés nevére valóban méltó fejlődés legfőbb biztosítéka.

5. Korporatív állam: a korporációk nemcsak gazdasági, hanem egyben erkölcsi testületek is.

Áz új államnak ez az alapvető és a politikai alkotmányban többszörösen kifejezett fogalma ketts következmennyel jár: fokoznia kell a gazdasági korporációk tevékenységét és egy olyan testületi

állam megvalósítására kell vezetnie minket, amelyet nem csupán a gazdasági korporációk, hanem erkölcsi testületek is alkotnak.

A szocializmus megteremtette a történelem materialista fölfogását, amikor a társadalmak fejlődésének lényegévé tette a gazdasági érdekek fejlődését s ezeket a leghatározottabban függetlennek vette a szellem felsőbbrendűségétől. Ez az eszme mintha még azokra is hatással volna, aldk a liberális és szocialista túlzások ellen emelve föl szavukat, a testületi államot védik. E szerint az eszme szerint a gazdasági korporációk fönnállásával a törekvés nem volna egyéb, mint a termelés fegyelme, minthogy a testületeknek semmi más tevékenységük nem volna, mint a gazdasági. Ez azonban nem a mi véleményünk.

A gazdasági korporációk megszervezésében nem szabad szem elől téveszteni, hogy az érdekeknek, amelyeket szolgálnak, vagy inkább a termelés érdekeinek alá kell rendelődniük nemcsak a nemzetgazdaság érdekeinek a maguk egészében, hanem egyben a nemzet s a nemzetet alkotó egyedek szellemi végcéljának, vagy magasabb hivatásának. Egyébként, a szervezett nemzetről alkotott fogalmaink tökéletesebb megvalósítása érdekében, nem szabad kihagyni a számításból az erkölcsi testületeket sem, a művészetek, a tudomány, a támogatás és a szolidaritás korporációit, amelyeknek megfelelő fejlődés folytán egy napon majd a korporatív szervezetbe kell tartozniok. S ezeknek számtalan oknál fogva ugyanazoknak a szellemi céloknak, a nemzet ugyanazon érdekének szolgálatában kell állmok, amelyek az előbbieken uralkodnak.

6. *A nemzeti egység és az új állam.*

Ha az új állam nem lehet totális a szónak abban az értelmében, ahogyan az imént kifejtettem, vajjon a nemzeti egység lehet-e az? Ha az lenne, pártjellegét nyerne, egyetlen párt jellegét kapná, egyetlenét, mely mindazokat helyettesíti, amelyeket a forradalom eltüntetett, értéke pedig az állam alkatához tartozó egy gépezet értéke volna. Ez az eszme, úgy tűnik, ellentétben áll nemcsak azzal, amit 1926-ban jt hadsereg közbelépése képviselt, hanem az 1930 július 30-i kiáltvánnyal is. A teljes egységnek, a szoros összetartásnak, a tökéletes egyneműségnek szellemünkben és e szervezetre vonatkozó tevékenységünkben világos és elhatározott eszméje nem követeli a totális kizárólagosságot; a legnagyobb tágasság és a legnagyobb hatóerő ez, amire egyáltalán vágyakozni lehet, anélkül, hogy önmagunkat lehetetlenné tevő túlzásokba esnénk.

A nemzeti egységnek, amely tehát nem párt és ha párt volna, nem lehetne erőszak nélkül az egyetlen, arra kell törekednie, hogy magában foglalja a polgárok, sőt a közösségek lehető legnagyobb számát. Minden élő szervezet törvénye és ugyanakkor politikai szükségesség is, hogy a nemzeti újjászületés evangéliumát elfogadó, helyeslő és védelmező egyének fegyelmezett tömege olyan nagy, olyan jelentős legyen, amilyen csak lehet. De ugyanakkor meg kell engednünk, hogy kívülre vannak és mindig is lehetnek emberek, akiknek politikai jogait az alkotmány és a törvény elismeri, akár ugyanazokat az alapvető elveket teszik magukévá,

akár nem. A lényeges az, hogy ebből se a kormányzati tevékenység, se az alkotmány céljai ne szenvedjenek kárt, ami annyit jelent: ha egyesek ellene támadnának, jogos önvédelmében tevékenysé-
gült korlátozására kényszerítenék az államot, hogy ne tudjanak és ne bírjanak a megindított nemzeti újjászületés kárára tevékenykedni.

7. A nemzetgyűlés.

Bár még sok előkészítő munka hiányzik, a kormány reméli, hogy oly módon tarthatja meg a választásokat, hogy a nemzetgyűlés 1935-ben összeülhet. Ebben az ügy en töblT r ndeletet kell kiadni; ezek közül kiemelkedik az, amelyik meghat rzza a követek választhatóságát, a választói testületek szervezetét és azt, hogy a szociális érdekeltségek, meg az autarld k képviselőit milyen módon választják be a korporatív kamarába. Ez utóbbinak megalkotásához nyilvánvalóan bizonyos átmeneti rendszert fogadunk majd el, mivel a korporációk megszervezése m g nem ment eléggé végbe.

Senkinek nem ker lhetette el a figyelmét, hogy a politikai alkotmányban a törvényhozó hatalom szervezetén bizonyos fokig  rzik azoknak az időszerű eszm eknek tett valaminő fajta engedmény, amelyeknek még akkor volt bizonyos tekintélyük, b r ez inkább származott a gondolkodásbeli megszokásból, mint önnön értékükből.  gy látom, a jövőben a legmélyebbre hat  módosításoknak az alkotmányos intézményt kell  rni k: a tapasztalat s az

új eszmék széleskörű elterjedése az alkalmas pillanatban végre is hajtja majd ezt.

Bármilyenek legyenek is azonban az elfogadott megoldások arra, hogy előkészítsük és megalkossuk a kamarákat az alkotmány szerint, amely előre látja őket, annyi kétségtelen, — mert már eleve elhatároztuk, — hogy a közjó, az igazságosság, a függetlenség és a valódi nemzeti képviselőlet azon ismérveinek fog engedelmessé válni, amelyeket az imént megjelöltem. És az is kétségtelen, hogy még a választói kamarával sem lesz többé számunkra parlamentarizmus, vagyis nem lesznek terméketlen vitatkozások, csoportok, pártok és a hatalom birtokáért folytatott harcok a nemzetgyűlésben.

8. »Elfecsérlik idejüket...«

És ezalatt, előre haladunk... Néhányan, akiket már kielégít a Tabor hegyéről csörgedező boldogság, azt mondják: »Jobb nekünk itt maradnunk és sátrat építenünk ez alatt a hegy alatt*; mások meg, akiket a jövő aggaszt, félelemmel eltelve azt tanácsolják: «Forduljunk vissza.® Ezeknek a véleményei és hajlandóságai ellenére: előre kell haladnunk. Hogy mit gondolok, pontosan megvilágítom, amikor előadásomat azokkal a szavakkal fejezem be, amelyeket néhány nappal ezelőtt egy francia írónak mondtam: »A liberális gazdasági rendnek, amely a szuperkapitalizmussal, a féktelen versengéssel, a gazdasági erkölcsnélküliséggel, a munkázatorával, a milliók és milliók munkanélküliségével ajándékozott meg minket, egyszer s minden-

korra vége. Csupán attól félek, nehogy a túlzásai elleni túlságosan heves visszahatásban olyan másfajta túlzásokba essünk, amelyek szociális szempontból semmivel sem lennének jobbak.

A megfelelő politikai intézményeket, különösen a parlamentáris demokráciát, hamarosan utóli fogja érni ugyanaz a sors. És itt is, ügyelni kell arra, nehogy a bajt megszüntetve, új bajokat teremtsünk belőle és nehogy bekövetkezzék az, hogy bizonyos alapelveket, amelyeket az emberiség végleges szerzeményének kell tartanunk, egyidejűleg elpusztítsunk az olyanokkal, amelyeknek semmi hasznuk nincs.

Bizonyos, hogy a világ gazdasági zűrzavara és a belőle támadt nehézségek megkönnyítették a diktatúrák létrejöttét, de tévednénk, ha eredetükben nem látnánk mást, mint a gazdasági helyzet szorongatását és nem látnánk benne a politikai átalakulások utáni mélyebb vágyakozást; mint ahogy akkor is csalódnánk, ha különféle diktatúrákat úgy fognánk fel, mint a némely problémák megoldásához szükséges fegyverszünetet és nem úgy, mint kísérleteket, melyeknek óriási hatásuk van a jövőrendszerekre.

Úgy látom, hogy a diktatúrák manapság nem egy bizonyos rendszer zárójelbe tehető szakaszai, hanem külön rendszerek önmagukban, amelyek, ha nem is tökéletesen megállapodottak, mindenesetre a formálódás útján vannak. Azok, akik vissza óhajtanak térni, tökéletesen elfecsérelnék idejüket, mint ahogy talán elfecsérelték azok is, akik azt hitték, hogy a diktatúrákban megtalálják a legfőbb politikai tudományt.«

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A kamarák alkotmánya a portugál politika fejlődésén.

Salazarnak ezt a megnyilatkozását a rádió sugározta szét 1934 december 9-én a nemzetgyűlési választásokra előkészítő országszerte tartott -propaganda-gyűlések alkalmával. Salazar nem annyira a választókhoz, mint inkább a jövődő követekhez fordul s az ő hivatásukat akarja világosan körvonalazni.

Szerényen és tűnődve idézem föl a diktatúra nyolc és fél esztendejét, — a kezdet lelkes első lépéseit, az első aggályok határozatlan légkörét, az ellenfelek által támasztott nehézségeket és ellenségeinek állandó összeesküvéseit abból a célból, hogy följé kerekedjenek, legyőzzék vagy eltorzítsák, egészen addig a pillanatig, amikor végleg fölhangy azal az eszmével, hogy pusztán az adminisztratív újjászervezésre korlátozódjék, végleg szakít a demokrata liberalizmussal, leszögezi politikai céljainak széles alapvonalait, kidolgozza az új alkotmány

alapvető elveit és fokozatosan, egészen a nemsokára megvalósuló kamarai szervezetig, sietség és kitérők nélkül fölépíti az új állam szilárd épületét. A legutóbbi évtizedekben Portugáliában, ahol számtalan, csupán látszólag és nevére hasonló kárhuzatos mozgalom szerepelt, nekünk sikerült először megvalósítani egy olyan diktatúrát, amely biztos kézzel vonja meg saját pályáját és mindvégig megőrzi a kezdeményező erőt arra, hogy megtörje és kövesse önön fejlődésének útjait.

Számbavéve a május 28-a mélyen forradalmi lényegét s az átalakítás megvalósítandó művét, melyet a nemzet látóhatárának mind a négy sarka felől magunk előtt látunk, aligha támadhat bennünk az a meggyőződés, hogy ebben az egyre emelkedő ívű haladásban, mostantól fogva elértük politikai megvalósításaink hegyének ormát; az azonban kétségtelen, hogy a jelen pillanat eléggé kényes annak a munkának megfelelően, amelyet be akarunk tölteni.

*

Ez a megindító portugál ügy... Valósággal ízlelem ezt a kifejezést, mely ki tudja, kinek a tollából csordult ki, amint tegnapi zavaros helyzetünk és mai életünk ellentétét vizsgálta: akkor, állandó agitációk, a politikai színpad gyakori fölborulása, kavarodás az utcán és a lelkekben, anarchia és tehetetlenség a hivatalokban, a személyi és vagyonbiztonság hiánya, hitelvesztés, gazdasági összeomlás, késedelem minden téren, sok forradalom és egyetlen igazi forradalom sem; azután a diktatúra, mely békét teremt, erős kézzel biztosítja a rendet, egészségessé teszi az erkölcsi légkört, mél-

tóságot ad a politikai tevékenységnek, megjavítja a közerkölcsöt, megszilárdítja az állam hitelét, fölébreszti a nemzeti öntudatot, kifejleszti a gazdasági életet, fölemeli a paraszti népesség életszintjét, igazságosan elosztja a munkát, megszervezi, a közérdek alá rendeli a nemzet különféle erkölcsi és anyagi érdekeit, védekezik egy bizonyos, az egész világon észlelhető bűvölet ellen. S azonfölül, 6 az, áld mindezek ellenére, mint minden polgárnak, biztosítja a szabadságot, a békét és a munkát azoknak is, akik a tegnapi bajokért felelősek.

Ez a megindító portugál ügy, ami a végrehajtott átalakulás termékeny elveit illeti, mégis meglepően kevés alapvető elemre korlátozódik: az alap a hadsereg és a többi fegyveres erő által biztosított közbiztonság és közrend; a központosítás és a folytonosság szellemétől áthatott közélet; és fönt, egy a szilárdság és a folytonosság jegyében álló politikai irányítás. És ez minden.

Mihelyt meghatározást nyert a megoldandó probléma politikánk legmagasabb céljai szerint, az erőfeszítések központosítása megköveteli, hogy teljes megoldást érjünk el és hogy a lehető legtöbb emberi erő dolgozzék alárendelve az egyetlen elhatározó akaratnak. Ha széttagolt költségvetések majdnem mindig pazarló költségvetések: ugyanannak az illetékességnek a szétszótása különféle szervek között megsemmisíti a kezdeményezést, kioltja a felelősségtudatot, összezavarja a szolgálatot, haszontalanná teszi a tevékenységet. Az itt alkalmazott diktatórikus elv észszerű folyamánának kell lennie, hogy sokan legyenek, akik előkészítenek és egyetlen akarat legyen, amely rendelkezik és vég-

rehajtat az elégséges eszközökkel. Egyébként egyetlen problémának teljes egészében való megoldása egyszerűbbé teszi a többi kérdések megoldását; ha egyszerre sok ponton támadunk', az ostrom majdnem mindig eredménytelen marad.

Ha az erőfeszítések nem lennének folytonosak, központosításuk nem volna elég ahhoz, hogy a szükséges eredményeket biztosítsa: be is kell fejezni azt, amit elkezdünk; nem szabad elkezdenünk semmit, ha nem vagyunk biztosak benne, hogy véghez is tudjuk vinni. A folytonosságot úgy is fölfoghatjuk, mint egy bizonyos fajta központosítást az időben és a térben, mert megköveteli, hogy a problémákat vagy a problémák egyes ágait rendszerbe foglaljuk, vagy belefoglaljuk egy tervbe, amelyet a legegyszerűbb, a leghatékosabb, a legüzemszerűbb vagy a leggazdaságosabb módon kell végrehajtani. Semmi nem áll merevebben szemben egy iránytalan vagy egyszerűen csak nem-irányított igazgatással, mint a rendszer szelleme; semmit nem nehezebb elfogadtatni, mint a hosszú lejáratú tervezeteket, amelyek nem felelnek meg a rögtönzéseknek, a képzelgéseknek és a pillanatnyi vágyaknak, a legkézenfekvőbb érdekek kielégítésének, a képviselők magánkezdeményezéseinek, bármily értékesek és hasznosak is. De nincs a közjónak hatékonyabb érvényesítése, nincs a mindnyájunk egyenlőségének nyilvánvalóbb védelme ennél a nemzeti problémákra rendszeresen alkalmazott elvnel.

Azért vezettem erre az útra és nem másikra gondolkodásokat, mert olyan következményekre akartam jutni, amelyek, politikai szempontból, a főnti, oly egyszerű megfigyelésekből erednek. Nem

lehetséges a közügyek intézésének nagyobb hasznot biztosítani meghatározott tervek elfogadásával, nem lehetséges teljes egészükben végrehajtani őket, egy kitaró kormányzati elgondolás és egy meghatározott politika megvalósítása útján, ha az államnak nincs egy felsőbb s mint látjuk, szilárdságon és függetlenségen alapuló, vezetése.

Semmit oly fontosnak nem látok a nemzetek számára, mint a hivatott kormányzat szilárdságát: a hatálytalan állapotok állandósága pangásra vezet; a kiemelkedő egyéniségek gyors szerepcserélő föl-vonulása, eszmetörmelékekkel, terveik töredékeivel, a kormányzat gépezetén végzett rendetlen kapcsolásaikkal, — mindez még rosszabb. Mint egy népes családnak, mint egy nagy vállalatnak, a nemzetnek is szüksége van egy rendszerező elmére, az életnek és a tevékenységnek egy központjára, hogy megvédje közös érdekeit és elérje közösségi céljait. S ennek a központi akaratnak nem kell kizárólagosnak lennie, nem kell összeférhetetlennek lennie a politikai organizmus más, másodrendű központjaival; de a haladás annál biztosabb lesz, minél kevesebbet helyettesítjük mással ezt a központi szervet. A névtelen kormányzók sokasága helyett a nemzettel és más nemzetekkel szemben ismert és felelős kormányzók fognak állni és — mert ez lényegbevágó, — meghatározott és határozottan jellemzett tájékozódások, amelyek meg fogják könnyíteni a népek egymás közötti kapcsolatát.

E fölsőbb irányítás függetlensége a másik nélkülözhetetlen tartozéka annak a kormányzatnak, amely valóban »a nemzet javáért« kormányoz. Nem hiszek a kormányzatnak, — bármilyen legyen is az

— tökéletes függetlenségében, ha csak nem egy örültről van szó, az örületnek egy elkülönült esetében. Rendes körülmények között minden politikai tevékenység határolt: függ a törvénytől, ha magasabbrendű a hivatalnoknál, és minden esetben függ a törvény fölött álló bizonyos törvényektől, az általános gondolkodásmódtól, a nép társadalmi alkatától, bajainak meglátásától és azoknak a gyógyszereknek a fölismerésétől, amelyekkel ezeket a bajokat gyógyítanunk kell, sőt problémái nehézségétől és a közreműködések ritkaságától és minőségétől.

A gondviselés megengedi és az észszerűség megérti ezeket a korlátokat, — melyek bosszantó kihívást jelentenek a diktátorok elméletileg korlátlan hatalma számára, — megengedi és megérti őket, mint a társadalom természetes védekezéseit az egy ember akaratának lehetséges hóbortjai ellen.

S ezeket megértjük és elfogadjuk, mert ldke-rülhetetlenek vagy jótékonyak, de egyebeket már nem ismerhetnénk el: sem azokat, amelyek a választói befolyásokból vagy a plutokrácia hatásából erednek, sem azokat, amelyek egy gyanús regionalizmus folyományai, sem azokat, amelyeket az egyéni hiúság és önzés, a magánérdekek közötti megegyezés, az osztályharc, a kegyencuralom vagy az egyéni meghódolás, vagy annak szüksége szül, hogy a pártok tömegeit táplálják; és végül, nem fogadunk el semmiféle korlátozást vagy függőséget, amely a valódi nemzeti érdek megvalósítását megakadályozhatná, azt elhomályosítaná, eltorzítaná vagy a kormányzati gondok második sorába utalná. Ha nem lehetünk el erős kormányzatok nélkül, ne fe-

ldjük el, hogy erejük legnagyobb része függetlenségükben van.

Így kell megszervezni az államot, hogy a nemzetet jól kormányozzuk.

*

Gyakran találkozni manapság a külföldi könyvekben, folyóiratokban és újságokban hosszadalmas és hízelgő fejtegetésekkel arra vonatkozóan, amit általában »portugál kísérletnek« neveznek. Az elért eredmények által fölcsigázott érdeklődés folytán természetszerűen fordult a figyelem azoknak az elveknek vagy eljárásoknak a tanulmányozására, amelyeket a közügyek vitelében magunkéivá tettünk. A mai világ rettentő laboratóriumában, ahol ott hemzseg a tizenkilencedik századi politikai rendszerek válsága és a gazdasági meg a társadalmi élet új követelményeihez való igazodás szükségének átérzése, büszkék lehetünk rá, hogy nemcsak a fejlődés és a béke állapotában tartottuk meg a Tuzitán házat, hanem eszméinkkel éi gyákörlatunkkal komolyan hozzá is járultunk azoknak a problémáknak és nehézségeknek a megvilágításához, amelyek nyomasztó súllyal nehezednek rá minden államra. Anélkül, hogy bárkinek is leckét óhajtanánk adni. — minthogy elménkben világosan leszögeztük tájékozódásunk sarkalatos pontjait, viszont nem fogadtuk el semmiféle olyan politikai vagy bölcseleti rendszer rabszolgaságát, melynek teljes igazságát még különben is meg kell határozni, — fölhasználtuk történelmünk tanulságát és itthoni és külföldi tényekre vonatkozó megfigyeléseinket, hogy teljes biztossággal rakjuk le politikai szervezetünk

alapjait: már megtett és megteendő kísérletek, — íme a portugál esetben a szemlélet két szempontja.

Az utolsó demokratikus uralom, amely alatt Portugália élt, nem biztosította nyilvánvalóan sem az egyéni biztonságot, sem a politikai szabadságokat: a társulási szabadságot, a gyülekezési szabadságot és a sajtószabadságot a gyakorlatban mindig alárendelték az uralmon levő párt érdekeinek és ami még súlyosabb dolog, más volt a törvény és mások voltak a tettek s a tények törvényességéről vagy helytelenségéről való ítélkezés illetékessége soha nem valaminő bíróságra vagy szabályszerű bíraskodási eljárásra tartozott, hanem az intézmények védelmezőjévé vált utcára.

A parlament nem biztosította sem az adózást, sem a politikai, sem a közigazgatási életet. Nem értette meg egy új törvényhozás szükségességét, önkényes módon lépett közbe a kormányzás ügyeiben, magát téve meg végrehajtó hatalomnak, kibővítve, alárendelve és megbénítva azt. Mint-hogy a kormányzat s a köztársasági elnök ugyanabba az alacsonyabbrendű helyzetbe került, az állam fej és irányítás nélkül maradt, — mert egy gyülekezet igazán nem adhatja meg ezt, — ugyanakkor, amikor minden tényleges felelősség és a rendelkezés minden lehetősége eltűnt. Másodrendű, valódi vagy csinált botrányokká dagasztott kérdések emésztették föl teljesen az erőket és az éveket.

A mi liberalizmusunknak hamis csengése volt, — mindig türelmetlen és jakobinus volt. S ha holnap újból uralomra kerülhetne, megint csak az lenne. Ahelyett, hogy csupán katolikusellenes volna, egyenesen keresztényellenessé válna, vallástalanná,

dühösen istentagadóvá; s csak azért lenne továbbra is idegen a szellem dolgaival szemben, hogy elméletileg és gyakorlati ag egyaránt erkölcselenné lehessen. Végzetes törekvése a tömegek kizsákmányolására, anélkül, hogy ebből a népnek valódi haszna származnék és törekvése az alsóbb rétegekkel való egyenlővé tételre, mindannak gyűlöletére vezette — és vezetné most még sokkal inkább, — ami okosságánál, erényénél, szépségénél fogva magasabbrendű. Célja, — ahogyan minden országban igazolni lehet, — a kommunizmus volna, a legkülönfélébb irányzatoknak ez a találkozási pontja, mivel ez a végső következtetése a liberális tannak és végzetszerű folyománya az ész, a fegyelem és a tekintély elleni lázadásnak.

Hamis individualizmusunk logikusan szállt szembe a család szilárdságával, a szociális csoportokkal, — az emberi személyiség továbbfolytatásával és támaszával, — és végül a nemzettel is, ha esetleg csak valódi alkatának félreismerése folytán is. Nem vádoljuk azzal, hogy tudatosan hazafiatlan volt, de az álláspont, amit elfoglalt, — és ezt is láthattuk, — az emberiség gondolatának téves fölfogásán keresztül odáig vitte, hogy könnyen behódoljon mindenféle gyanús nemzetköziségnek és egyetértsen olyan idegenekkel, akik a nemzet föltétien függetlenségét fenyegették.

Íme a tegnap leckéje, világos, bizonyító lecke s a mai kísérletek csak megerősítik.

Alkotmányunk első részéből kisöpörtünk minden bölcséleti vagy társadalomtudományi tartalmat, ami politikai szervezetünket megmérgezte. Ez még nincs teljes egészében végrehajtva vagy törvé-

nyelvbe átültetve, mikor hatásai máris érezhetők.

Engedve, hogy az egyén megvalósítsa emberi célját, — amiben a társadalomnak nem akadályoznia, hanem segítenie kell őt, — meghatározzuk ennek föladatait és hogy elérjük őket, meghatározzuk amannak honpolgári kötelességeit. Ebben a tárgykörben és ebből a szempontból, annak a nemzeti érdekek a felsőbbrendűsége, amelynek alá kell rendelni minden egyéni érdeket, teljes egészében igazolva van és mint az egyéni megszorításoknak, a kötelességeknek, a közszabadság gyakorlásában emelt határoknak elégséges — és egyedül törvényes — oka áll előttünk. S e közszabadságok elméletileg talán jobban korlátozottak, de határozottabbak, biztosítottabbak, igazabbak. Így talán úgy tűnhetik, hogy az embert inkább keretek közé szorítják, de személyisége kifejtésének lehetősége nagyobb, mert a családi kör kebelében, hivatása körében, egyházában, jótékonysági vagy művelődési tevékenysége középpontján tág teret talál munkásságának, melyet az állam, hivatásának gyakorlásába merülve, teljesen szabadnak hagy, azzal az egyetlen megkötéssel, hogy e téren senki ne mutakozzék a közérdek ellenségének. A hierarchiának erős fogalma fegyelmezi a társadalmat, föl emeli a szociális szintet a szellem nyilván megvallott felsőbbrendűségével, ugyanakkor, midőn az emberi érték helyes fölfogása a polgárok jogegyenlőségének leghatékonyabb biztosítékát nyújtja, így, mélyen átérezve felelősségét a nemzet — az elmúlt nemzedékek minden anyagi és erkölcsi szerzeményének összessége — előtt, az állam alapjában nemzeti, népi, de nem demagóg, képviseleten alapul,

de antidemokratikus, erős, de nem zsarnoki és nem szippant mindent magába.

A politikai szervezetnek az alkotmány második részében elfogadott formája arra törekszik, hogy határozottan biztosítsa elveinek megtartását és ez, a maga rendjén, annak logikus következménye.

Kijelölése formáját illetően nem adhatja meg az államfőnek a teljes függetlenséget, viszont biztosítja neki azt attól a pillanattól fogva, amely a megválasztás tényét követi, minthogy funkcióinak gyakorlásában, mint az állam legfőbb szervét, semmi egyéb korlát nem köti, mint azok, amelyek az alkotmány szövegében le vannak fektetve. Nem függ kormánytól, amelyet elmozdíthat, amikor jönnek látja, nem függ a szuverénítás valaminő más szervének tanácsától, vagy helyeslésétől, nem függ a kamaráktól, melyeknek szavazatát nem kell okjvetlenül meghallgatnia vagy követnie a hivatása gyakorlását vagy a kormányzat életét illető kérdésekben, nem függ az országtól, amely megválasztotta és nem taszíthatja le, sem a bíróságoktól, amelyek nem ítélezhetnek fölötte. Ez a függetlenség erőt és szilárdságot ad neki. Éppen úgy, mint a kormányzatnak.

Ez utóbbi ma szuverén szerv, független a köztársasági elnöktől, anélkül, hogy ebből az állam legfőbb vezetésében a kettősség kockázata támadna. A miniszterek alkotmányos és gyakorlati alárendeltsége a kormányfőnek és az a tény, hogy a köztársasági elnök számára fönnáll a kormány elnökével szemben a szabad választás és a szabad elmozdítás lehetősége, azt eredményezi, hogy, mivel kettejük között az összeütközés lehetetlen, a

kormányzati tájékozódás a valóságban mindig egy, vagyis az, amelyet az államfő javaik

Az állam nem lehet erős olt, ahol nem erős a kormány, — ezt állítottam egyszer és ezt kell mindig ismételnem, mint olyan igazságot, amelyet legjobban igazolt a politikai gyakorlat. Éppen ezért. az alkotmány a kormányi; függetlenné tette az alkotmányozó gyűléstől és ezen át minden választói testülettől, hogy ne kelljen sem a kamarák bizalmával vagy bizalmatlanságával, sem a közvélemény mesterséges mozgalmával, sem a párt tagjainak megőrzésével törődnie. Épp olyan törvényes szuverén szerv, mint bármilyen más, helyzeténél és tisztségénél fogva fölruházva a kezdeményezés termékeny hatalmával, s az alkotmány úgy rendel, hogy a köztársasági elnök legfőbb irányítása alatt, benne nyugodjék az állam életének éltető középpontja.

Íme az elvek, íme a kísérletünkkel már megszentelt valóságok: anélkül, hogy az elsőnek kárt okoznánk, a jövőben be fogjuk tölteni ez utóbbiakat, amint szükségessé válnak. S most itt az ideje, hogy a kamarák közeli alkotmányára térjünk.

*

Korunk legnagyobb politikai problémáját jelenti a nemzetnek a lehetőségig természetes síkon való megszervezése, vagyis hogy tiszteletben tartsuk az emberek önkéntes csoportosulását érdekeik vagy hivatásuk körül, amikor bekebelezzük őket az államba, s ezt úgy tegyük, hogy az állam úgyszólván ne egyéb legyen, mint a nemzet képviselője a közösségi céljai megvalósításának megfelelő szervekkel.

S egy alacsonyabb síkon, ott van egy másik, napjainkban égetővé vált probléma: oly gyülekezeteknek léte, amelyeknek hatalmuk van törvényt hozni és ezeknek viszonya a kormányzathoz. Meg vagyok győződve róla, hogy mához húsz évre, ha csak valami visszaesés nem következik be a politikai fejlődésben, nem lesznek többé törvényhozó testületek Európában. (És ennyit sem adok a pusztán politikai egyesületeknek.) Oly tényekkel állunk szemben, amelyeket folyamatosan és mindenütt igazolni lehet: új, sürgető jellegű szükségletekkel, amelyek a törvényhozó testülettől nagy gyorsaságot követelnek; egy népes kollektív szervezet képtelenségével minden magasabbrendű munkára, függetlenül a törvényhozók személyes képességeitől és ismereteitől; annak szükségével, hogy a kezdeményezés biztosíttassék a kormánynak, amely" legkívívottabb bírása annak, hogy a törvények megfelelők és helyes irányúak-e, és amelyet munkájában a törvényhozó hatalomnak segítenie kell, nem pedig akadályoznia.

Másfelől meg egyszerűen é3 tisztán rábízni a kormányokra a törvények hozatalának hatalmát, nem látszik kielégítő megoldásnak. A diktatúrában a törvényhozás a hivatalos központoktól ered, magától a minisztertől, ha igazi szakembere annak a tárcának, amelyet betölt, vagy az ezzel megbízott munkatársaktól, ami az előkészítés munkáját illeti; a szövegek jóváhagyása a minisztertanácsra tartozik. Könnyen meglátni e rendszer gyöngé pontjait: a hivatali központok, vagy mondjuk inkább: a bürokrácia nem rendelkezik mindig kellő előkészülettel vagy elegendő idővel ahhoz, hogy ta-

nulmányozza a problémákat, amelyek tevékenységi körének idegenek; másfelől meg, ha nem teszik hivatalossá a magán közreműködését — és ez a leggyakoribb eset, — ezek szükségképpen háttérbe szorulnak; végül, a kormányzat problémái annyi időt emésztnek föl, hogy a törvényhozás munkája, beleértve a rendeletek előkészítését, túlságosan súlyos vállalkozássá válik.

íme, ezek a probléma főbb oldalai, teljes egyszerűségükben. Hogyan oldjuk meg nehézségeit?

Úgy emlékszem, azt olvastam valahol, hogy Mussolini meg akarta szüntetni a képviselőházat, ráruházva a törvényhozói föladatot a korporációk tanácsára. Nem hiszek ennek a megoldásnak a hatéhatóságában, elsősorban azért, mert bármekkora legyen is a korporációkban megszervezett érdekek kiterjedése, mindig hiányozni fog bennük a nemzeti érdekek képviselése, sőt, azoknak az állam-érdekeknek a képviselése, amelyek nem az egyenként vett polgárok körébe vágnak; továbbá azért, mert végtelenül veszedelmes lenne rábízni, egy hosszú kísérlet előkészülete nélkül, bizonyos érdekek meghatározását vagy védelmét a más szervezett érdekek közötti lehetséges szövetkezésre.

Anélkül, hogy megvetnek azt a tanulságot, amelyet mások nyújtanak, a magunk részéről megkíséreljük majd a jelentkező nehézségek és bizonytalanságok legyőzését és a jövőre vonatkozó megoldás előkészítését, mégpedig a következő kísérlettel: a törvény tartalmát a jogi rendszerek leglényegesebb alapjaira korlátozni, hogy rövidítsük a vitát és egyben hozzáférhetőbbé tegyük; ugyan-

csak a kormányra bízni annak lehetőségét, hogy rendelettörvényeket hozzon cs hirdessen ki, sőt, hogy bizonyos esetekben egyszerű rendeletekkel módosítsa a törvényt, amivel betöltheti a rövid törvényhozó ülések hiányosságait azzal a céllal, hogy a legsürgősebb esetekkel foglalkozzék és fölrázza kábulatából a közigazgatást: végül előkészíttetni egy a lehetőség határáig korporatív jellegű és szakemberekből álló gyülekezetben azokat a tanulmányokat, amelyeknek a nemzetgyűlés vitái és szavazatai számára alapul kell szolgálniuk. Eltekintve attól az előnytől, amit a korporatív organizmusoknak a tőlük követelt tanulmányok és tanácskozások útján az állam szervezetébe való bevonása jelent, semmi nem vall arra, hogy a probléma jövődő megoldása ez lesz, minthogy a szakosztályok kölcsönösen tanácsadó szervek, amelyek a kormánynak segítségére lesznek, s ettől fogva és csakis ebben az egy formában részesei lesznek! a törvényhozás ténykedésének.

Jóllehet a nemzetgyűlésre tartozik a közigazgatási élet ellenőrzésének hivatása is, — és azt hiszem, hogy az egyetlen tényleges haszon, amelyet a nemzet ebből az alkotmányos jogkörből húz, a kormányzat ténykedéseire vonatkozó korlátlan nyilvánosság biztosítása, — önként adódik, hogy a többségek vagy kisebbségek, az érdekek, a tájak vagy az elméleti irányok képviselőiteinek az elismerése összeegyeztethetetlen a nemzeti egység elvével, a szuverénitás szerveinek hatékonyságával és a pártok ellen elfoglalt állásponttal, ami a forradalomra annyira jellemző. Hogy ezek a fenti dol-

gok mit jelentenek, arról nem akarunk többé tudni. Mi független emberekre gondolunk, akik nem tagjai többé politikai szervezeteknek, akik becsületesen dolgoznak, egyetértve vagy nem értve egyet, erre vagy amarra a tárgyra vonatkozólag. De az olyan szembenállás, még ha rendezett, még ha rokonszenves, sőt még ha baráti is, amely vitatkozik és rendszerből nem szavaz meg, egy kérdéses utódlás várakozásában, régen a múlté már: az akkor erejük teljében levő fölfogások szerint megmagyarázható és jogosult volt, de a mi politikai bölcséletünkbe semmiképpen nem kebelezhető be. Bizonyos, hogy mindnyájan olyan eszméknek vagyunk a gyermekei, amelyeket sokan nem fogadnak ma már el, de amelyek gondolkodásunkat és szokásainkat kiformálták. Elszakítani magunkat mindattól, ami nem egyeztethető össze az új állam politikai alkatával; alapvető szükségesség ez, mert ennek elmulasztása veszélyeztetné annak a kísérletnek az értékét, amelynek valamenhyien odaadtuk magunkat. A nemzeti egység képviselőjelölti listájának összeállítása is más lenne, nagyobb teret adna tapasztalt férfiaknak, akik nem szerepelnek rajta, ha szerencsétlenségünkre az első tapogatózásoktól fogva nem fedeztük volna fel, hogy bizonyos régi előítéletek és a számunkra halott eszmék még mindig túlságosan ránehezednek a hasznavehető emberek gondolkodására és akaratára.

Azok számára, akik megszokták, hogy a diktatórikus rendszerben ne lássanak egyebet, mint azt, hogy a kormánytól függetlenül nincs külön törvényhozó hatalom, — azok számára nyilvánvaló, hogy ez a rendszer hamarosan véget ér; de azok

után, amiket mondtam, éppen ilyen világos az, hogy ha a diktatúrának vége lenne is, a forradalom folytatódik.

*

Itt az ideje, Hogy befejezzük ezeket a fejtegetéseket. Négy nappal ezelőtt, amikor még nem tudtam, mit fogok mondani nektek, azzal a bejelentéssel találkozhattam, hogy «magisztrális beszédet® fogok mondani. Az újságíró, aki előre ilyen merész ítéletet fogalmazott meg, súlyosan kompromittált, és ha nem szoktunk volna már hozzá a sajtószabadságnak ezekhez a gyümölcseihez, a szántszándékkal szíves eljárás súlyos nehézségeket okozott volna nekem.

őszintén szólva egy más által föl vállalt kötelezettség súlya alatt gondolkodtam és írtam; ahogyan mindig előfordul, ha messze vagyunk attól, hogy vágyaink beteljenek és ha túl gyengének érezzük magunkat szándékaink megvalósításához: a követelmények mind alacsonyabbak lettek tűnődéseimben és alázatosan megelégedtem mind szőkébb és szőkébb lehetőségekkel... És beszédemmel kapcsolatban fogadalmat tettem: ha nem is «magisztrális®, legalább legyen érdekes; és tovább: ha nem is érdekes, legalább ne legyen unalmas; és végül: ha unalmas is, legalább ne veszítsen el olyan szavakat, amelyeket már előre megszereztünk; és nem mentem tovább: nem is mehettem.

Keményen, napot és éjt egybevetve, kényelmünket, érdekeinket, kedvteléseinket, hajlamainkat föláldozva dolgoztunk vállalkozásunkon: hogy megerősítsük, megnöveljük Portugáliát és méltóságot adjunk neki. S már sokan elmaradtak az úton,

azzal az ellenállással szemben folytatott harcainkban, amelyet a tébolyt kergető portugálok szenvedélye, gyűlölete és önzése támasztott, miellenünk, akik arra törekedtünk, hogy gátat vessünk tévedéseiknek, a csend fátylát borítva felelősségükre. Az évek múlnak, egyik a másik után és mindig ugyanannak a néhány embernek a gyöngye táliára nehezedik ugyanaz a súlyos kereszt; de szíűtkben is változatlanul lángol ugyanaz a hűv, ugyanaz a hit, azért, hogy fényt derítsenek az életre és megszépítsék a harcot, egészen addig, hogy frissebb erők helyettesítsék a halott vagy kimerűlt katonákat.

Szerelmes kézzel ragadtuk meg ezt a szegény nemzetet, amely megfélemlítve és kigűnyolva, szánnalmasan haldokolt, és új életre ébresztettűk. Lehet tagadni azt, ami ebben a munkánkban a legnyilvánvalóbb és a legkézzelfoghatóbb, de mindig világítani fog a nemzeti lelkiismeret fölűbresztése, Portugália tekintélye a világban: portugál voltuknak büszkesége mindenűtt megfrissíti a mai portugálok vűrét és lehetővé teszi, hogy a hajdani portugálok hűsi hamvai nyugodtan pihenjenek sírjaikban.

Hogy ezt elérűk, mélyrehatóbb forradalmat indítottunk, amelyhez még nem szoktunk teljesen hozzá a gazdasági életben. Amikor szavazatainkkal hitvallást teszűnk arról a rendíthetetlen akaratunkról, hogy folytatni akarűk ezt a forradalmat: a haza függetlenségűre, sérthetetlenységűre és nagyságűra szavazunk.

Mi félűni valónk volna? Többek vagyűnk; jobbak vagyűnk.

1934 december 9.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Az államfő választása.

Néhány nappal az államfő választása előtt, 1935 február 17-én Salazar megrajzolta az államfő arcképét, úgy, amint az új portugál alkotmány elképzeli. Ugyanakkor teljes hódolattal nyilatkozott Carmona generálisról, — aki 1926 november 26-a óta a portugál köztársaság elnöke és akit néhány nappal később újra megválasztottak, — azért a méltóságért és önzetlenségért, amellyel magas tisztségét betöltötte. Carmona generális, aki mindig egyszerűen és határozottan meg tudta védeni magát a kikerülhetetlen előszobái és folyosói cselszövésektől, élő jelképe magának a rendszernek és a rendszerbe, valamint Salazar újjáépítő munkájába vetett föltétien bizalomnak.

Az ország maga akarta megválasztani az államfőt. Nem kérdezem, hogy kit fog megválasztani; azt kérdezem, milyen lélekkel bocsátkozik bele egy ilyen roppant fontosságú tevékenységbe.

Előttünk semmi értelme nem lett volna e probléma fölvetésének: a május 28-i forradalom által teremtett helyzet teljes joggal követeli magának, mint elpusztíthatatlan tény, annak a dicsőségét, hogy a nemzetben vagy az államban a legmagasabb és a legszerényebb magán- vagy köztevékenységek politikáját és igazgatását erkölcsi lelkiismerettel hatotta át. A nemzetnek ezt az oly élénk érzését, ami a nemzeti agregátum magasabbrendű céljainak engedelmessé, szembehelyezkedik az egyénnel és átmeneti érdekeivel, a csoporttal és különleges törekvéseivel, s uralkodik fölöttük, — ezt az érzést megerősítettük a nép lelkében, ahol elhalványodott, de ahol szerencsére még nem halt ki, és irányító elvé tettük a politikában, ahol az emberek teljes egészében fölállozták azt pártszenvédélyüknek. Ugyanakkor, amikor ezért a nemzeti lelkiismeretért, harcoltunk a kötelesség és az áldozat, az igazságosság és a szeretet lelkiismeretért a kormányzati tevékenység gyakorlatában: világos biznysága ez annak, hogy az erkölcsnek annál nagyobb erővel kell áthatnia minden emberi tevékenységet, minél nagyobb ennek hatása vagy kisugárzása a társadalmi életbe és minél számosabb az a kötelék, amely a többi emberhez kapcsolja azt, aki ténykedik. Azt az államot, amely minket megelőzött, két súlyos bűnnel vádolhatjuk: hogy elhomályosította a lelkekben a nemzeti érzést, és hogy elválasztotta a politikát a kormányzás hivatásától és elválasztotta az erkölcsöt mind a kettőtől. Ennek az eredménye az volt, hogy irányítás nélkül maradtunk és a szabálytalanságok ellen nem voltak többé korlátaink.

Lassanként kigyógyultunk ezekből a bajokból; számtalan nehézségen át, szüntelenül harcolva a káros törekvések és a káros szokások ellen, mindent megtettünk, hogy végérvényesen eltüntessük a régi embert, és arra törekedtünk, hogy olyan politikai és társadalmi rendet alakítsunk, amely természeténél fogva nem a hibák és a gonosz szenvedélyek kiterjesztésére, hanem a portugál képességek jobb hasznosítására bátorít. Annak arányában, ahogyan a közös érdeknek ezzel az érzésével sikerült áthatnunk a politikai és közigazgatási tevékenységet, annak arányában, ahogyan mind a kettőt átítatta egy magas erkölcsi öntudat, — eszményünk teljes megvalósulása mégis messze van még, — az egész világ láthatja, hogy a közélet méltóságában fölemelkedett és hogy az állam magas ténykedései iránti tisztelet csupán járuléka a felelősség fogalmának annál, akinek azokat gyakorolnia kell. Miután a problémát így megvilágítottuk, nem lehetséges többé, hogy az államfő megválasztása körül alacsony cselszövések, összejátszások, érdekszövetségek, a jövő megalkuvások árnyékai lépjenek fel. Nincs többé semmi értelme az emberi hiúság kiaknázásának, a politikai visszavonások szükségének vagy annak a szándéknak, hogy a legmagasabb hivatalba egy csillogó haszontalanság állíttassék: az alkotmány nem engedi meg ezt; és különösen nem engedné meg a köztudat, amely éppen eléggé tájékozva van arról, mik az államfőt illető funkciók és milyen képességek kellene hozzá, hogy hivatását betölthesse.

Alkotmányunk eltávolodott a tizenkilencedik századi európai alkotmányok jellegzetes áramlatától, amely alkotmányok szerint látszólag és a valóságban is az államfő csupán arra való volt, hogy a hivatalos ünnepeken szerepeljen és hogy olyan határozatokat és okmányokat szentesítsen, ameneket se nem kezdeményezett, se nem parancsol. És eltávozott mindettől, mert azt akarta, hogy az államfő ténylegesen, minden neki tulajdonított felelősséggel gyakorolja magas ténykedéseit, amelyek az állam legfőbb irányításának tartozékai; anélkül, hogy ezzel a köztársaság elnökét bele akarná bonyolítani a kormányzat valamennyi ügyének szövedékébe, vagy minden figyelmét és minden erejét bele akarná fojtani a mindennapi politikai élet ezer apró gondjába. Hivatásának kényessége miatt és azért, hogy más nemzeti érdekeket megóvjunk, tartózkodtunk attól, hogy az államfőt összetévesz- szük egy politikai vezérrel, de egy pillanatig sem haboztunk — (ellentétben bizonyos kényelmesebb törvényekkel, amelyeket a felelőség félelme tett általánossá), — hogy bátran rábízunk minden hatalmat, minden szükséges biztosítékával annak, hogy mindig világosan lássuk azt: ő az, aki rendelkezik, teljesen függetlenül, az állam élete és annak nagy irányvonalai felett.

Az alkotmány a pusztán díszként szolgáló és tétlen elnök helyébe odaállította a valóságos államfőt, aki nemzetének tevékeny vezére és felelős a nemzet sorsáért.

Bizonyára senki nem fogja gondolni, hogy a legfelelősebb hivatal anyagi értelemben súlyos vagy hogy számtalan munkával vagy a kivitelezés

részleteinek gondjával jár, jóllehet az államfők élete általában nagyon mozgalmas. Az ő terhe egy állandó elfoglaltság, egy mindig éber figyelem, a szív folytonos figyelme azoknak a portugál milliónknak az életére, munkájára és szenvedéseire, akiknek a sorsa rá van bízva és akiknek a sorsát kompromittálhatja: ez a súly különösképpen súlya az évszázados történelemnek, a dicsőséges hagyományoknak, amelyeket nem szabad megfogyatkoztatni, és a nemzet jövőjének, amelyet biztosítani kell. Ez a súly súlya a döntésnek, a népek életének ünnepélyes és gyakran tragikus pillanataiban, amikor minden fény kialszik, minden hang elnémul, minden ösztönzés és tanács megszűnik és csupán egyetlen ember lelkiismerete választhat az *'igen** és a *ment.** között az ország és a történelem előtt. Ettől az *·*igentől**, ettől a *'nemtől** függ a kormányok élete, a testületek munkája, a háború, a béke, a fölvirágzás, a nyomor, a nemzet becsülete, a jövő útja. Súlyos elhatározás. A világ ügyeinek vitelében nincs ennél magasabb, nehezebb, kényesebb ténykedés. Ezek szerint kell felbecsülni azoknak a tulajdonoknak az összességét, amelyekkel annak az embernek kell rendelkeznie, aki képes rá, hogy jól betöltse ezt a hivatást.

*

Egy moralista írta: »Adja meg nekünk az Isten a tudóst, aki tanítson, a szentet, aki épülésünkre szolgáljon, és a bölcsét, aki kormányozzon minket.« Ez az író talpraesetten találta meg azt a politikai igazságot, amelyet az emberi tapasztalás teljes egészében szentesített.

Sokan csodálkoznak rajta, és ok nélkül, hogy az állam kormányzásában rendszerint olyan kis hely jut a tudósoknak és a vallási élet személyiségeinek, mintha egy és ugyanaz a dolog volna tisztelni az erényt, a tudományt, és rábízni leg-hivatottabb képviselőikre a közügyek vitelét. Kétségtelen, hogy ha ki tudnánk választani őket, az államfőktől követelt uralkodó képességek a népek természete és a különböző történelmi korszakok követelményei szerint változnának: gyakran egyetlen tulajdonság felel meg a pillanat legnagyobb követelményeinek. De a legjobb nem szükségképpen a legerényesebb, nem is az, akinek a legtöbb a tehetsége, a legműveltebb, a legerősebb, a legtevékenyebb, hanem az, akinek, hogy úgy fejezzem ki magam, a szükséges képességek legmagasabb átlaga van birtokában. A megfontoltság, a gyakorlati érzék, az egyensúly, a függetlenség, az alkalmazkodás higgadt biztonsága, az embereknek és szenvedélyeiknek ismerete, a köztudatban való olvasásnak és a politikai és társadalmi esemény-összefüggések előre látásának képessége, az önzetlen szolgálat, önmagának teljes odaadása, a közjónak való teljes önfeláldozás, amelynek meg kell váltania minden előtte esetleg fennálló közönytől, ernyedtségtől, hiúságtól, az irányítás keserűségeinek fölfogása nélküli hatalomgyakorlás örömetől: — mindezek nélkülözhetetlen tulajdonságok a legfőbb nemzeti tisztség gyakorlásában.

A nép érdekeinek, meg a nemzet becsületének és sorsának állandó gondja, a magas kötelességtudat, az alapelvek egysége, amelyeket legutóbb Boissy világított meg *»A kormányzás művészetet*

című művében, amelyet a francia királyok számtalan iratából foglalt össze, — ha egy uralkodóház vagy egy dinasztia számára a dicsőség egy motívumát alkotják, másrésztől képviselik a bárminő-fajta kormányzás ritka tulajdonságait, oly nagy mértékben keverednek magának a polgári társadalmakban alkotott hatalomnak a lényegével. Ami ott örökölhető a vérben és megszerezhető az uralkodásra való előkészítés útján, az itt a nemzeti köztudat azon legtisztább forrásainak tanulmányozásából és a fölöttük való elmélkedésből szűrődik le, amelyekben a legjobb hagyományok mellett megtalálható a haza eszményének mindig élő lángja.

Bármilyen magasan áll, bármilyen elszigeteltnek vagy hozzáférhetetlennek tűnik az államfő, semminek nem szabad széttépnie azt a köteléket, amely a néphez, a nemzethez fűzi őt. A hízélgés által emelt falakon, az irányzatos tájékoztatásokon, az érdekhálózatokon, a hivatalos szertartásokon, a politikai cselszövényeken, a bosszúságokon, az eszmék összeütközésén vagy a kormányzat eljárásain át, a felelősség érzésétől megélesített látása világosan fölfedezi azokat, akik a sajnálkozás örvén kizsákmányolják a népet, akiknek tanítanok kellene a tömegeket és ehelyett megcsalják és demoralizálják, akik segítségül hívják a hatalmat és a törvénnyel szemben engedetlenek, akik az igazság nevében erőszakot követnek el, akik a tekin-tély nevében önkényes tetteket hajtanak végre, akik az állam szolgálói és nem szolgálják az államot, — eltorzítva annak szándékait, megsemmisítve áru-ló módjára annak az erőfeszítéseit, aki kormányoz.

Igazságos szelleménél, éleslátásánál és önzetlen odaadásánál fogva a nemzet barátja és a nemzet feje lesz.

Az elnökválasztás által fölidézett problémának a vizsgálata, miután előttünk állanak az új alkotmány által megszilárdított politikai helyzet és az alapvető elvek, akkor történt, amikor a kormány elhatározta, hogy fölkéri Carmona generálist mandátuma megújításának szorgalmazására. Hogy legyőzzük a tervünkkel ellentétes érveket, — s ezek: a helyzet nehézségei kilenc esztendő óta, az egészségi állapot, a kor, meg az oly természetes vágy visszatérni az egyszerű polgár nyugodt életébe, — ahhoz elégnék bizonyultak ezek a szavak: *meg kell lennie*; s e szavakat ugyanazzal az egyszerűséggel mondtuk ki, amellyel azt mondanék: íme ő az, — ha a jelen pillanatban megfelelőbb jelöltet ismernénk a köztársasági elnökségre. Nyilvánvaló, hogy így híven tolmácsoltuk a köztudat hangját és hogy a nemzet örömmel fogadná a megnyugtató hírt, amely az október 23-i hivatalos jelentés tárgya volt: »Carmona generális magasrendű ítélőképességgel, emelkedett erkölcsi érzékkel, hazája iránti páratlan odaadással gyakorolta az államfői tisztiséget. Az a szilárdság, amely 1926 óta mindig jellemezte az állam legfőbb vezetését, az 1926-ig terjedő bizonytalanság után, épp annyira tulajdonítható a köztársasági elnök kiváló képességeinek, szellemi egyensúlyának és személyes tekintélyének, mint május 28-a fegyelmezett szellemének, amelyet a nagy katona éppoly hűséggel, mint tapintattal képvisel.*

Ez a szilárdság foglalja össze a portugálok

előtt a Portugáliába átültetett újjáépítő eszme legnagyobb győzelmét. A mindenhonnan elénk tűnő vitathatatlan bizonyosságokból, a mai hatalmas tüntetésből, amely sem számbelileg, sem minőségileg, sem fény, sem lelkeség, sem a portugál nép törvényes képviselője szempontjából semmi kívánnivalót nem hagy maga után, világosan látom, hogy elismerik a kormányzat szándékainak tisztaságát és hogy az ország különösképpen azt értette meg, hogy ebben a választásban hódolatát kell kifejeznie a hadseregnek, a május 28-a hadseregének, és hogy általa biztosítania kell a nemzeti érdek szilárd védelmét.

Visszatérek azokra a szavakra, amelyekkel beszédemet kezdettem: nem azt kérdezem a nemzetől, kit fog megválasztani. Érzem, hogy győztünk: a forradalom folytatódik.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A szárazföldi és tengeri hadsereg.

Jóllehet Salazar úgy kormányozza Portugáliát, hogy nem törődik a közvélemény hullámzásaival, mégis szükségét érzi olykor, hogy helyreigazítsa azt. Előfordul ugyanis, hogy az ország, amelyet szolgálni akar, nem ad számot magának a munka üteméről, és így az a benyomás támadhat benne, hogy rosszul szolgálják.

Innen származik egyébként az a hamis vélemény, amelyet egynémely fölületes újságíró alkotott, kit félrevezettek a kávéházi tájékoztatások, amelyeket egy-egy olyan kereskedőtől, gyárostól, vagy szellemi embertől nyertek, akiket a korlátozások legszemélyesebb érdekeikben érintettek. Ezek az informátorok azonban nem tudhatják, hogy néhány hónappal később ugyanezekről az ajkáról a teljes odaadás vallomásait hallhatnák, mert akkorra a korlátozások már meghozták gyümölcseit: és akkor éppen ellenkezőleg, esetleg más forrásokból hasonló

birálatot hallhatnának a népesség más osztályait érintő újabb korlátozásokról, amelyek a továbbiak folyamán szintén jótékonnyaknak és szükségszerűeknek bizonyulnak.

A következő eszme-futtatás a hullámozásnak egy ilyen időszakában hangzott el, 1935 végén, az ország valamennyi kaszárnyájának képviselői előtt.

Legutolsó találkozásunk öt esztendővel ezelőtt történt, a *Sala do Risco*-ban, 1930 májusában. Oly kevéssé volt akkor szokás megünnepelni a forradalom évfordulóját, (úgy tűnt, a győztesek valósággal szégyellik győzelmüket), hogy a május 28-ról való megemlékezés hatalmas merészségnek látszott s az akkori állítások még vakmerőségnél is sokkal többnek tetszettek. Az ország reményei, a diktatúra katonai sikerei és gazdasági győzelmeinek biztosítása ellenére a forradalom a fáradtság és a lemondás hangulatával volt tele. *Gomes da Costa*-1 katonai képességeinek dicsőítése mellett tették el, de nem utaltak arra, hogy ő volt a forradalom vezére, és körülbelül ugyanabban az időben, az állítólagos reakciós tevékenységekkel kapcsolatosan, a «polgári kormányzók» közbejöttével vezetett vizsgálaton már érzett a régi jakobinizmus és a lelkiismeret áthangelése — az új rend leghívebb, legelszántabb és legőszintébb hívei célbavételének súlyosbító körülményével. Habozva, félve attól, hogy bátran új utakra lépjen, mintha a megújítás sürgető műve a régi kipróbált és hatálytalannak fölismert eljárásokkal megvalósítható lenne, a mozgalom elvesztette lendületét és teremtő

erejét cs ragaszkodott azokhoz az ócska fölfogásokhoz és előítéletekhez, amelyek ellen a forradalom tulajdonképpen létrejött. Sokak számára a visszatérés az alkotmányos rendhez, más célok híján, a legfőbb cél volt, holott ez a forradalom halála lett volna, mint ahogyan mindig minden hasonló esetben az volt. Csak meglehetősen keveseket hatott át nyilvánvalóan az a meggyőződés, hogy a diktatúra számára az egyetlen biztos út, s az egyetlen törekvéseihez méltó út is, ha maga alkotja meg tulajdon alkotmányát. S ez volt a *Sala do Risco-i* döntő lépés.

*

Ettől a pillanattól fogva a politikai problémát mindig ugyanazok között a keretek között vetettük föl. Miközben a kormányzat gépezete a közszolgálat minden ágának legnagyobb és legjobb hasznára tökéletesedett, meghatároztuk az elméletet, lefektettük az alkotmányreform nagy alapelveit és neki láttunk, hogy követ köre hordva fölépítsük az új államot.

A megkezdett munka maradandóságának legfőbb biztosítéka éppen az erkölcsi reform volt mind szellemi, mind politikai vonatkozásban, ami nélkül az anyagi fejlődést, a pénzügyi egyensúlyt, a közigazgatás rendjét nem lehetett megvalósítani, és ha megvalósítottuk volna, mindez nem lehetett volna tartós.

Hogy mi volt és mi ma is az ország — az egyének, az osztályok, a közszervek és magánszervek, a tevékenységek, az érdekek, a szolgálatok — újjáépítésének munkája, nagyon kevesen becsülik

föl egész terjedelmében és egész nehézségében, mert nem sokaknak adatott meg, hogy valósággal megtapintsák a nálunk uralkodó zűrzavar valóságát és hogy tekintetükkel fölmérjék annak a szakadéknak a mélységét, amelybe belezuhantunk. A nagyközönség csak annyit tud, — meglehetősen elmosódva, — hogy nem voltak sem utak, sem kikötők, se telefon, se iskolák, se hajók, nem volt semmi; de csak azoknak, akik megöregedtek, csak azoknak, akik megrokkantak a nemzeti problémákért, abban a mindennapi harcban, amelyet az emberek és a dolgok tökéletlensége, a termékeny munkára való, tehetetlenség ellen folytattak — csak azoknak lehet határozott fogalmuk arról az irányítás és akarat nélkül szükölködő államról, erőtlen kormányzatról, tétova közéletről, lelkesedés és gyakran hozzáértés nélküli bürokráciáról, a megfelelő eszközök és technikai előkészület híján való eljárásokról, a komolytalan politikáról, az igazgatás nélküli közigazgatásról, s végül a zűrzavarról, amely nemcsak a rend hiánya volt, hanem együttese is a széthullás, a romlás és nemzeti fölbomlás minden elemének. S mindez így még mindig csak sápadt kép: s én magam, aki mindenki másnál jobban megfigyeltem és szenvedtem miatta, csupán úgy tudnám megértetni a zűrzavarnak ezt az állapotát, amelyben végül is annyi okosság és annyi jószándék veszett el, ha ezrével imám le a közélet konkrét eseteit, amelyek tudatlanságból, a törvényhozókká előlépett ideológok rögtönzéseiből, a hierarchia fölbomlásából, a kormányzati elvek teljes hiányából eredtek: azt azonban állíthatom, hogy ha az ember mindezt jól ismerte volna, senkinek sem lett volna bátor-

sága tenni valamit ellene, annyira lehetetlennek tetszett volna, hogy itt egyáltalán meg lehet még reformálni valamit.

S mindezen nehézségek ellenére, a portugál élet minden pillanata fejlődést jelent a múlttal szemben, minden téren, ahol egy nemzet haladását ellenőrizni lehet: történelmi hivatása teljesebb tudatában, a közérdeknek a kormányzat útjához igazodásában, a polgárok kötelességeinek és jogainak emelkedett átértésében, a nagyobb társadalmi együttérzésben, a szellemi és művészi termékek minőségében, a közélet fölemelésében, az anyagi helyzet javulásában és a kényelem és közegészség általánossá tételében. Ezek nyilvánvaló tények, az új politika eredményei, alapelveinek megvalósulásai, ami nem jelenti azt, mintha nem tagadták volna őket. De mit számít, ha tagadták is, ha egyszer magának e tagadásnak is szerencsés eredményeivel felel?

*

Távol az eseményektől és a szenvedélyektől, az apró hibáktól és a zavaró hangoktól, amelyeket a távolság megenyhít, sok európai és amerikai férfi állapította meg azokat a módosításokat — és fejezte ki egyben elismerését is irántuk, — amelyeket a dolgoknak olyan állapotán végeztünk, amelyek már gyógyíthatatlanoknak tűntek; és sokan állapították meg egy olyan ország tényleges újjászületését, amelyet mindörökké elveszettnek hittek. Mindazonáltal nem volt különösebb gondunk arra, hogy eredetiek legyünk, jóllehet őszinte nemzeti érzésünk arra kényszerített, hogy védekezzünk an-

nak rendszeres utánzásától, aminek végrehajtását külföldön láttuk, mert az volt a célunk, hogy a portugál problémák megoldását a saját eszközeinkkel keressük.

Valahányszor a történelem folyamán lelkiismeretünk fölé hajoltunk és élni akartunk, hasznosítani akartuk azokat az erőket, amelyek történelmi gyökérzetünk mélységéből erednek; valahányszor megpróbáltuk, hogy valóban önmagunk és ne mások legyünk: mindig alkottunk és teremtettünk, és nemcsak' határainkon belül, hanem az egész világban. Most, anélkül hogy igényt tartanánk arra, hogy választott népnek tartsanak — népnek, mely vezérül rendeltetett a több nép elé, — most, amikor szorgalmasan igyekszünk megoldani nehézségeinket és fölfedezni, sorozatos kísérletek útján, néhány szilárd pontot a politikai elemek ezer ingatag pontja között, joggal elvárhatjuk, hogy művünk emberi része megragadja a megfigyelő tekintetet és hogy bizonyos szempontból úgy fogják föl azt, mint általános érdekűt, mert emberit. Ennek a kiváló helyzetnek azonban van nálunk fonákja is.

Szemben más áramlatokkal, amelyek megelőztek vagy követtek minket Európában, elméletünket a forradalommal párhuzamosan alkotjuk meg. Másutt homogén csoportok, teljesen áthatva elméletüktől, legalábbis amennyire a nagy törekvéseket és politikai rendszerük nagy vonásait illeti, valószínűleg meg gondolatukat, a hatalom birtokában; nálunk viszont, amikor minden csődöt mondott, a hadsereg vállalta az irányítás felelősségeit és kényszerült megvárni, hogy tettét megértsék és hogy azok a homályos törekvések, amelyeket ő maga

kifejezett, minden jóakarát szilárd támogatásával a közvéleményben világosan kialakuljanak.

Minthogy a külföldi példák, a politika terén képzeink és eszméink forrásai, forradalmunk természeténél fogva hiányzottak, nem rendelkezhetvén párton alapuló vagy párt nélküli kormánnyal, a pártoknak koncentrációjával, amely széles liberális vagy konzervatív alapon nyugszik, kihangsúlyozott jobboldali vágj' baloldali iránnyal, politikai vagy parlamenti fegyverszünetekkel vagy azok nélkül — milyen nevetséges ma már mindez! — a szellem veszedelmes iránya, más elmélet támogatása hijján, az volt — és az maradt egy bizonyos időn át, — hogy visszaállítsa, bizonyos esetleges módosításokkal, a halott múltat. Azt hisszük, hogy a legnagyobb veszély elmúlt és hogy legyőztük azt a legnagyobb nehézséget, amely az ideológiai válságból származott. Utunkon azonban más nehézségek támadtak.

*

Annak, aki kívülről szemléli, anélkül hogy közvetlenül részt venne benne, a kormányzati élet nagy nyugalomban és komolyságban folyik le. Nincsenek félresiklások, zökkenők, nincs lárma és zűrzavar. A tettek egymást követik és súlyos tettek, mint a parlamenti liberalizmusból a tekintélyi és képviseleti államra való áttérés, mint a politikai alkotmány megszavazása, az áttérés a diktatúrától az alkotmányságra, a nemzetgyűlés és a korporatív kamara megalkotása és működésbe lépése oly egyszerűen és oly természetszerűen következtek egy-

másra, mintha csak a gondviselés rendelte volna mindezt így, a mi nyugalmunkra.

Az ország, amelyet súlyosan és hosszadalmasan próbára tettek a természetlen politikai küzdelmek, mint a forradalom legnagyobb adományának, örvendezett annak a nyugalomnak, amely lehetővé teszi, hogy nagyobb odaadással szentelje magát élete szükségleteinek. Amennyire csak lehetséges, kíméltük a megrázkódtatásoktól, gondoktól, keserűségektől, nem rendítettük meg szellemét kétségeinkkel és nehézségeinkkel; de mivel semmi nem lehet tökéletes, ugyanez a látszólagos egyszerűség azt hitette el sok emberrel, hogy ők maguk is képesek ugyanezt megteremteni... És ehhez a bajhoz még egy másik is társult. Tulajdonsága az emberi természetnek, hogy jobban értékeli a dolgokat, amikor még nincs, vagy amikor már nincs birtokukban. Az erkölcsi és anyagi eredmények, ha egyszer elérjük vagy túlhaladjuk őket, általában nagy súllyal nehezednek az egyének tudatára. Gondviselésszerűnek látom én ezt a tényt a politika terén, mert lehetlenné teszi a pangást és állandó ösztönző erőt jelent az új tevékenységek számára. A nép telhetetlen lelke előtt a kormányok önön védelmükre kénytelenek mindig többet és mindig jobban tenni.

De ezt a reális jelenséget eltorzítva, némelyek odáig mentek, hogy azt föltételezték: az emberek többre értékelik a reményeket, mint a valóságokat; és így odáig merészkedtek, hogy a politikai törtétek nyilvános ígéreteiben minden ígéretet az ígéret többletével múljanak fölül, minthogy ez annál csábítóbb lehet, minél távolabb van a meg-

valósítás órája. Mintha a forradalom nem a hiú ígéretések ellen támadt volna és mintha közöttünk a tapasztalat nem mutatta volna meg világosan, hogy a nép sokkal inkább értékeli azt a bizonyosságot, hogy az állam ^valamiféle jó«, mint az illúziók múlandó örömét.

Nem titkolom el magam előtt és nem is kisebbítem a nehézségeit ennek a politikának, amely nem számít a szenvedélyekre és az ember legnemesebb képességeire hivatkozik. Sőt, azért említettem meg mindezt, hogy még inkább kidomborítsam. És ez, mindezek ellenére, a valóság kultusza folytán vált szükségessé, és ezenfelül annak a szüksége folytán, hogy ne engedjünk olyan törekvéseknek és sugalmaknak, amelyek újra a vetélkedésnek és a fortélynak ebbe a vásárába rántanának, ami oka volt annak a mindnyájunk által tapasztalt közepszerűségnek, amelyben nem is olyan régen még elmerültünk és amelyből csak nagy nehezen tudtunk kilábolni.

*

E néhány tényt és ezt a rövid kommentárt azzal a szándékkal adtam itt elő, hogy megmutassam, mennyire természetes ebben a korszakban, amikor a világ a válság teljében van, hogy politikai és társadalmi változásaink középeit tapasztalhatók bizonyos elégedetlenségek: ha politikai szempontból meg is szűntek, a valóságban fennállanak, egybefoglalva a szellem ellenlábasait egy forradalmi tett számára. Az ország nyugodt mindennapi életének felszíne alatt — és kevésbé, mint sok más nemzetnél — a mindenkori agitá-

torok most is működnek. Nem az a csodálatos, hogy ez az agitáció meg van; inkább az tűnik különösnek, hogy még ma is meg van engedve.

Egyáltalán nem tartom túlságosan fontosnak, sem túlságosan jelentősnek, amit ezzel kapcsolatban azok morognak, akik nem szoktak hozzá a harchoz, mert a forradalmat már készen, szinte tálcán hozták eléjük, ahelyett, hogy nekik maguknak kellett volna megcsinálniuk ezt a forradalmat; de azt kérdem magamtól — és szeretnék is felelni erre a kérdésre, — vajjon nem kell-e attól félnünk, hogy politikánk esetleg a kommunizmus növekedését eredményezhetné az országban.

Nem lehet ezt következtetni sem a kommunista Szervezet ismeretéből, sem eljárásának módszeréből, amelyet csak a kormánynak van módjában ismernie, sem pedig a külső tevékenységből, amely jellegzetes tettekben és forradalmi kitérésekben nyilvánkozik meg, sem a munka területén való állandó összeütközésekből: hanem egyszerűen bizonyos emberek és a jelenlegi társadalom alapvető intézményeihez még ragaszkodó újságok kommunizáló törekvéseiből, a legnyilvánvalóbb kedvezésekből, amelyeknek még mindig örvendenek. Ezt az utóbbi tényt nem kárhozatosnak, hanem jótékonynak tartom.

Egyetlen nemzet, egyetlen mai állam nem térhet ki intézményeinek többé-kevésbé gyors és mély átalakítása elől: amiben különbözhetnek, azok az elvek, amelyeknek hatása alatt ez az átalakítás végbemegy, és az eljárások, amelyekkel végrehajtják: nyilvánvaló, hogy akik nem alkalmasak arra, hogy tevékenyen közreműködjenek, azoknak alá kell

vetniük magukat. Jobban, mint valaha volt, az állam tevékenység gondolat lesz, s ebből kifolyólag ma vagy holnap végzetesen szembe fognak kerülni az emberről, az államról, a nemzetről, a hatalomról, a szabadságról, az ember céljáról, a szellemi és erkölcsi értékekről vallott fölfogások; és senki sem kételkedhetik benne, hogy a harc — és a győzelem — annál könnyebb lesz, minél élesebb ez a szembenállás. A liberális rendszerek gyengesége, ami ezt a nagy küzdelmet illeti, elsősorban abból a tényből származik, hogy bizonyos körülmények között, egyenesen elméletükből kifolyólag, — mert nekik is van elméletük, — kényteleneknek érzik magukat arra, hogy azt színleljék, mintha ilyen küzdelem nem volna. Létük érdekében kénytelenek ellentmondani önmaguknak.

Mindennél fogva meg kellett tisztítani a terpet mindazon elemektől, amelyeknek elméleti magatartása nem volt önmagától fogva elégséges védelem az új barbárok beözönlése ellen. A tan a lehető legvilágosabban fogalmaztatott meg és nyert gyakorlati kivítelt; türelmesen megvártuk, hogy az eredmények láttára, elmélkedés vagy a tények megfigyelése folytán, a jobb szellemek, akár ragaszkodtak a múlthoz, akár nem, helyesbítsék álláspontjukat. Sokan megtették ezt; sokan mások, nemtörődömségből vagy a szellemi megszokások erejénél fogva, megzavarodva, de valójában elfogultan, bizonyos semlegességbe vagy közönybe húzódtak vissza; egyesek pedig, akiknek lehetetlen volt, hogy semlegesek maradjanak, odáig sodródtak, hogy azokkal szövetkezzenek, akiknél a forradalmi agitációra való nagyobb képességet sejtették. Ez

utóbbiak ugyan semmi hasznukat nem veszik majd, de számukra szükséges, hogy az említettek hozzájuk csatlakozzanak. — Íme, a kérdés egyik oldala; lássuk utána a másikat.

Nem élünk a kommunizmustól, mert, ismétlem, határozott tanunk van, erőt képviselünk és nem akarjuk összetéveszteni azokat a jószándékú egyszerű embereket, akik a kényerüket igyekeznek biztosítani, másfajta emberekkel.

Van ebben a kommunista hevületben, mint mindenben, egy kis sznobizmus; azoknak a mérész eszméknek a magatartása, amelyek félelmet keltenek és kivívják a magunkfajta »szegény alakok« csodálatát, azoké az eszméké, amelyeket azok az urak védelmeznek, akik selyemingeikben és kifogástalanul vasalt ruhájukban a jövő általános jólét előtt járnak, s akik tegeznek a bajtársakat, hogy az adott pillanatra aztán egyedül maguknak tartsák fenn a »kegyelmes« címet. Vannak azonban esetleg igen őszinte és föltétlenül illúziókkal teli lelkek, akik az emberek közötti béke és igazságosság megvalósításának eszközeit keresik, — ám e béke és igazságosság éppen olyan elvont, mint az emberiségről való fogalmuk. És vannak, végül és különösen, tevékeny és érdekelt ágensek, a zűrzavar szervezői, akik nem tudnak beleilleszkedni a társadalomba, mert tele vannak a lázadás ösztöneivel és mert érdekeik erre viszik őket; elfogadják és elköltik a kapott tőkét, melyek arra szolgálnak, hogy általában idegen érdekek szolgálatában és idegen parancsra, ébren tartsák az anarchia szent lángját.

Ezek, akik tökéletesen tisztában vannak bűnük

súlyával, nem számíthatnak sem arra, hogy eszméiket megtűrjük, sem arra, hogy tevékenységüket tudomásul vegyük; ami az elsőket illeti, várunk rá, hogy kigyógyuljanak lázuktól; ami a második csoportra vonatkozik, reméljük, hogy az élet megtanítja majd őket a helyesebb gondolkodásra, — ugyanakkor azonban vigyázunk rá, nehogy akár egyik, akár másik csoport ártalmassá lehessen.

Az igazi munkások tömegétől nincs mit tartanunk. Semmi felelősség nem terhel minket sem a kapitalizmus, sem a magántulajdon visszaéléseiben; elutasítjuk azoknak a visszaéléseknek a felelősségét, amelyek a munka terén a mennyiség, a bér, az egészségügyi és erkölcsi állapotok szempontjából fönnállottak; és azt sem állítjuk, hogy a jelenlegi gazdasági szervezet teljesen biztosította volna a munkásokat, megfelelően kielégítette volna szükségleteiket, békét és biztonságot nyújtott volna a dolgozók családjának. Semmiféle állásponthez nem hajlunk, amely nem volna erőteljes megtorlás és olyan erőteljes megtorlás, mint a legelőrehaladottabb rendszeré, az embernek a jogszentesítése alatt embertársa által történő kizsákmányolása ellen. A dolog negatív és kritikai része: ami a konstruktív részt illeti, korporatív szervezeteink segítségével és reális politikánk folytonosságával biztosan és módszeresen elérjük azt, amit forradalmi úton nem lehet kivitelezni, még akkor sem, ha megígérik; és még tovább is fogunk menni, ha módunkban áll majd nemcsak beszédekben jelenteni be, nemcsak törvényekben írni elő, hanem a gyakorlatban is hatályossá tenni, az ember számára egyáltalán biztosítható két legnagyobb jo-

got: a jogot a munkához és a jogot a művelődéshez — a test kenyerét és a lélek kenyerét minden jóakarátú portugál számára.

Így lesz ez, föltéve, ha a helyzet szilárdságát és biztonságát nem fenyegeti veszély. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy nincsen biztonság — de nem mindig hiszünk benne. És szükséges, hogy ez a biztonság, amely a közéleti erők minden összetevőjének a május 28-a körüli szoros összefogásából származik, áthassa a legmegfélemlitettebb, a legtétovázóbb lelkeket is, hogy mint a tevékenység nyilvánvaló garanciája, biztosítsák az a szellemi légkör, amelyet a nemzeti forradalom határozott és mindig készenlétben álló védelme megkövetel.

Ilyenformán az állandó aggályos kétség nem eredhet másból — nem beszélve annak félelméről, hogy esetleg elveszíthetjük azt, amit oly fáradságosan szereztünk meg, — mint a személyekre vagy helyzetekre vonatkozó akaratlan tévedésekből. A tanból — semmiesetre sem. Az alkotmány határozata egyformán világos, akár azt állapítja meg, hogy a polgároknak a törvény előtti egyenlősége magában foglalja annak jogát, hogy a képesség és a végrehajtott szolgálat arányában közterheket rójanak ki rájuk, akár azt határozza meg, hogy a közhivatalnokok a közösségnek, nem pedig valaminek pártnak vagy valami részleges érdekszervezetnek szolgálatában állanak. A biztonság kérdése ilyenformán elválaszthatatlan az államnak a köztevékenységek gyakorlásában való védelmétől. Sokan azt hitték, a tekintély kisebb, a fegyelem kevésbé szigorú lesz, ha majd az alkotmány normálisan funk-

dónál, a megszokás és a kialakult eszmék erejénél fogva. Én azonban mindig az ellenkezőjét gondoltam. Most, hogy az alkotmánynak — némileg tiszteletlenül szólva — megvan valamennyi szentsége s szentesíti az észszerűséget és az általános érdekét s a nemzet szavazata is közbejött a nemzetgyűlés megszervezése érdekében, nem tehetünk egyebet, minthogy sorra cselekvővé tegyük a benne lefektetett szabályokat. Föltéve, ha szokásaink ama végzetes enyhességének, amely néha még leghatározottabb barátaink szigorát is meglágyítja, nem sikerül eltérítenie a közigazgatást az egyenes útról, melynek elsősorban a hűséget, a nemzeti érdeknek való önfeláldozást kell biztosítania.

*

Mindezeket a dolgokat és másokat, amelyek nem ily fontosak s melyekről nem beszéltem, el kell távolítani utunkból és a ti utatokból, elsősorban azért, mert a tiszta észszerűség szabályozhatja őket, másodsorban pedig azért, mert a hadsereget föl kell mentenünk a másodrangú kérdésekkel való törődés gondjától, hogy arra összpontosíthassa minden figyelmét, ami létének leglényesebb értelme, arra a szerepre, amelyet a nemzetközi politika helyzeteti nyújthatnak számára.

Mint mindig, valahányszor alkalom kínálkozik rá, újból azt hangoztatjuk, hogy békeszeretők vagyunk, — nem pacifisták, — békés munkatársai minden népnek, az emberiség javának szolgálatában. De vannak nagy érdekeink, amelyeket nemzetileg föltétlenül meg kell védenünk.

Meg vagyok győződve róla, hogy a világban

senki nem akarja a háborút és hogy mindenkinél őszintébben vetik el maguktól a háború szándékát azok, akik, mert nagy népeket vezetnek, felelősnek érzik magukat a béke fönntartásáért. De a háborúkkal úgy vagyunk, mint a belpolitikában a forradalmakkal: senki nem csinálja őket, egyszerűen kitörnek. Mindennél, — minden megbeszélésnél és megszokásnál, — fontosabb tehát, hogy el-töröljük azt az állapotot, amely föltámasztja őket.

Ha szabad a külpolitikában a belpolitika szabályozó elveit alkalmazni, azt mondhatjuk, hogy nem beszélve az erők szükséges megszervezéséről, mindaz, amit ezekben a pillanatokban megkísérelnek, igazságosság és bizalom nélkül végérvényesen hiábavaló. Nos, a körülmények, vagy az emberek — nem vádolok senkit — úgy jártak el, hogy az igazságot gyakran félreismerik és hogy máskor meg oly nagy mértékben szegik meg az ígéreteket, hogy megrendül a hit a népek adott szavában. Mindez azt bizonyítja, hogy az erkölcsi válság, sokkal inkább, mint a gazdasági, a legjobb úton halad arra, hogy tönkretégye a világot.

Ébereknek és amennyire csak lehet, fölkészülteknek kell lennünk.

*

Pontosan hét esztendeje ma annak, hogy elfoglaltam a pénzügyminiszteri tisztséget és ezt a tisztséget attól a pillanattól fogva megszakítás nélkül töltöm be. Hét éti kormányzás, Portugáliában, egész örökkévalóság.

Ez alatt az idő alatt sok minden történt, amiben résztvettem, amiben részem volt és amelyek

közül meglehetősen kevés szolgálhat tanúságul. Láthattam, mint senki más, a veszélyeket, amelyek azt a helyzetet fenyegették, amelyet nektek köszönhattünk és én azon dolgoztam, hogy megmentsem ezt a helyzetet azoktól a veszélyektől. A sok munka, a sok gond kimerítette erőimet, elrabolta egészségemet, annyira, hogy érzem: soha nem szerezhetem vissza többé. Nem panaszkodom, csupán egyetlen több okot látok ebben arra, hogy ne pocsékolják az én támadásomra azokat az erőket, amelyeket sokkal jobban használhatnának arra, hogy segítsenek nekem, vagy ha eljön az ideje, helyettesítsenek engem.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Az örök dogmák

A forradalom tizedik évfordulója. Bragában, Északportugália egyik legnagyobb városában ünneplik meg, ott, ahonnét annak-idején a hadsereg elindult Liszabon ellen.

Mintegy nyolcvanezer főnyi, az ország legtávolabbi sarkaiból egybegyűlt tömeg szorong a széles főúton, ahol a nyolcadik gyalogezred kaszárnyája áll: itt adott jelet az indulásra Gomes da Costa tábornok.

Ahhoz, hogy lemérjük a megtett utat, elég összehasonlítanunk ezt az önfeledt lelkesedéstől lángoló tömeget, melyet oly nagy mértékben áthat vezérének eszmevilága, az új rendszer első ünnepeinek inkább hivatalos, mint önkéntes, habozó és félnék hallgatóságával. Minden kétség elhalványult, minden kritika elnémult, minden csalódottság elenyészett.

A portugál kormány feje e történelmi kaszárnya erkélyéről fog beszédet mondani, egész Portugália színe előtt, és Portugália

ujjongva tapsol neki és nevét visszhangoztatja az egész országon keresztül.

Ez a beszéd kötetünk záradékaul szolgálhat: teljes szintézise azon férfú gondolatainak, akinek sikerült véghezvinni egy békes forradalmat, amely ezeken az örök-érvényű szavakon alapszik: Isten, Erény, Haza, Hagyomány, Tekintély, Család, Munka.

Nagy áldozatot jelent nekem, hogy ma beszélnem kell itt; úgy érzem, módot kellett volna adni nekem arra, hogy mint egyszerű zarándok jöjje el »a nemzeti forradalom szent városába*, eltűnődjek a múlton, megpihenjek kissé a megtett út fáradalmaitól, érezzem, kortyoljam a himnuszok és énekek hangjától remegő levegőből a nép vidámságát és nevetését.

Úgy, magányosan, megőriztem volna több évi hallgatásomat és ki tudja, azok közül, akik utoljára hallottak, vájjon hányan emlékeznek rá, mint védtem akkor, minden elmúlt és minden jövendő zűrzavarral szemben, az egyetlen szükséges forradalmat ?

Se megoszlás, se gyűlölet, se harcok, sem egyének vagy csoportok partikularizmusa, sem értelmetlen s a gyakorlatban lehetetlen programok, sem alkotmányreformok, sőt még a politikai rendszer változása sem: minden ajánlott vagy ránk kényszerített módszer legfőlebb a fölszínen hatott volna és érintetlenül hagyta volna betegségünk legmélyebb okait. A meglehetősen általános politikai és társadalmi zűrzavarban, mely megrendítette a portugálokban az együvértartozás tudatát és aláásta

a nemzeti lelkiismeretet, vagyis a nemzeti lét értelmét és lényegét, Portugália jövője szempontjából meddő dolog lett volna fölváltani az embereket, kicserélni a pártokat, kísérletezni már kipróbált és sikertelennek bizonyult fen szerekekkel. Annak a századnak az erkölcsi és szellemi anarchiájában, amelyben hozzá voltunk kötve, — abban az anarchiában, amely bírált, tagadott s az idő eseményeivel karöltve rombolta le a legfőbb szociális intézményeket, borította föl az emberi értékek rendjét, hogy újszerű tanokat állítson föl: minden olyan forradalom hiábavaló lett volna, amely nem ezen az alapon megy végbe: a lényeges az volt, hogy ne engedjük meg, hogy minden szabadon s önkényesen tevékenykedhessék, meghatározni és leszögezni azokat a szilárd pontokat, amelyekben a nemzet jövőjét fölépíthetjük; a lényeges az volt, hogy visszaállítsuk az emberi élet elveszett értelmét és átítassuk vele a családot és a társadalmat, a politikai szervezetet, a közigazgatás működését, a partikuláris gazdálkodást és a közgazdaságot s az emberek erkölcsi alkatát.

Minden hátsó gondolat, minden gyakorlati, azonnali célzat nélkül, egy megszenstelenített templom puszta négy fala között, a szélbe kiáltattak ezek az egyszerű eszmék és — a gondviselés titka ez! — csak ma látjuk, hogy nem vesztek el.

Sokan mások, akik bizonyára élesebben láttak és határozottabban szóltak, a probléma vizsgálatában ugyanarra az eredményre jutva a dolgok új rendjének védelmezői, hirdetői, eszméje, igéje és tetteje voltak. Ami engem illet, én nem tettem semmit, nem tudtam semmit, nem készítettem

semmit és nem működtem közre semmiken; csak lelkem mélyen éreztem a haza romlásának szomorúságát és egy üdvös visszahatás lehetőségét.

Tíz esztendeje, ugyanebben a helyiségben, *Gomes da Costa* parancsnoksága alatt, — kinek optimizmusa és bátorsága alig nevezhető erénynek, annyira önkéntelenül fakadt leikéből, mint természetének valóságos követelménye, — a portugál hadsereg megindította ezt a harc nélkül győzedelmes, vérontás nélkül dicsőséges mozgalmat, — mert a parancs szava, őszintén szólva, nem volt egyéb, mint katonai kifejezése a nemzet ellenállhatatlan parancsának. És elkezdődött az új korszak.

S most lássuk, mi történt.

*

A kétségtől, a század negativizmusától megtépett lelkek számára megkíséreltük visszaállítani a nagy bizonyosságok vigaszát. Nem vitáztunk Isten és az erény fölött, nem vitattuk a hazát és történelmét; nem vitattuk a tekintélyt és értékét; nem vitattuk a családot és erkölcsét; nem vitattuk a munka dicsőségét és a munkálkodás kötelességét.

Ha a hit nem hazugság: a lelki élet kimeríthetetlen forrása; de, ha mint erény Isten ajándéka, sem azt nem ismerhetjük el, hogy erővel kényszerítsék ránk, sem azt, hogy hasznos dolog megzavarni működését. Gyakran láttuk a történelem folyamán, hogy kormányok vagy államok programja a zsarnokság szorongását terjesztette a lelkek fölé és ki akarta pusztítani bennük a hit csiráit. Dicstelen vállalkozás! Az idő múlik, a kárt helyrehozzák, helyreállítják a templomokat és a

kultuszt, de nem lehet többé föltámasztani az eredményeket, amelyeket nem gyakoroltak már és nem lehet elkerülni azoknak a lelkeknek a szomorú kétségbeesését, akik egy egész világot veszítettek el.

Figyelman kívül hagyva, egyénileg, társadalmilag a vallásos igazság belső értékét, szükségünk van abszolútumra és nem akarjuk megteremteni két kezünkkel, a múlandó és esendő dolgok méhéből azt, ami rajtunk kívül és fölöttünk létezik, sem tévesen az államra nem háríthatjuk, hogy rendeletekkel szabályozza a kultuszt, meghatározza az erkölcs alapelveit. Ez a szemlélet arra vezetett minket, hogy a hatalmat erkölcsileg korlátozottnak tekintsük és lehetővé tette, hogy ne kövessük el az állam, az erő, a gazdagság, a technika, a szépség vagy a véték istenítésének tévedését vagy bűnét.

Áthatva egy fölsőbb szellemiség értékének és az életben való szükségességének gondolatától, anélkül, hogy az egyéni meggyőződésekkel, az őszinte közönnyel vagy hitetlenséggel törődnénk, tiszteletben tartottuk a hívők lelkiismeretét és megszálltunk a vallási békét. Nem vitatkozunk Isten fölött.

És nem vitatkozunk a haza, vagyis a területi és erkölcsi sérthetetlenségében, teljes függetlenségében és történeti hivatásában fölfogott nemzet fölött. Lehetnek nála hatalmasabbak, gazdagabbak, esetleg szebbek: de ez itt a miénk és soha még derék szívű fiú nem akart más anya gyermeke lenni. Hagyjuk a filozófusokra és a történészekre azoknak az ábrándoknak a kifejtését, amelyek azt vallják, hogy lehet másképpen csoportosítani a né-

peket, vagy hogy más csoportosulások, amiket a történelem nem alkotott meg vagy elsöpört a föld színéről, anyagi szempontból előnyösebbek lehetnének; politikai és társadalmi síkon, számunkra, mai — és történelmünkben nyolcszáz esztendőre visszatekintő — portugálok számára, nincsenek többé újrafelvezendő perek, elkezdendő csatározások, a ezuverénítésnek vagy a földnek olyan területei, amelyek terhünkre lennének és elszántuk magunkat arra, hogy megszabadulunk a fáradtaktól vagy a hitetlenektől.

Félelem nélkül tesszük a portugál nacionalizmust az új állam alapjává: először, mert történelmünk legvilágosabb parancsa; másodszer, mert a haladás és a társadalmi fölemelkedés fölbecsülhetetlen tényezője; harmadszer, mert élő példája vagyunk annak, hogyan szolgálja a nemzeti érzés, az összes földrészeken végzett tevékenységével, az az emberiség érdekét. Hittérítő hivatásnak nevezheték, szellemiségénél és önzetlenségénél fogva, a portugál népnek ezt az egyetemes és mélyen emberi törekvését. Egyetlen egy esetben sincs érintkezési pontja a mának gyanús nemzetköziségével, mely azért törekszik a határok lerombolására, hogy a maga határait kijebb tolja szomszédai rovására. Nem, nem vitatkozunk a haza fölött.

Nem vitatjuk a tekintélyt. Tény az és szükségesség: ha eltűnik, csak azért tűnik el, hogy új erővel támadjon föl ismét és ha támadják, csak azért támadják, hogy más kezekbe szolgáltassák. Jog és kötelesség: kötelesség, mely önmagát tagadja meg, ha nem gyakorolja önnön tevékenységét; jog, melynek legjobb alapja a mindnyájunk javában

van. S a gondviselés nagyszerű ajándéka is, mert nélküle lehetetlen volna a társadalmi élet és a civilizáció. Az átfejlődés a gyerekkorból a férfikorba, a tudatlanságból a tudásba, az ösztöntől az erényhez, a barbárságból a civilizációba: a természetes tunyaság ellen való állandó küzdelem gyümölcse, a tekintély dicsőségének koronája ez. A közös érdekek megszervezése és védelme, az egyéni érdekek összeegyeztetése, a rend, a béke, a szociális aggregátum elérendő céljainak meghatározása, a szükséges eszközök előkészítése, a jobbra való törekvés is mind az ő műve és gyümölcse.

A családban, az iskolában, az egyházban, a gyárban, a szindikátusban, a kaszárnyában, az államban a tekintély soha nem önmagáért, hanem mindig másokért van; nem vagyon az, hanem teher. Előnyei arányban állnak a jóval, amit elrendel s a hűséggel, amellyel rendelkezéseit végrehajtják. Minthogy tévedések mindig lehetnek, működésének' ellenőrizhetonek kell lennie, de kevesebb kár van abban, ha nem engedi meg, hogy kritizálják, mintha megengedi, hogy ne engedelmeskedjenek neki. Nem vitatjuk a tekintélyt.

Nem vitatjuk a családot. Az ember ebben születik, itt nevelkednek a nemzedékek, itt alakul ki a szeretetnek az a kicsiny világa, amely nélkül az ember nehezen élhet. Ha fölbomlik a család, fölbomlik a ház, a tűzhely, föloldódnak a rokonság kötelékei s az emberek elszigetelve, idegenül állanak az állam előtt, kapcsolatok nélkül és erkölcsi szempontból kivetkőzve önmagunknak több mint feléből; elvész a név, az ember pusztá

számmá válik s a társadalmi élet képe nyomban más arcot ölt.

Többször előfordult, az ösztönök uralmának kiszolgáltatott zavaros korszakokban, hogy meglazultak a család kötelékei, eltűnt a meghittség és a szemérem, elhomályosult a szülők tekintélye s a gyermekek tisztelete. De egyedül a mi korunk láthatta elméletté emelve, mint tudományt és mint az állam programját azt, amit eddig mindig csak műié jelenségnek tekintettünk.

A természet újra jogaiba lép majd - s a polgári társadalom újból meg fogja látni, hogy erkölcsse, szilárdsága, összetartó ereje mily közvetlenül függ a család erkölcsétől, szilárdságától, összetartó erejétől. A család az élet szükségszerű eredete, az erkölcsi gazdagság forrása s az ember ösztönzője a mindennapi kenyérért folytatott küzdelmében. Nem vitatjuk a családot.

És nem vitatjuk a munkát, mint jogot és mint kötelességet. Sem mint jogot, mert ez azt jelentené, hogy éhhalálra ítéljük azokat, akiknek' nincs egyebük, mint a két karjuk; sem mint kötelességet, mert ez annyit jelentene, hogy elismerjük a gazdagok jogát ahhoz, hogy a szegények munkájából éljenek. Mert belőle táplálkozik az élet, belőle ered a gazdagság, belőle származik a népek jóléte: a munka tisztesség és dicsőség; különbözhetik a hasznosság vagy a gazdasági érték szempontjából, de erkölcsileg egyformán méltóságtejes.

A gondviselés megajándékozott bennünket azzal, hogy szükségessé legyen a munka és szerencsére mindig szükség lesz dolgozni az életért, bármily

előre haladjunk is, bármennyit gyűjtsünk is össze, mert különben az emberek meghalnék az unalomtól a bűn légkörében. Ha e szükségesség és e kötelesség ellenére mégis olyan helyzetekhez érünk olykor, amelyekben egyesek tétlenségre vannak kárhoztatva azért, hogy mások éljenek, azért van, mert nem szerveztük meg jól az életet, vagy nem ismerjük jobb megszervezésének titkát; a dolgok természetével ellenkezik, hogy a munka bármilyen körülmények között megszűnjék a gazdagodás tényezője lenni és a nyomor forrásává változzék.

Előfordul olykor, hogy az emberek nem értik meg a munka jótékony fegyelmét; föllázadnak ellene és fölhalmozott vagyonukból akarnak élni, méhek módjára emésztve föl lépjüket. A tömeg örült módon kikiálthatná a henyélésre való jogot: annyi volna ez, mint alávetni magát az éhség és a nyomor rabszolgaságának. Nem vitatjuk a munkát.

Így épült az épület tartóoszlopainak alapzata, így épült föl a béke, a rend, a portugálok egysége, az erős állam, a megfontolt tekintély, a tisztességes közigazgatás, így élemedett meg a gazdasági élet, a hazafias érzés, a korporatív szervezet és a gyarmatbirodalom. És most azt kérdezzük: hogyan volt lehetséges mindez?

*

Sokan azt hiszik majd, hogy az anyagi helyzetben teremtett javulás önmagában elég magyarázat. Ténylegesen, az út, a híd, az iskola, a táviró vagy távbeszélővonal, a kikötő, az újjáépített palota, a kijavított és megszüpített ódon emlékmű, a mező-

gazdasági vízművek, a flotta hajói, a frissen megszentelt templom, a temető körül emelt fal, sőt az egyszerű kis forrás árka, mely épp oly fontos a kicsiny falunak, mint a Leixoes-művek Porto városának, — mindezek kétségtelen jótétemények, megfogható valóságok, melyek bosszantják a hitetlenek vakságát: látás híjján mindezt kitapogathatják. De önmagában véve semmi ilyesmi nem hajhatta volna végre az ország erkölcsi átalakítását. Mi volt hát ez?

Két dolognak tulajdonítható: a nép megértésének' és a hatalom őszinteségének.

Először: a nép megértésének.

A portugál, az egyszerű portugál, — diplomájával vagy Tuvatali megbízólevelével, — nem érthetett meg sokat sem a politikai és társadalomra vonatkozó elméletekből, melyek meg szerették volna osztani egymás között a hatalmat, sem a kormányzati vagy közigazgatási változásokból, amelyekben különben, — ahogyan magyarázták, — állítólag neki is döntő része volt. De mindenki, míg érezte, hogy zavarból zavarba bukácsolva minden elmerül, mindig tisztán látta maga előtt a következőket: az asszonyt és a gyerekeket, a régi házat, a mindennapi munkát, a rétet, a keretet, a fenyőerdőt. A szüleié volt ez, a nagyszüleié és még tovább, távolabbi ősöké a századok messzeségében. Egymás után művelték a földet, termelték a bort és a kukoricát, nevelték gyerekeiket, szenvedtek. Az élet kemény, megvannak a maga szerencsétlenségei, szorongásai, nélkülözései, igazságtalanságai, melyeket, úgy látszik, nem tud megszüntetni senki. Mégis a gyöngédség légköre árad

el a családi tűzhely körül s a létet egy magasabb fény világítja meg: a régi templom az egész szomszédság költségén épült, adományokból és munkával; és a temető is. Itt is, ott is valóban a homlok verejtékéről van szó, az élet gondjáról, a vér hagyományáról, az erkölcsi örökségről.

A lelkek mélyéből így tisztán támadnak föl a követelések: munka az életben, tulajdon a földben, erény a családban, remény a lelkekben.

A megművelt síkságokon és hegyeken túl vannak más megművelt síkságok és hegyek, ahol ugyanannak a fajtának az emberei élnek és dolgoznak, közeli vagy távoli rokonok, akik ugyanazt a nyelvet beszélnek, ugyanúgy' éreznek. Mint, aki ápolja a földet, hogy termőképessé tegye és házat épít, hogy lakják benne: sok századdal ezelőtt a nagy vezérek kardjukkal kijelölték a határokat s azt mondták: itt fogjuk fölépíteni a luzitán házat. Később mások nagyobbá tették. A haza tűzhelyének fölépítése volt az eszme, amelyért, idegen beavatkozás, rendelkezés, parancs nélkül, javakat és életeteket áldoztak föl, javakat s életeteket, amelyek mégsem veszttek el: a közös örökség részévé lettek s aligha hihető, hogy mindez vak örület vagy haszontalanság lett volna.

Az embernek azonban, a családi életben, a munkában, a nemzetben, meg kell szerveznie rendjét. Az emberi szellem nem kiegyensúlyozott s ezért a rend nem önkéntes: kell, hogy valaki rendelkezék mindnyájunk érdekében és hogy az irányításra azt válasszuk Id, aki leginkább arra való.

S új parancsok támadnak: a világban, gyűlölet nélkül, a haza; az államban, igazságosan, a tekin-

tély. Filozófusok filozófiái vagy ábrándozók ábrándjai nem érnek semmit ezekkel a valóságokkal szemben. Egyszerűen megismétlem itt azt a mondatot, amellyel elkezdtem ezt a fejtegetést: nem a nép értette meg a forradalom szellemét, hanem a forradalom tudta kifejezni a nép-lezéseit:

A másik tényező a hatalom őszintesége: nem hízeleg a nép szuverenitásának, amiben nem hisz, nem ígér olyat, amit nem tart meg, nem ad olyan programot, amit nem valósít meg. A hatalomnak nincsenek személyi elkötelezettségei, csak tanbeliek, mert tekintélye vagy beleegyezése semmiképpen nem szolgálhat palástul tévedések, hibák, igazságtalanságok, mulasztások, tehát az olyasmik leplezésére, amik valódi lényének éppen az ellentétei.

Szemben a politikai iskolává és kormányzati rendszerré vált hazugsággal, igazságot, igazságot a szavakban, a tettekben, a reformokban, a törvényekben és végrehajtásukban! És talán azért, mert túl sokat csapták be az embereket, talán azért, mert az emberi értelemnek szükséglete az igazság, — annak ellenére, hogy olykor még szerették volna, ha nem ismerik az igazságot, — a hatalom őszinteségének egymagában sikerült, a közbizalom által, megkönnyítenie a kormányzat tevékenységét és erkölcsi előkelőséget, egyensúlyt adnia a forradalom menetének.

*

Bármily mélyek voltak is a portugál sívekben annak az átalakulásnak a gyökerei, amelynek részesei voltunk ebben a korszakban, nem való-

múlhatott volna meg jónéhány tényleges föltétel megteremtése nélkül. Azt kell még megmondanom (és szinte kizárólag azért tartjuk ezt az ünnepséget), hogy ezeket a föltételeket mind a hadseregnek köszönhetjük.

A kormány úgy akarta, hogy a nemzeti forradalmat elindító mozgalom tizedik évfordulóján összehívják a nemzete, hogy itt, *Braga*-ban, a mozgalom bölcsőhelyén, fejezze ki különleges tiszteletét a szárazföldi és tengeri hadsereg iránt, melyet legfőbb vezérei, a tengerészet egy különítménye és valamennyi katonai körzet alakulatai képviselnek; és fölkérte a köztársaság elnökét, mint portugált, mint generálist és mint az állam fejét, kegyeskedjék személyesen résztvenni ezen az ünnepségen. Miután ezt a hozzájárulást megkapta, a kormány nem tehetett többet a hadsereg tiszteletére, nem is mondhat többet dicséretére, mint amit az imént általam mondott: hogy semmi abból, ami történt, nem történhetett volna, az ő közbelépése nélkül.

Tíz esztendővel ezelőtt a mai katonák még gyermekek voltak; az akkori katonák közül solcan nem élnek már: hálánkkal és emlékezésünkkel köszöntjük őket! De sokan vannak jelen itt azok közül, akik akkor mindannyiunkért harcoltak; és sokan távol vannak most innét és ki tudja, nem távolodtak-e el akkori eszméiktől, nem szakadtak-e el a mi tevékenységünkötől? De a hadsereg ismeri az örök fiatalság megőrzésének titkát és mint egy nagy és patinás, a legnagyobb címekkel fölrüházott, sértetlenül és frissen tartja meg és adja

tovább hagyományait, melyeket mindig ugyanaz az erkölcsi egység jellemez.

Nem személyek előtt hajtunk ma itt fejet, bár szeretnék névszerint megemlíteni őket ezen az ünnepi szemlén; ami előtt meghajtunk, az az intézmény, erényeivel, értékével, hősiességeivel, a hazának hozott nagy szolgálataival. Dicsőség a hadseregnek!

*

Tíz éve, hogy a haza történetében elkezdődött az újjáépítés valóságos korszaka; új évtized kezdődik s ennek a növekedés korszakának kell lennie, amelyet a legkeményebb áldozatokkal, a legemelkedettebb hősiességgel, a legbiztosabb odaadással kell megvalósítanunk.

FÜGGELÉK.

Az 1928 május 28-i forradalom előzményei.*

Tíz évvel azután, hogy *Torres Vedras* megerősített vonalairól Wellington diadalmasan visszaverte Massena támadásait és arra kényszerítette őt, — harmadiknak, Junot és Soult után, — hogy kiűritse Portugáliát, az 1820-as forradalom megbuktatta Beresford marsall hatalmát, kiűzte az angolokat és késő elégtételt adott a napóleoni seregeknek, egy liberális alkotmány behozatalával, melyen azoknak az eszméknek a hatása érzett, amelyeket a 89-i Forradalom és a Császárság katonái hagytak maguk után háromszori visszavonulásukkor.

VI. János király, visszatérve Brazíliából, ahová székhelyét udvarával együtt a franciák első elnyomulásakor, 1807-ben, áttette, hűséget esküdött az alkotmányra, melyet *Cortes* 1822-ben jóváhagyott: az abszolutista párt azonban nem késlekedett a reakcióval és Portugália története a tizen-

¹ Az itt következő két tanulmány már nem Salazar írása, de tárgyánál, tartalmánál fogva szükséges kiegészítője a nagy államférfi beszédeinek.

kilencedik században, teljes zaklatottságában, ettől fogva annak a folytonos küzdelemnek a története, amelyet az új demokratikus eszmék hívei és a hagyományos eszmék képviselői, a sokszor az anarchia határát súroló szervezetlen szabadság, meg a társadalmi béke szempontjából elengedhetetlen tekintély elvei folytattak egymással.

Ugyanakkor, amikor a belső szétszaggatottság veszedelmei fenyegették, meginogtak Portugáliában a gazdasági élet alapjai is. Brazília, amely az alatt a tizenhárom év alatt, amíg királya ott székelt, egyre inkább független nemzetnek kezdte érezni magát és e függetlenségnek szinte állami gépezetét is megszerezte, 1822-ben kikiáltotta önállóságát; I. Péter, VI. János elsőszülött fia lett a császára. Súlyos szakadás volt ez az anyaország számára.

Több, mint egy évszázadon keresztül Portugália ilyenformán egy politikai és egy gazdasági válság kettős súlyát viselte.

1823-ban kitör a politikai harc. Szembenáll egymással az abszolutista párt, élén *Dóm Miguel*-lal, VI. János másodsülött fiával és a liberális párt, amelyet sorjában VI. János és IV. Péter király támogat. A tét e harcban az 1822-i alkotmány, amelynek helyébe VI. János halálakor egy IV. Péter által kiadott, az angol alkotmányról másolt okmány kerül. Dorn Miguel, miután rövid időre sikerült visszaállítania a régi rendszert, csak 1834-ben veszít végleg csatát a liberális erőkkal szemben és kerül örökös száműzetésbe.

Már nem ugyanazzal a hevességgel, már nem sodorva újból veszedelembe az 1826-i okmányon

alapuló politikai rendszert, — ezt az okmányt továbbbi todalékokkal egészítik ki 1859-ben, 1885-ben és 1896-ban, — a politikai agitáció tovább folytatódik II. Mária, V. Péter, I. Lajos és I. Károly egymást követő uralma alatt s a pártok állandó küzdelmében a nemzetnek valóságos érdekszövetkezetekre és kamariliákra szakadásában nyilvánult meg és sorra lehetetlenné tette azokat a szerencsés kezdeményeket, amelyeket társadalmi vagy gazdasági szempontból egyes fölvilágosult és művészelelkű hercegek indítottak.

De új elem lép a játékba: a tizenkilencedik század utolsó negyedében egy, a szabadkőművéség titokzatos rendjéből eredő republikánus párt alakul és hatalmas rohamosan növekszik. 1891-ben rövidéletű lázadás támad *Oporto-han*; néhány órára kikiáltják itt a köztársaságot. Azután, pár évi nyugalom után, elszórt zendülések ütnek föl fejüket, republikánus követeket választanak, bombák robbannak Lisszabon utcáin, meggyilkolják — 1908 február 1-én — I. Károlyt és az uralkodó herceget, végül 1910 októberében győz a forradalom, Manuel királyt száműzik és kikiáltják a köztársaságot.

S ekkor kezdődik a folytonos forradalmak, szinte hetenkint ismétlődő államcsínyek korszaka, amikor a kormányok sorra buknak a »polgári forradalmárok« egy rebellis csoportjának egyszerű közbelépésére; — s ez utóbbi »oly foglalkozás volt, amely végül névjegyeken szerepelt«, névjegyeken és az állami költségvetésben. 1910-től 1926-ig tizenhat forradalom volt, köztük legrettenetesebb 1921 októberében a »*Fehér Hangya*« szervezeté, aféle

anarchista szovjet, mely egyéb áldozatok között az 1910-i forradalom hőjét, *Machado Santos-t* is kivégeztette. 1910-től 1926-ig negyvenhárom kormányt alakított és bukattott meg a parlament vagy az utca.

Ezzel a politikai zűrzavarral párhuzamosan az ország lassan és biztosan haladt a gazdasági-katasztrófa felé; egyik fokozta a másikat, kölcsönösen ürügyei voltak egymásnak.

Bizonyos, hogy anyagi szempontból a liberalizmus néhány jótékony elvet hozott, így a költségvetés rendszeres megszavazását, az általános adózást, a gazdasági erők körülhatárolását, a számadások nyilvánosságát. De mire jók a legegészségesebb eszmék, mégha törvény erejére emelkednek is, ha halott betűk maradnak? És ez történt: a költségvetés csődje, az állandó deficit folytán. A közhivatalok csődje, közismert alkalmatlanságuk folytán. Az adózás csődje, a megadóztatandó anyag nemismerése folytán. A hitel csődje, az oktalanság és a hitelélet technikájának megvetése folytán. S azután magának a pénznek a bukása, az aranyalapról való letéréssel. Ebben a megdőbbentő összefoglalásban tárja eléink a helyzetet Portugália egyik gazdaságtudományi tekintélye.

Csődbejutott a költségvetés: szabálytalanul szavazták meg a költségvetéseket és valamennyi deficcittel zárult.

Csődöt mondtak a közintézmények: annak ellenére, hogy kiadásait egyre emelték, — legalább hétszeresükre egy század alatt, — ezt a hitelt nem tudták sem a közoktatás, sem a közút-

agy, sem az egészségügy, sem a hadsereg érdekében gyümölcsötetni.

Csődbe jutott az adórendszer: nem követte »a gazdagodás kiáltó ütemét« és képtelen volt arra, hogy nyomára jusson egy hatalmas tömegű adózás alól eltitkolt vagyonnak.

Megbukott a hitel: «egyetlen hibát nem mulasztottak el», amivel árthattak neki, — így a kincstárjegyek állandó kibocsátásával, ezeknek gyarló megszilárdításával és végül a londoni bankárokhoz való meneküléssel.

És megbukott a pénz: 1891-ben, a negyven esztendei vétkes pénzügyi gyakorlat következtében kitört heves válság folytán, le kellett térni az aranyalapról.

A háború és a rákövetkező világválság csak súlyosbíthatta a helyzetet, annál inkább, mert a politikai zavarok is közrejátszottak. A pénzügyi évek deficitje 1914—1915-től 1926—1927-ig 2.686 millió escudora dagadt, ami mintegy 79 millió font sterlingnek felel meg. A közkiadások 70-ről 1.904 millió escudora nőttek. A pénz aranyparitásának 33o/o-ára romlott. Az állam a Portugál Bank által kibocsátott bankjegyek, kincstárjegyek révén és a takarékpénztári betétek felhasználásával szállt szembe ezzel a helyzettel. A bankjegyforgalom % millió escudoról 1.989 millió escudora ugrott.

Az egyetlen nagy állami kölcsönt 50o/o-os árfolyamon bocsátották ki. Az élet drágasági jelzője 1-ről 25-re emelkedett. Az örökség, amit Salazar kapott, ilyenformán ez volt: egy 2.065 millió escudo körül mozgó államadósság, hagyományos állandó költségvetési hiány, fizetési hátralékok, a közadós-

sag irtózatossága, hatalmas adók, tékozló és zűrzavaros közigazgatás, élete elemeiben összeomlott gazdasági helyzet.

A pénzügyi helyzet épp olyan drámai volt, mint a politikai. Amikor 1925 áprilisában a kormány megbízottja, a jelenlegi köztársasági elnök, *Carmona* generális kénytelen volt vádindítványt tenni három magasrangú katonatiszt ellen, aki uanacionalista zendülést szított; fölmentésüket kérte, elismerve, hogy »az ország beteg*. Lehet-e valamás ennél patétikusabb ?

Akadnak mégis, akik kísérletet tettek, hogy megakasszák ezt a mélység felé rohanást, rendezve az ország gazdasági életét: 1850-ben *Föntés*, 1886-ban *Novarro*, 1891-ben *Oliveira Martins*, 1907-ben *Joao Franco*, akire I. Károly diktátori hatalmat ruházott, végül 1917-ben *Sidonia Pais*, tagadhatatlan előfutárja azoknak a modern európai diktatúráknak, melyek arra töreksznek, hogy a pártok parlamenti önkényuralmának helyébe odaállítsák a nemzeti érdeket. Professzor és katonatiszt volt, 1917 május 9-én a választók szinte egyhangúan emelték a köztársasági elnökségbe; már bizonyosságát adta annak, milyen szerencsés eredményeket érhet el a jó közigazgatás, amikor ugyanazon év december 14-én meggyilkolták. Temetésén könnyezve vett részt a nemzet, de halálával a rövid kitérő véget ért e az ország visszasüllyedt a forradalmakba és fegyveres csetepatékba.

Az állam pusztulásában egyetlen erő maradt meg szervezeten, fegyelmezetten, habár a nemzeti politikába való állandó beavatkozása eléggé megrendítette: a hadsereg. 1926 május 28-án föl-

kelt *Gomes da Costa* tábornoknak, az egykori franciaországi expedíciós sereg parancsnokának vezetésével. A nép nagy tömegeinek érzelmeire támaszkodva, a mozgalom nem találkozott ellentállással. A Bragából Liszabonba való diadalmas bevonulás után kikiáltották a diktatúrát *Gomes da Costa* vezetésével. Ez a diktatúra első megnyilatkozásától kezdve a politikusokkal és a pártokkal az erős kormányt követelő egyetlen nemzeti érdeket helyezte szembe.

Ezek a derék katonák azonban, akik a május 28-i forradalmat végrehajtották, nem értettek a közügyek viteléhez; »azzal tökéletesen tisztában voltak, hogy mit nem akarnak, azt azonban már nem tudták ilyen jól, hogy mit akarnak vagy hogyan kell akarniuk azt, amit akarnak*. Az egyetlen elmélet, amely e mozgalom alapjául szolgálhatott, a tradicionalista program volt, ezt azonban monarchista lényegénél fogva nehezen fogadhatta el az olyan rendszer, amely republikánus volt és az is akart maradni. Két esztendő telt el így jószándékú, de nem elég eredményes próbálkozásokban és kísérletekben. A hadseregnek mégis sikerült *Carmona* generálisban, ebben a becsületes és önzetlen férfiúban, megtalálnia azt az embert, aki hozzájárult »a rend forradalmának« folytatásához, ezen elégtelen kísérletek útján: mély bizalmat tudott kelteni a portugálokban s ezek, soha nem kételkedve a hadsereg hazafiúi érzéseiben és nemes szándékaiban, a jóakarató várakozás álláspontjára helyezkedtek a május 28-i győzők határozatlanságaival szemben. Mert ha a belső rend helyreálltja, a pénzügyi helyzetet meg kellett oldani s ez

oly kétségbeejtő állapotban volt, hogy úgy tűnt, csak egy menekvés van: a Népszövetség segítségét kérni. Ez hajlandó volt néhány millió font kölcsön nyújtására, azzal a föltétellel, ha a kölcsön kezelését megbízottja útján ellenőrizheti; valóságos gyámkodás lett volna ez és végzetes a forradalomra, mert a nemzet egyáltalán nem látszott hajlandónak eltűrésére.

Ekkor hívták meg a pénzügyminisztérium élére a *Combra*-i egyetem egyik jogtanárát, aki- nek szakértelme a pénzügyi kérdésekben közismert volt, mivel egyszer már volt pénzügyminiszter a május 28-i forradalom után: *Oliveira Salazart*.

1926 júniusában három napig viselte ezt a tisztséget. 1927 április 27-től fogva, amikor állását újból elfoglalta, máig szakadatlanul végzi szolgálatát ezen a helyen. 1930 július 5-én lett miniszterelnök.

C. G.

Jegyzet az 1933. évi alkotmányról és az új -portugál állam korporatív szervezetéről.

Az új portugál alkotmány, amely az összes családfők, férfiak vagy nők, szavazatát magában foglaló népi referendum-mai 1933 március 19-én szentesítést nyert, miután előzőleg a sajtóban közétették e így kiállotta az általános kritikát, a következő alapelveken épül föl:

a) Erős, teljesen független, a közösség általános érdekeit az egyének vagy csoportok érdekeivel szemben érvényesíteni képes végrehajtó hatalom.

A kormányt nem buktathatja meg a nemzet-

gyűlés, a kormány nem kényszeríthető rá, hogy ténykedéséről másnak, mint a hét évre választott államelnöknek, felelősséggel beszámoljon.

b) A nemzet valódi és állandó megnyilatkozásán, a családon, a szindikátuson, a korporáción, az önkormányzatokon alapuló nemzeti képviselet.

Két kamara van; egy a nemzeti listára leadott szavazatok többségével megválasztott kilencven követből álló nemzetgyűlés, amely együttműködik a kormánnyal a törvények kidolgozásában, ellenőrzi az alkotmány tiszteletbentartását és a törvények végrehajtását, megvizsgálja a pénzügyi műveletek számadásait, fölhatalmazza a kormányt a bevételek fölvételére és a kiadások kifizetésére, jóváhagyja a kölcsönök fölvételét és a hadüzenetet, abban az esetben, ha a megoldás lehetetlennek mutatkozott vagy meghiúsult;

egy az önkormányzatok s a közigazgatási, erkölcsi, művelődési és gazdasági jellegű társadalmi érdekek képviselőiből alakult korporatív kamara; a nemzetgyűlési vitát megelőzően tanulmányozza a törvénytervezeteket, melyeket vagy a kormány, vagy a követek kezdeményeztek és véleményt ad róluk.

c) A portugál birodalom biztosítása a gyarmati okmánynak az alkotmányhoz való csatolásával és a tengerentúli birtokok bekebelezése a birodalom sérthetetlen egységébe.

*

Miután az új állam így megteremtett s a korporatív szervezet alapjaira helyzetetett, meg kellett valósítani ezt a szervezetet.

A korporációk államtitkársága 1933 elején jött

letre és szeptembertől kezdve hirdették ki sorozatosan azokat a rendeleteket, amelyek a most már teljes kibontakozásban levő portugál korporatív szervezet alapjait lerakták:

1. A nemzeti munkaszabályzat.

A magántulajdon biztosítása. Bátorítás a magánkezdeményezésre. A magántulajdon, a tőke és a munka a gazdasági együttműködés és a szolidaritás rendszerében tesznek eleget szociális hivatásuknak. Tilos a sztrájk és a munkások kizárása. Kötelező hetenkénti pihenőnap.

A legkisebb munkabérek megállapítása és a munka időtartamának szabályozása, a túlórák megfizetésével. A nők és a kiskorúak munkájának szabályozása. Kollektív munkaszerződések. Munkaadói felelősség a munka baleseteiben. Szindikátusi; betegségi és rokkantsági gondoskodási, valamint nyugdíjpénztárok, a munkaadók és munkások közös hozzájárulásával.

2. Munkaadói szervezetek. (Grémiók, Fedrációk, Uniók)

A minisztériumok joghatósága alatt állanak, melyek a képviselőjükbe tartozó nemzeti tevékenységek mindegyikére vonatkozóan kezükben tartják mindannak irányítását, ami technikai vagy gazdasági tájékozódásukat illeti; ami pedig szociális tevékenységüket, a munkafegyelmet, a munkabért

és a biztosítást illeti, a korporációk államtitkárságának és a társadalombiztosításügyi felügyelőségnek joghatósága alatt.

A grémióknak együtt kell működniük a munkások szindikátusaival a munkások életviszonyainak megjavításában és a szociális intézmények kifejlesztésében.

3. Nemzeti, szindikátusok.

Csupán a jóváhagyott alapszabályzatú nemzeti szindikátusok képeznek jogi személyt és köthetnek kollektív szerződéseket.

4. Népházak.

Minden községben (plébániakerületben) kell lennie egynek. Szövetkezeti, korporatív, testedzési, üdülési és művelődési célzatuk van. A birtokosok kötelezőleg érdekeltek vállalkozásukban és támogatják őket.

5. Halászházai.

A népházakhoz hasonló szervezetek.

6. Olcsó lakások.

A kormány az önkormányzatokkal és a korporációkkal egyetértve külön tűzhelyeknek építteti őket: tetszés szerinti részlettörlesztésre adja a nemzeti szindikátusok tagjainak és a köztisztviselőknek, s a havi részletekben bennefoglaltatnak a

tűz, betegség, rokkantság, vétklen munkanélküliség biztosítási díjai.

7. A nemzeti és gondoskodási munkaintézet.

Ez az intézet értelmezi és tartatja be a munkatörvényeket. Minden körzetben működik egy munkabíróság, amely minden korporatív kérdésben ítélezik és a munkaintézet egy kiküldöttje ügyel arra, hogy a munkatörvényeket jól hajtsák végre és a munkások életfeltételeinek javítására vonatkozó minden rendelkezést megvalósítsanak.

Egy évvel később, 1934 november 16-án, az immár végérvényesen életbelépett új alkotmány rendelkezéseinek megfelelően, megválasztották a nemzetgyűlés kilencven képviselőjét, köztük három nőt. Nem sokkal később megalakult a korporatív kamara, ahol a meglévő korporatív szervezetek képviselői s a még meg nem szervezett korporációk tevékenységének képviselőit kinevezett személyek foglaltak helyet; mellettük a közigazgatási szervezetek, az erkölcsi és kulturális intézmények képviselői is helyet kaptak ebben a kamarában.

A korporatív kamara huszonöt osztálya magába foglalja a nemzet tevékenységének összességét:

Gabonatermelés és állattenyésztés, bortermelés, erdőgazdaság, termelői ágak szerint meg nem különböztetett mezőgazdaság, halászat és konzervipar, bányá, ásványvíz és vegyipar, textilipar, vil-

lamosipar, építőipar, grafika és nyomdaipar, hitel- és biztosításügy, általános kereskedelem, idegenforgalom, szellemi és erkölcsi érdekek, tudomány és irodalom, testnevelés és sport, politika és általános közigazgatás, nemzetvédelem, igazságügy, közmunkák és közlekedés, gyarmati politika és gazdaság, helyi közigazgatás, pénzügy és általános közgazdaság, szépművészetek.